

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КОНСАЛТИНГОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
УПРАВЛІНСЬКИХ ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИХ
РІШЕНЬ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Монографія
за загальною редакцією д.е.н., професора
Ковальова А.І.

Одеса

2017

УДК 504:061.66:332.1

К 55

Рекомендовано Вченою радою Одеського національного економічного університету (протокол № 9 від 23 травня 2017 року)

Автори: Ковальов А.І., Балджи М.Д., Котова І.М., Сментина Н.В.

Рецензенти:

Мальчик М. В.

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу Національного університету водного господарства та природокористування

Хлобистов Є. В.

доктор економічних наук, професор, завідувач відділом економічних проблем екологічної політики та сталого розвитку Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Консалтингове забезпечення управлінських економіко-екологічних рішень на регіональному рівні: монографія // За заг. ред. д.е.н., професора А.І. Ковальова. – Одеса: ФОП Гуляєва В.М., 2017. – 190 с.

Монографія присвячена розгляду питань з розробки та обґрунтування науково-методичних засад консалтингового забезпечення управління екологічних та економічних рішень на рівні регіону. Розроблена методика побудови моделі соціально-економічного розвитку регіону, яка базується на існуючих в методиках інноваційного розвитку територіальних утворень, а саме: використання індикаторів для системи оцінки еколого-економічного розвитку та симультативної моделі інноваційного розвитку регіону. Запропонована модель економічно-екологічного розвитку регіону, що враховує три складові сталості та дозволяє розвиток за рахунок власного ресурсного потенціалу.

Призначено для працівників вищих навчальних закладів, науковців, аспірантів і студентів, які цікавляться сучасними проблемами консалтингового забезпечення управлінських рішень еколого-економічного спрямування. Запропоновані напрацювання можуть бути використані консалтинговими організаціями та місцевими органами влади.

© Одеський національний економічний університет, 2017

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. Особливості розвитку консалтингових послуг в Україні	
1.1. Наукові підходи до визначення консалтингу як економічної категорії.....	8
1.2. Тенденції розвитку ринку консалтингових послуг	27
1.3. Інноваційно-екологічний підхід до управління природокористуванням	37
2. Обґрунтування концептуальних та методичних положень забезпечення управлінських економіко-екологічних рішень на регіональному рівні	
2.1. Розробка концепції управління розвитком регіону, побудованої на основі залучення економіко-екологічних підходів.....	56
2.2. Розробка методичних положень щодо формування механізму управління економіко-екологічних підходів у розвитку регіону	62
2.2.1. Структурування Одеської області за рівнем використання ресурсного потенціалу на основі кластерного підходу	65
2.2.2. Розрахунки ефективності використання ресурсного потенціалу на регіональному рівні	70
2.2.3. Пропозиції соціально-економічного розвитку на основі використання ресурсного потенціалу в Одеської області	84
2.3. Розробка методики побудови моделі економіко-екологічного розвитку регіону.....	95
3. Пропозиції консалтингового забезпечення управлінських економіко-екологічних рішень на регіональному рівні	
3.1. Напрямки консалтингового забезпечення управлінських економіко-екологічних рішень	104
3.2. Розробка пропозицій із забезпечення консалтингового управління економіко-екологічних рішень на рівні регіону	122
3.3. Динамічна модель економіко-екологічного розвитку регіону..	141
ВИСНОВКИ	161
ЛІТЕРАТУРА.....	171
ДОДАТКИ	182

ВСТУП

В умовах становлення інноваційної економіки консалтинг займає важливе місце в ринковій інфраструктурі. Розширення функцій консалтингової діяльності багато в чому стало наслідком створення і поширення інновацій у всіх секторах економіки, включаючи підвищення конкурентоспроможності самого сектора досліджень і розробок.

Сьогодні перемогу в конкурентній боротьбі важко забезпечити тільки матеріальними ресурсами компанії. Основу її стратегічних компетенцій формують, передусім, нематеріальні активи, інтелектуальна складова бізнесу. Тому залучення такого інтелектуального ресурсу, як консультування, виступає об'єктивною необхідністю в умовах інноваційної економіки.

Сфера консалтингових послуг є однією з найважливіших і швидкозростаючих складових світової економіки. В умовах глобалізації світової економіки сфера інформаційно-консалтингових послуг стає одним із впливових чинників, від яких залежить зростання економіки, підвищення конкурентоспроможності країни на світових ринках, покращення добробуту населення. Становлення економіки України як цілісної системи відбувається за умов розвитку ринку консалтингових послуг. Трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні, об'єктивно вимагають узгодження національної економічної політики, ринкових перетворень у сфері послуг, а тому дослідження цієї проблематики носить практичний і актуальний характер. В Україні є потенціал для розвитку сфери консалтингових послуг, але існує достатня кількість перешкод, які заважають його подальшому активному формуванню. Розвиток науки, технологій і висококваліфікована робоча сила є необхідними передумовами для динамічного розвитку консалтингової діяльності як складової ринкової інфраструктури, що може стимулювати розвиток всієї національної економіки, забезпечити міцні конкурентні переваги на світових ринках.

В Україні галузь консалтингових послуг є відносно молодою, але достатньо перспективною. Особливо це стосується консалтингових компаній еколого-економічного спрямування. Такі компанії спеціалізуються на наданні технічної, інформаційної та практичної допомоги в сфері охорони навколишнього середовища інвесторам, підприємствам, державним, громадським та бізнесовим компаніям і організаціям в Україні та за її межами для прийняття ефективних управлінських рішень, реалізації екологічних програм та оптимізації природоохоронної діяльності. Їх діяльність визначається оцінкою якості послуг і має носити систематичний характер. Розглядаючи управлінські рішення еколого-економічного спрямування не

можна не вказати на такий напрямок розвитку консалтингу, як екологічний. Він полягає у наданні консультативних послуг з питань екологічної політики. Питання децентралізації обумовлюють виключні підходи до формування консалтингових послуг при прийнятті управлінських рішень, адже споживачами можуть виступати не тільки організації, а й територіальні громади.

Незважаючи на ґрунтові наукові напрацювання, проблема консалтингового забезпечення управлінських економіко-екологічних рішень на регіональному рівні потребує подальшого вивчення з метою розробки нових та вдосконалення вже існуючих підходів до вирішення соціально-економічних проблем розвитку регіонів та збереження їх природно-ресурсного потенціалу на основі розробки пропозицій щодо останнього напрямку подання консалтингових послуг, а це потребує створення механізму управління еколого-економічного розвитку регіону, який забезпечить соціально-економічну стабілізацію і гармонізацію відносин природи, суспільства та економіки.

Актуальність вирішення означеної проблеми у методологічному та прикладному напрямках зумовили вибір теми дослідження та окреслили коло головних питань.

Розроблені у дослідженні положення відповідають основним напрямкам національної політики України в галузі використання й відновлення ресурсів, затверджених законодавчими та нормативно-правовими документами. Серед них, зокрема, Стратегія економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки, Енергетична стратегія України на період до 2030 року, стратегії розвитку окремих областей, міст і містечок та інші.

Об'єктом дослідження є процес управління еколого-економічних рішень, як складного явища соціо-економічного розвитку регіону з притаманними йому соціальними, економічними та екологічними ознаками.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні та практичні аспекти забезпечення управління соціально-економічного та економічного розвитку регіону.

Методологічну основу дослідження складають загальнонаукові та спеціальні методи наукового дослідження: системного аналізу і синтезу (при дослідженні сутності та концептуальних положень сталого розвитку); порівняння, логічного узагальнення та комплексно-цільового підходу (при розробці методики моделювання соціально-економічного розвитку; методів статистично-економічного аналізу (при оцінці стану використання ресурсів та потенціалу регіонів, підборі важелів управління та подальшого соціально-економічного розвитку); економіко-

математичного моделювання (при побудові моделі соціально-економічного розвитку регіону); екстраполяції та прогнозування (при складанні економічних прогнозів).

Обробка статистичної інформації, побудова табличних та графічних складових відбувалась за допомогою використання сучасних комп'ютерних програм.

Інформаційною базою дослідження є Конституція України, закони України, законодавчі та нормативно-правові документи Верховної Ради, Президента та Кабінету Міністрів України, акти міністерств і відомств, офіційні матеріали Держкомстатистики України, Головного управління статистики в Одеській області; монографії та науково-аналітичні статті вітчизняних і зарубіжних вчених; матеріали власних досліджень авторів.

Мета дослідження полягає в розробці та обґрунтуванні науково-методичних засад забезпечення управління екологічних та економічних рішень на рівні регіону, створенні підґрунтя для забезпечення більш повного розвитку регіону та гармонізації природних територіальних систем із господарською діяльністю, що надає змогу доповнити існуючі методи прийняття управлінських рішень та підвищити ефективність економіки сталого розвитку.

Для досягнення мети вирішувалися наступні наукові завдання:

- дослідження організаційно-правових основ та етапів формування сучасної методології дослідження взаємодії моделювання екологічних та економічних рішень в процесі управління;

- обґрунтування інноваційного підходу до ієрархічної структури рівнів опрацювання соціальної, економічної та екологічної взаємодії в рамках сталого розвитку та виявлення відповідних концептуальних положень;

- виділення основних функціональних об'єктів – регіонів за певним рівнем наявності ресурсного потенціалу, ступенем його використання та існуючою системою охорони довкілля; аналіз можливостей застосування ними положень розвитку;

- побудова динамічної соціо-еколого-економічної моделі розвитку регіону, що надає змогу окреслити основні шляхи впровадження європейських екологічних стандартів, впровадити систему екологічного збереження при одночасному розвитку економіки та формування науково-прикладного підходу до консалтингового забезпечення управління при прийнятті еколого-економічних рішень;

- розробка нових та вдосконалення, на основі теорії управління, існуючих підходів до соціально-економічного розвитку регіону в умовах запровадження механізму управління еколого-економічних підходів;

– дослідження, на базі економічного прогнозування та застосування динамічних моделей розвитку регіону, перспектив його соціально-економічного розвитку.

Наукова новизна дослідження полягає в поглибленні теоретичних знань щодо природи, можливостей, наслідків управлінських процесів в країні, теоретичному обґрунтуванні механізму управління еколого-економічних підходів на розвиток регіонів через створення сприятливого соціального, економічного та екологічного середовища, а також на виявлення перспектив для формування інноваційного клімату в державі з метою використання цих знань у практичній діяльності.

Монографія підготовлена колективом авторів Одеського національного економічного університету: А.І. Ковальов – проректор з наукової роботи, доктор економічних наук, професор (підрозділи 1.1, 2.3); М. Д. Балджи – доктор економічних наук, професор (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 3.3); В.М. Котова – старший науковий співробітник (підрозділи 1.2, 3.2); Н.В. Сментина – доктор економічних наук, професор (підрозділи 1.1, 3.1).

Розділ 1. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОНСАЛТИНГОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

1.1. Наукові підходи до визначення консалтингу як економічної категорії

В сучасних умовах розвиток економічної науки збагачується поняттями і категоріями, які поєднують у собі міждисциплінарні трактування та в багатьох випадках використовуються в різних науках. До таких категорій і належить консалтинг.

В царині управлінських наук під «консалтингом» розуміють «діяльність з консультування керівників, управлінців з широкого кола питань у сфері фінансової, комерційної, юридичної, технологічної, технічної, експертної діяльності» [17, с. 10]. В такому випадку метою консалтингу виступає допомога системі управління у досягненні поставлених цілей.

Економісти визначають «консалтинг» як тип послуг «b2b» (business to business), коли керівники і власники підприємств замовляють цю ділову послугу не для задоволення власних потреб, а для підвищення ефективності бізнесу [69]. Або консалтинг (від англ. consulting) – це вид професійних послуг, що надаються клієнтам, які зацікавлені в оптимізації бізнесу. Він вирішує досить широке коло питань: ведення бізнесу, інвестиційна діяльність, управління бізнесом, фінанси та економіка підприємств, дослідження ринків збуту, руху цін тощо.

Не можна не погодитись з Е.Ф.Жуковим [52, с. 9], який визначає консалтинг в якості відокремленого в самостійну сферу комплексу послуг комерційного характеру, що має на меті підготовку і забезпечення процесу виробництва та реалізації продукції. Інакше кажучи, це сукупність послуг, пов'язаних з обробкою інформації по замовленнях клієнтів і інформаційним обслуговуванням. Специфіка торгівлі консалтинговими послугами полягає тому, що експорт може здійснюватися лише шляхом тимчасового переміщення в країну-імпортер самого виробництва даної послуги (консультації, експлуатація). Це обумовлено не новизною даної форми зовнішньоекономічної діяльності, а лише множинними властивостями зазначеного виду послуг, момент споживання яких збігається з моментом їх виробництва та реалізації.

Є.А.Уткин зазначає, що «консалтинг – це професійна допомога з боку фахівців з управління господарським керівникам і управлінському персоналу різних

організацій (клієнтові) в аналізі й вирішенні проблем їх функціонування і розвитку, що здійснюється у формі порад, рекомендацій і рішень, що спільно виробляються з клієнтом» [105, с. 8].

В.В. Давиденко надає ґрунтовне визначення консалтингу, як «систематизованої сукупності знань з надання високоякісних консалтингових послуг консалтинговими компаніями підприємствам-замовникам на основі забезпечення трансферу нагромадженого професійними консультантами обсягу знань та досвіду підприємствам-замовникам» [41, с. 4].

Основна мета консалтингу полягає в поліпшенні якості керівництва, підвищенні ефективності діяльності компанії в цілому і збільшенні індивідуальної продуктивності праці кожного працівника [68, с. 6].

Сьогочасні економічні тенденції реалізуються в контексті економіки знань, тому однією з передумов розвитку є формування консалтингового забезпечення, який має сприяти підвищенню конкурентоспроможності об'єктів на основі підвищення якості надання консалтингових послуг [41, с. 3].

Потенційними споживачами консалтингових послуг виступають будь-які організації, що стикаються з управлінськими проблемами, а продуцентами консалтингового продукту, що визначають пропозицію на консалтинговому ринку, є консалтингові фірми, продуктом виробничої діяльності яких є консультаційні послуги.

Виокремлення дефініції «консультаційні послуги» в окрему категорійну одиницю дозволяє окреслювати спрямованість діяльності фірми, що займається наданням відповідних послуг і окреслює поняття в якості інтелектуального продукту, який «залишається у володінні клієнта після завершення консультування» [65].

Кон'юнктура ринку консультаційних послуг визначається співвідношенням попиту і пропозиції, рівнем ціноутворення і стратегією поведінки продавців та покупців на цьому ринку. В наш час потреба у допомозі консультантів обумовлена не тільки їх новими знаннями, аналітичними уміннями, заходами та методологічними підходами, які може привнести консультант в клієнтську організацію, а й тим, що сторонні консультанти покликані допомагати менеджерам орієнтуватися в складних умовах прискорення технологічних змін, швидкого зростання ділової активності, що надзвичайно впливає на майбутнє організації.

Основними причинами залучення консультантів в організацію є наступні:

- поточна завантаженість менеджерів фірм, що перешкоджає їм самостійно вирішувати глобальні проблеми розвитку та оцінювати кризові проблеми компанії на сучасному рівні знань;

- прагнення одержати оцінку того, що робиться в організації, незалежними об'єктивними експертами;
- необхідність постійного підвищення ефективності виробництва та бізнесу в умовах жорсткої конкуренції та ускладнення управлінських проблем;
- відсутність чіткої та ефективної системи інформаційного забезпечення в галузі правового та економічного регулювання;
- інтеграція в світове економічне товариство, інтернаціоналізація вимог та стандартів;
- необхідність ініціювання змін в організації;
- подолання стереотипів у вирішенні існуючих проблем;
- навчання персоналу новим управлінським технологіям; подолання кризи, якщо вона настає в організації, ідентифікація проблем та надання виконавчої допомоги для їх вирішення.

Консалтингова діяльність визначається як робота фахівців-консультантів і полягає в аналізі бізнес-процесів клієнта, обґрунтуванні перспектив розвитку бізнесу з використанням організаційних, економічних і науково-технічних інновацій з урахуванням особливостей тієї чи іншої галузі та бізнесу клієнта. Консалтинг реалізується в різних формах: аналітична діяльність, прогнозування, власне консультації, ревізія діяльності клієнта, участь у діяльності клієнта (приміром, стратегічне планування, розробка та впровадження інформаційних систем тощо). На сьогоднішній день найбільш популярними видами консалтингових послуг є наступні: юридичний консалтинг (зокрема у сфері оподаткування); аудит, бухгалтерський облік, звітність та ревізійна діяльність; управлінський консалтинг.

Відповідно до класифікації «Європейського довідника-показника консультантів з менеджменту» розрізняють такі види консалтингу [49]:

1. Загальне управління – визначення ефективності системи управління; оцінка бізнесу; управління нововведеннями; визначення конкурентоздатності / вивчення кон'юнктури ринку; диверсифікованість становлення нового бізнесу; міжнародне управління; оцінка управління; злиття і придбання; організаційна структура і розвиток; приватизація; управління проектами; управління якістю; реорганізація інженерних служб; дослідження і розвиток; стратегічне планування.

Консультантів із загального управління запрошують для допомоги у вирішенні проблем, пов'язаних із існуванням підприємства і перспективами бізнесу. Вони оцінюють стан справ на підприємстві в цілому і зовнішнє його середовище, визначають загальні цілі і систему цінностей підприємств, розробляють стратегію розвитку, складають прогнози, допомагають в організації філій і дочірніх фірм, дають

рекомендації із зміни форм власності і складу власників, придбання майна, чи акцій, паїв, удосконалення організаційних структур тощо.

Приклади консалтингових продуктів: нова редакція установчих документів, рекомендації щодо реорганізації підприємств та диверсифікації бізнесу, стратегія розвитку бізнесу тощо.

2. Адміністрування – аналіз роботи канцелярії; розміщення, переміщення відділів; управління офісом; організація і методи управління; регулювання ризиків; гарантії безпеки; планування робочих приміщень і їх оснащення.

Консультанти з адміністративного управління (адміністрування) опікуються такими питаннями як формування і реєстрація компаній, організація роботи офісу, обробка даних, система адміністративного контролю і т.д. Їхнє основне завдання – оптимізувати управління організацією.

Прикладом консалтингових продуктів в даному випадку виступає оптимізація системи адміністрування (управління) на підприємстві тощо.

3. Фінансове управління – системи обліку; оцінка капітальних витрат; оборот фірми; зниження собівартості; неплатоспроможність (банкрутство); збільшення прибутку; збільшення доходів; оподаткування; фінансові резерви.

Консультанти з фінансового управління надають допомогу у вирішенні трьох основних завдань:

- 1) пошук джерел і використання фінансових ресурсів;
- 2) оцінка і підвищення поточної фінансової ефективності діяльності організації;
- 3) зміцнення фінансового становища організації на перспективу.

Вони опікуються питаннями фінансового планування і контролю, оподаткування, бухгалтерського обліку, розміщення акцій і паїв на ринку, залучення кредитних та інвестиційних ресурсів, страхування, прибутку і собівартості, неплатоспроможності тощо.

Приклади консалтингових продуктів: інвестиційний проект, бізнес-план інвестиційного проекту, аудиторський висновок, оптимізація системи управління фінансами підприємства тощо.

4. Управління кадрами – «професійний рух» і скорочення штатів; культура корпорації; рівні можливості; пошук кадрів; добір кадрів; здоров'я і безпека; програми заохочення; внутрішні зв'язки; оцінка робіт; трудові угоди і зайнятість; навчання менеджменту; планування робочої сили; мотивація; пенсії; психологічна оцінка; винагорода; підвищення кваліфікації працівників.

Консультанти із управління кадрами розробляють рішення з питань підбору співробітників, контролю якості кадрового складу, системи оплати праці, підвищення

кваліфікації і управління кадрами, охорони праці і психологічного клімату в колективі. Їх головне завдання — сприяти менеджерам в оптимізації залучення і використання такого ключового для будь-якої організації ресурсу, як людський фактор.

Приклади консалтингових продуктів: підбір кадрів, корпоративні тренінгові (навчальні) програми, діагностика та оптимізація системи управління кадрами, розробка та впровадження системи атестації кадрів, розробка системи мотивації персоналу тощо.

5. Маркетинг – реклама і сприяння збуту; корпоративний образ (імідж) і відносини з громадськістю; після продажне обслуговування замовників; дизайн; прямий маркетинг; міжнародний маркетинг; дослідження ринку; стратегія маркетингу; розробка нової продукції; ціноутворення; роздрібний продаж і дилерство; управління збутом; навчання із питань збуту; соціально-економічні дослідження і прогнозування.

Консультанти з маркетингу надають менеджерам допомогу у вирішенні життєво важливого для будь-якого підприємства, що діє в умовах ринкової економіки, завдання: забезпечення такого його функціонування, щоб вироблені їм товари і послуги були куплені споживачем. Вони опікуються питаннями дослідження ринку і забезпечують прийняття рішень в області збуту, ціноутворення, реклами, розробки нової продукції і т. д. Оскільки в умовах ринкової економіки найбільш складною проблемою для підприємства є не виробництво, а продаж продукції, то маркетинг є однією з найважливіших сфер консультаційного забезпечення бізнесу.

Приклади консалтингових продуктів: дослідження ринку товарів, робіт, послуг, розробка та впровадження маркетингової стратегії, оптимізація ціноутворення, складання плану заходів та бюджету рекламної кампанії тощо.

6. Консультування з виробництва – автоматизація; використання устаткування і його технічне обслуговування; промисловий інжиніринг; переробка матеріалів; регулювання внутрішнього розподілу матеріалів; упакування; схема організації робіт на підприємстві; конс. лн. рафія й удосконалювання продукції; управління виробництвом; планування і контроль за виробництвом; підвищення продуктивності; закупівлі; контроль якості; контроль за постачанням вузлів і деталей.

Консультанти з організації виробництва, що розуміються в економічних, управлінських і інженерних питаннях, надають менеджерам допомогу у вирішенні таких завдань, як вибір технології виробничого процесу, стимулювання продуктивності праці, оцінка і контроль якості продукції, аналіз витрат виробництва,

планування виробництва, використання устаткування і матеріалів, конструювання й удосконалювання продукції, оцінка робіт тощо.

Приклади консалтингових продуктів: діагностика, розробка та впровадження систем управління якістю, підбір та встановлення високотехнологічного обладнання тощо.

7. Консультування з використання інформаційних технологій – САПР/АСУ; застосування комп'ютерів в аудиті й оцінці; електронна видавнича діяльність; інформаційно-пошукові системи; адміністративні інформаційні системи; проектування і розробка систем; вибір і установка систем.

Консультанти з інформаційних технологій займаються розробкою рекомендацій з упровадження систем автоматизованого проектування (САПР) і автоматизованих систем управління (АСУ), інформаційно-пошукових систем, застосування комп'ютерів у бухгалтерському обліку тощо.

Приклади консалтингових продуктів: розробка (підбір), встановлення автоматизованих систем управління (програмних продуктів та відповідного технічного забезпечення), навчання персоналу тощо.

8. Надання спеціалізованих послуг – навчальне консультування; консалтинг з управління електроенергетикою; інженерний консалтинг; екологічний консалтинг; інформаційний консалтинг; юридичний консалтинг; консалтинг по управлінню розподілом матеріалів і матеріально-технічному постачанню; консалтинг у державному секторі; консалтинг з телекомунікацій.

Основні види та зміст консалтингових послуг надані на рис. 1.1.

В світовій практиці найбільш поширені три методи консультування: експертний, процесний і навчальний. Частіше за все використовують комплексний метод, що об'єднує два чи три попередні. На рисунку 1.2 подана змістовна складова означених методів.

При експертному консультуванні консультант самостійно здійснює діагностику, розробку рішень і рекомендацій з їхнього впровадження. Роль клієнта зводиться в основному до забезпечення консультантові доступу до інформації й оцінки результатів. При процесному консультуванні консультанти на всіх етапах проекту активно взаємодіють із клієнтом, спонукаючи його висловлювати свої ідеї, міркування, пропозиції, проводити за допомогою консультантів аналіз проблем і вироблення рішень. При цьому роль консультантів укладається внаслідок абсорбації (зборі) цих зовнішніх і внутрішніх ідей, оцінці рішень, отриманих у процесі спільної із клієнтом роботи й приведенні їх у систему рекомендацій. При навчальному консультуванні консультант не тільки збирає ідеї, аналізує рішення, але й підготовляє

підгрунтя для їхнього виникнення, надаючи клієнтові відповідну теоретичну й практичну інформацію у формі лекцій, семінарів, допомоги і т.д. Чим відрізняється консультування від навчання? Перевагою консультування є його конкретно-індивідуальний, «штучний» підхід. При цьому знання, якими володіють консультанти, трансформуються так, щоб вирішити конкретні проблеми того або іншого підприємства.

Рис. 1.1. Основні види та зміст консалтингових послуг

При навчанні ж в області менеджменту, економіки, права й т.д. знання передаються менеджерам у загальній формі й потім уже застосовуються ними на практиці. У конкретних проектах або на їхніх різних стадіях можуть застосовуватися комбінації всіх трьох перерахованих видів консультування й тоді воно стає експертно-процесним, що процесно навчає – експертно-навчальним і т.д. [14, с. 57]. У промислово розвинених країнах переважно здійснюється процесне й експертно-процесне консультування, тоді як в Україні поки великого поширення одержало експертне й експертно-навчальне консультування. Це пояснюється, у першу чергу, невідповідністю самих клієнтів до творчої роботи з консультантами, бажанням керівників одержати готові рішення. Таке положення часто призводить до негативних наслідків і незадоволеності від підсумків консультаційних проектів, тому що, по-перше, клієнт може взагалі не сприймати готових рішень, якщо вони не вироблені разом з ним; по-друге, деяка істотна інформація не може бути отримана консультантом поза режимом активного діалогу із клієнтом [72].

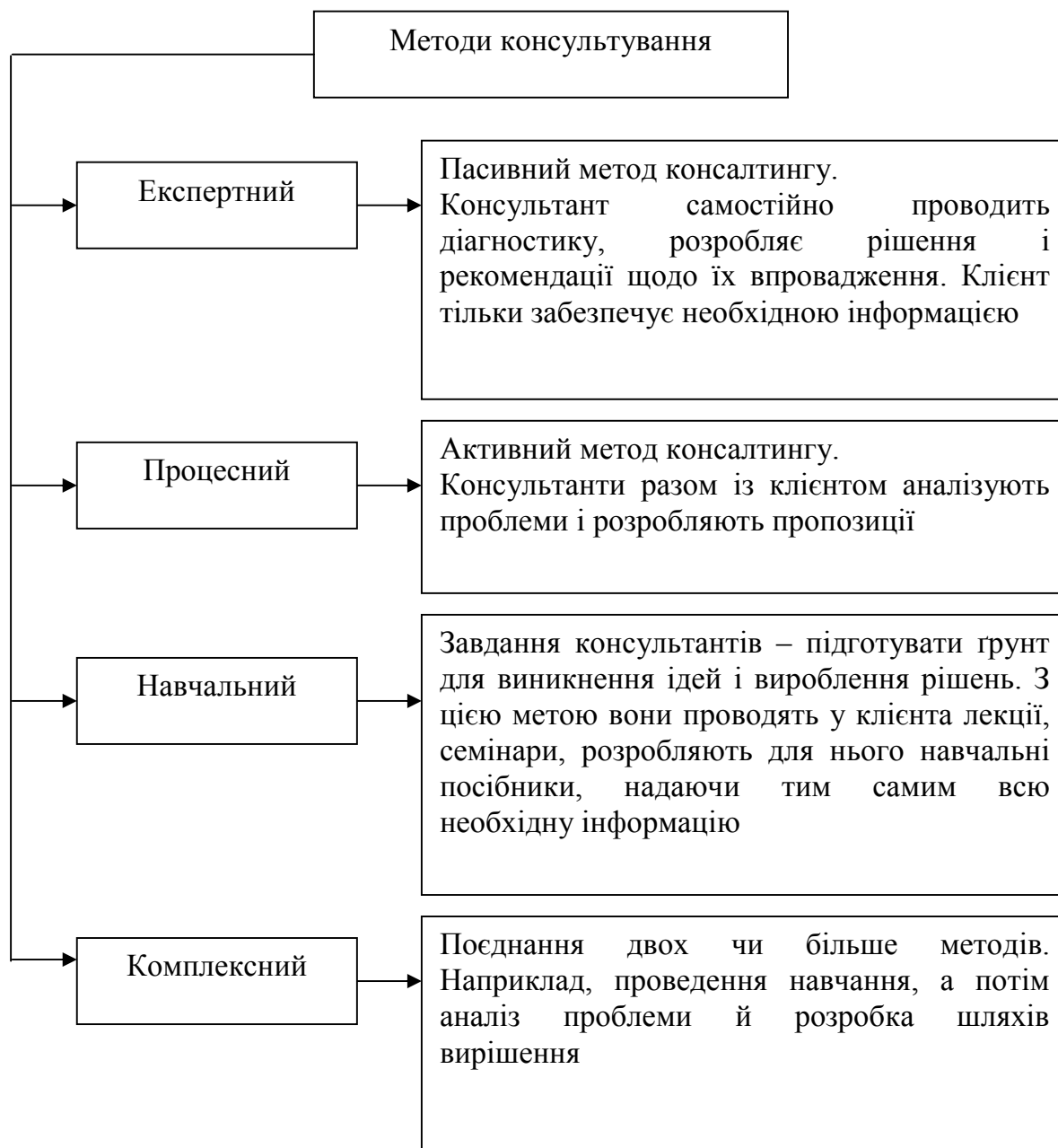

Рис. 1.2. Методи консультування та їх характеристика

В якості більш розгалужених методів консультування прийнято розрізняти:

1. Методи вирішення змістовної частини проблеми (діагностика, опитування, анкетування, аналіз, порівняння, оцінка тощо).
2. Методи роботи з клієнтом (ділові ігри, мозковий штурм, навчання тощо).

При використанні обраних методів, тобто реалізації плану дій, клієнт самостійно визначає результати проведеної роботи та обирає конкретний результат; його висновок може бути як позитивний, так і негативний. І це обумовлюватиме подальшу співпрацю із замовником. На основі існуючих теоретичних підходів пропонується узагальнення теоретичних складових в єдину концептуальну систему, яка містить у собі всі аксіоми, закони, закономірності, правила, теореми, наукові

факти, передумови, принципи, фактори, критерії, що стосуються об'єкту розгляду (рис. 1.3). За останній обрано процеси надання відповідних консультаційних послуг; в якості суб'єктів розглядається суспільство в цілому та окремі його елементи – підприємства і особи, які замовляють певні послуги.

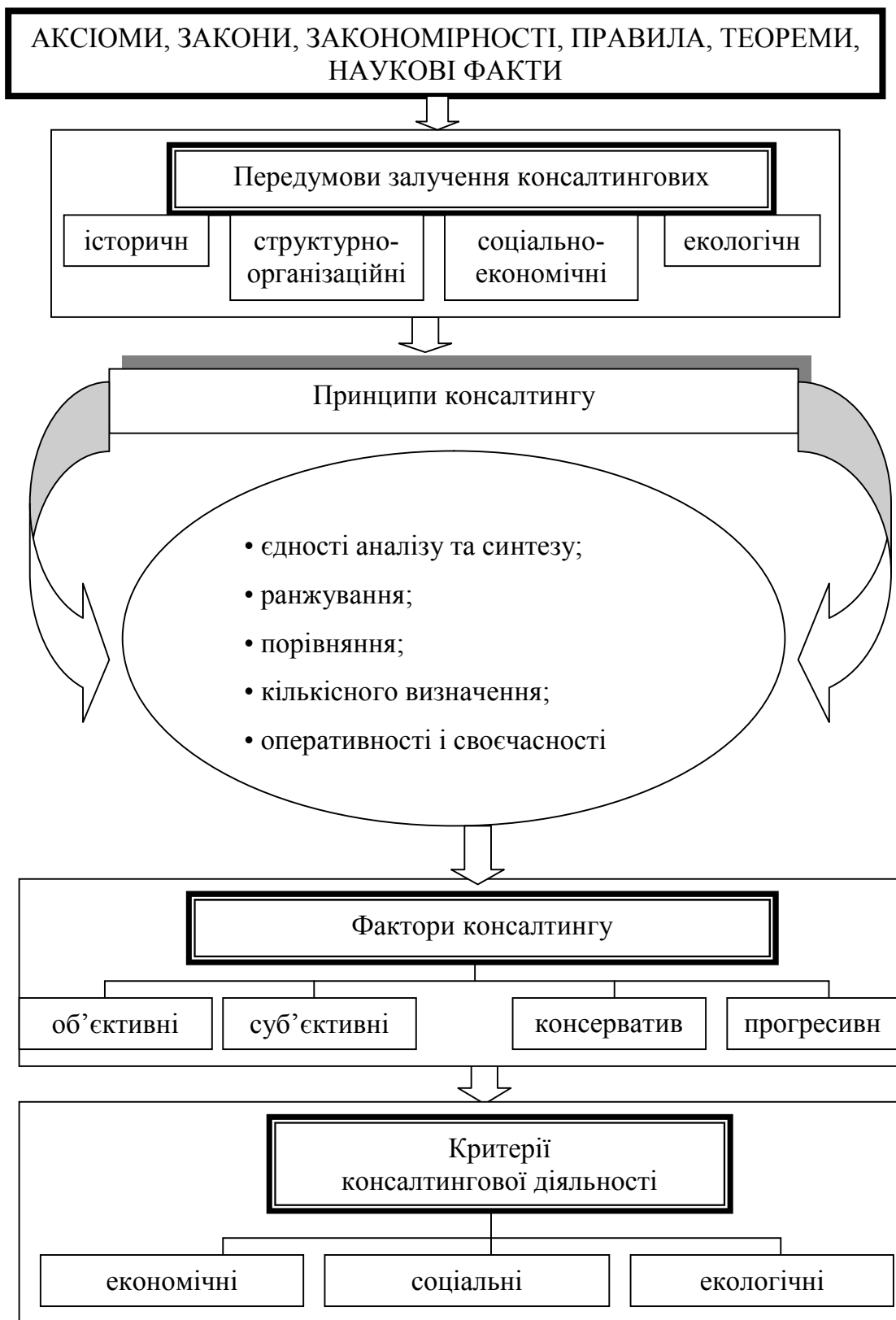

Рис.1.3. Концептуальні складові консалтингу

Перш за все, доцільно виявити основоположні домінанти концепції консалтингу. Запропонована концепція ґрунтується на певних аксіоматичних положеннях економіки та менеджменту, які ставлять основу для інших провідних складових таких, як закони, закономірності, правила, теореми, наукові факти. Вони обґрунтовують передумови консалтингу, спрямовують формулювання принципів і факторів та визначення конкретних критеріїв.

Перш за все, доцільно розглянути аксіоми. Насамперед, це аксіома транзитивності, яка визначає, що перевага низок подій послідовна, що дає змогу уникнути фактора мінливості переваг суб'єкта.

Аксіома повноти підкреслює перевагу вибору найбільш інформаційно обумовленого об'єкту при байдужості вибору послідовності подій. Ця аксіома є основою класифікації чи порівнювання послідовності подій, тобто дає змогу порівнювати всі альтернативи.

За умов дотримання аксіоми транзитивності, існує ситуація коли вибір між певними об'єктами рівноцінний. В даному випадку діє аксіома безперервності.

При існуванні конкретних, рівноцінних благ / об'єктів суб'єкт самостійно обирає один з однакових варіантів. В такому випадку доречно казати про аксіому незалежності.

Аксіома нерівних ймовірностей обґрунтовує ситуацію з перевагою при найбільшій ймовірності настання подій. Якщо суб'єкту запропонувати два виграшних рівноцінних варіанта з різною ймовірністю настання події, суб'єкт обиратиме той варіант, ймовірність виграшу якого більша.

Сутність та принципи аналізу господарських рішень та консалтингу підпорядковані законам діалектики та пов'язані зі специфічними принципами аналізу [11, с. 20]:

- принцип єдності аналізу та синтезу – намічає розподіл певної проблеми на окремі складові елементи з наступним розглядом їх в цілому у взаємозв'язку та взаємозалежності;
- принцип відокремлення ведучої ланки (принцип ранжування проблем) та другорядних проблем передбачає постановку цілей та визначення способів її досягнення;
- принцип забезпечення порівнянності варіантів аналізу за різними характеристиками виділяє особливості різних варіантів за обсягом, якістю, строками виконання тощо;
- принцип кількісного визначення обумовлює особливості кількісного вимірювання;

- принцип оперативності та своєчасності пов'язаний з часовими обмеженнями.

Головна задача особи, що надає консалтингові послуги – обов'язкове проведення аналізу з забезпеченням максимального співставлення різних за своєю сутністю варіантів дій з урахуванням факторів часу, якості об'єкту, інфляції, ризику, невизначеності тощо.

Існують основні правила забезпечення порівняння альтернативних варіантів:

- кількість альтернативних варіантів повинна бути не менша двох; формування альтернативних варіантів повинно здійснюватися на основі умов забезпечення високої якості та ефективності господарських рішень;
- за базовий варіант рішення доцільно приймати найбільш новий за часом варіант, інші варіанти привести до базового за допомогою коригуючих коефіцієнтів;
- для скорочення часу, підвищення якості рішення та зменшення витрат рекомендується широке застосування сучасних можливостей інформаційних технологій.

Усі рішення, що приймаються на основі наданих послуг досить різноманітні. З метою вибору оптимальних методів прийняття та обґрунтування управлінського рішення їх прийнято класифікувати за різними принципами [11, с. 21]:

- за часовими аспектами:
 - за типом використаних критеріїв і часу (швидкості) вирішення завдань (автоматичні – прийняті миттєво: питання-відповідь; блиц-рішення – прийняті за декілька хвилин; експрес-рішення – приймаються протягом кількох годин; лонгіровані – розробка рішень впродовж тижнів і місяців);
 - за терміном дії (стратегічні – розробляються на тривалий строк від 5 до 10 років, з охопленням ключових елементів підприємства (структура, виробництво); тактичні – розробляються на 1-3 роки, з охопленням частини ключових елементів компанії; оперативні – короткострокові рішення, які розробляються в разі виникнення ситуацій, що заважають реалізації тактичних рішень);
 - за часом дії (тривалої дії; разові; безперервної дії; для розв'язання певних завдань);
 - за тривалістю реалізації (довгострокові – понад 5 років, прогнозні, зумовлені баченням майбутнього, що впливає з умов і потреб сьогодення; середньострокові – від 1 до 5 років і відбиваються в обов'язкових для виконання планах та програмах, згідно з якими здійснюються конкретні практичні заходи; короткострокові – до одного року, відображаються, як правило, в усних чи письмових наказах, розпорядженнях, приймаються без попередньої підготовки);
- за інформаційною складовою:

- за ступенем невизначеності (повноти інформації): прийняті в умовах визначеності; прийняті в умовах невизначеності; прийняті в умовах ризику;

- за дійовою ознакою:

- за глибиною дії (однорівневі; багаторівневі);

- за сферою дії (технічні – приймаються з приводу об'єктивних факторів діяльності: використання устаткування, технологій тощо; економічні – пов'язані з витратами підприємства й зумовлені ними; соціальні – приймаються стосовно умов праці персоналу, її оплати, пільг, гарантій);

- за призначенням:

- за функціональною спрямованістю (планові – ті, що розробляються для здійснення планових заходів на підприємстві, у підрозділі; організаційні – спрямовані на розв'язання організаційних проблем функціонування підприємства; діяльнісні – ті, що розробляються за різними аспектами діяльності працівників підприємства; координаційні – необхідні для узгодження мінливих умов внутрішнього та зовнішнього середовища, що мають на меті гармонізацію діяльності підприємства; контрольні – служать для оцінки результату тих чи інших дій підлеглих і спрямовані на забезпечення своєчасного виконання планів та намічених цілей; інформативні – спрямовані на впорядкування інформаційного поля для працівників компанії та надання їм необхідної інформації; регульовальні – найчастіше наказують спосіб здійснення у визначених ситуаціях тих чи інших дій і виражаються в різного роду правилах, розпорядках, графіках, нормах, нормативах тощо;

- за управлінською ознакою:

- за рівнем управління (прийняті на вищому рівні; прийняті на середньому рівні; прийняті на нижчому рівні);

- за ознакою управлінських функцій (рішення функції планування; рішення функції організаційної діяльності; рішення функції мотивації учасників; рішення функції контролю);

- за цільовими особливостями:

- за метою (комерційні; не комерційні);

- за кількістю цілей (одно цільові; багатоцільові);

- за внутрішніми ознаками:

- за стадією життєвого циклу (рішення на стадії НДДКР; рішення на стадії виробництва тощо);

- за ступенем унікальності (рутинні; не творчі; унікальні (творчі);

- за масштабністю (комплексні; часткові);

- за організацією розробки (колегіальні; корпоративні; індивідуальні; змішані);

- за ступенем складності (стандартні; нестандартні);
- за компетентністю (логічні; професійні);
- за реалізацією рішення та ефективністю:
 - за складністю реалізації (прості – реалізуються для виконання однієї дії; процесні – реалізуються для виконання деякої сукупності взаємопов'язаних дій);
 - за ознакою врахування або неврахування змін умов реалізації рішення (гнучкі – алгоритми реалізації яких уже під час прийняття рішень передбачають різні варіанти дій залежно від умов; жорсткі – мають єдиний варіант реалізації за будь-яких умов або станів суб'єктів чи об'єктів);
 - за напрямком вирішення (приймаються всередині організації як системи; рішення, що виходять за межі організації);
 - за рівнем прийняття рішення (рішення організації в цілому; рішення структурних підрозділів; рішення функціональних служб; рішення окремих працівників);
 - за ступенем обов'язковості виконання (директивні – розробляються вищими органами управління в стабільних умовах; стосуються найбільш важливих поточних і перспективних проблем організації та призначені для обов'язкового виконання на її нижчих рівнях; рекомендаційні – готуються органами ради (комітетами, комісіями); їх виконання бажане, але не обов'язкове, оскільки ті, кого ці рішення стосуються, не є підлеглими тих, хто їх приймає; – призначені для нижчих рівнів управління, що перебувають під значним впливом центру);
 - за прогнозованою ефективністю (ординарні – за яких ефективність витрат ресурсів на одиницю отриманого результату відповідає нормам і нормативам, прийнятим для даної галузі, напряму діяльності; синергічні – за яких ефективність витрат ресурсів на одиницю здобутого ефекту різко зростає (ефект має яскраво виражений характер непропорційного зростання); асинергічні – призводять до непропорційного зниження ефективності системи/операції).

Рішення приймається в інтересах діяльності підприємства і наскільки дієвим воно виявиться, залежить від рівня кваліфікації консультантів, обізнаності виконавців, їх підготовленості та, звичайно ж, методів, які будуть застосовані в процесі їх обґрунтування.

Слід підкреслити, що в системі принципів результативності надання консалтингових послуг доречно виокремити існуючі групи принципів. А саме [11, с. 115]:

1. Методологічні принципи, які є загальними. Вони ставляться до концептуальної сторони справи і мало залежні від специфіки розглянутого проекту. Характеристика цих принципів полягає в наступному:

- результативність проекту означає позитивність ефекту його здійснення, отже перевищення оцінки результатів, які складаються, над оцінкою сукупних витрат, необхідних для реалізації проекту;

- адекватність і об'єктивність: необхідно при оцінці результатів і витрат забезпечити правильне відбиття структури та характеристик об'єкта, стосовно до якого розглядається проект з обліком ступеня невірогідності та невизначеності, об'єктивно властивих майбутньому;

- коректність: використовувані методи оцінки повинні задовольняти певним загальним формальним вимогам, до яких належать:

- монотонність, тобто при підвищенні результатів і зменшенні витрат оцінка ефективності проекту за інших рівних умов повинна підвищуватися;

- при зіставленні двох проектів кількісне вираження величини переваг одного з них повинне збігатися з вираженням величини недоліків іншого;

- транзитивність, тобто якщо перший проект краще другого, а другий краще третього, то перший повинен бути краще третього;

- системність: облік того, що проект «вписується» у складну соціально-економічну систему та при його реалізації можуть мати місце внутрішні, зовнішні, а також синергетичні (обумовлені цілісністю системи і взаємодією її підсистем) ефекти;

- комплексність: при оцінці ефективності проектів необхідно враховувати різнобіччя, внаслідок їх реалізації – не тільки в економічній, але й у соціальній, екологічній та в ін. позаекономічних сферах і визначати відповідні види й величини результатів і витрат.

2. Методичні принципи – ті, які безпосередньо пов'язані з проектом, його специфікою, економічною та фінансовою привабливістю проекту. Вони характеризуються:

- специфікою проекту і його «оточенням»: необхідно враховувати особливість діючого господарського механізму, його вплив на оцінку проекту різними учасниками з метою вибору «компромісного» рішення на основі узгодження їх інтересів;

- наявністю різних учасників проекту визначає розбіжність їх інтересів, із чого випливає необхідність оцінки ефективності проекту з позицій кожного учасника;

- динамічністю процесів: при оцінці ефективності проекту необхідно враховувати, що й структура, і характеристики вхідних у нього об'єктів не залишаються постійними; великий вплив виявляє інфляція. Тому потрібно перевіряти динаміку фінансової забезпеченості проекту протягом усього життєвого циклу, для чого будуються таблиці руху готівки;

- нерівноцінністю несинхронних витрат і результатів припускає приведення їх величин до порівнянного виду з використанням методу дисконтування;

- погодженістю: необхідно враховувати масштабність проектів, які у відповідності с цією ознакою бувають «малі», «великомасштабні» і «глобальні»;

- обмеженою керованістю, у т.ч. минулими, вже здійсненими та безповоротними витратами;

- неповнотою інформації, яка зустрічається як у вигляді ризику, так і невизначеності, що вимагає застосування спеціальних методів оцінки;

- структурою капіталу: звичайно капітал ділиться на власний (акціонерний) і позиковий. Вони мають різний ступінь ризику (позиковий менш ризиковий), який визначає вибір норми дисконту.

3. Операційні принципи – полегшують процес оцінки ефективності рішення з інформаційно-обчислювальної точки зору. Характеристика цих принципів полягає в наступному:

- моделювання, тобто складання (імітаційної або оптимізаційної) економіко-математичної моделі оцінки ефективності. У найпростішому випадку – це моделі прямого рахунку;

- комп'ютерна підтримка – формування бази даних, використання програмних комплексів і проведення різноманітних розрахунків;

- інтерактивний режим – діалог з метою уточнення впливу різних факторів;

- сімпліфікація, тобто вибір найбільш простого з інформаційно-обчислювальної точки зору методу оцінки.

Створення прогресивних систем управління вимагає вдосконалювання контрактних систем, зміни організаційних структур, розвитку інфраструктур по обслуговуванню об'єктів на всіх етапах їх діяльності, удосконалення технології проектування.

В цей час в економічному механізмі управління інвестиційним циклом існують досить різноманітні організаційні та контрактні системи. Форми цих систем можна віднести до двох типів: *прогресивні* і *традиційні*. Традиційна форма характеризується відносною роз'єднаністю фаз і етапів його життєвого циклу як організаційно, так і в часі. Прогресивна форма управління названа інтегрованою. Вона дозволяє поєднувати

сучасні вимоги до технічного рівня і якості об'єктів. Основними принципами такої прогресивної концепції управління є:

- 1) поглиблення рівня обґрунтованості прийнятих інвестиційних розв'язків за допомогою різноманітних і багатофакторних оцінок;
- 2) високий ступінь координації і контролю;
- 3) систематичний аналіз і постійне «відстеження» зовнішніх змін (кон'юнктури ринку по всіх видах ресурсів, різних непередбачених обставин і негативних факторів, які виникають на шляху інвестиційного циклу).

Принципи прийняття рішень, підібраних на основі консалтингових послуг, підпорядковані законам діалектики та пов'язані зі специфічними принципами аналізу [11, с. 115], такими як:

- принцип єдності аналізу та синтезу – розбиття певної проблеми на окремі складові елементи з наступним розглядом їх у цілому (у взаємозв'язку та взаємозалежності);
- принцип відділення провідної ланки (принцип ранжування проблем) і другорядних проблем передбачає постановку цілей та визначення способів їх досягнення;
- принцип забезпечення порівнянності варіантів аналізу за різними характеристиками (обсяг, якість, строки виконання);
- принцип кількісного визначення;
- принцип оперативності та своєчасності.

Для того щоб не заплутатися в цьому величезній кількості фактів, не потонути в їх різноманітті і суперечливості, економічна теорія для виявлення причинно-наслідкових зв'язків між економічними явищами і процесами використовує метод наукових абстракцій, що дозволяє реальну економіку сильно спростити. Суть цього методу полягає у виділенні самого головного в досліджуваному явищі і в відволіканні (абстрагуванні) від усього несуттєвого, випадкового, непостійного. Рівень абстрагування залежить від завдань дослідження. Чим більш загальний характер мають виявляються закономірності, тим вище рівень абстрагування. Зрозуміло, що будь-яка абстракція біднішими конкретної реальності, але без абстракції неможливо визначити наукові категорії, якими оперує економічна теорія.

Метод наукової абстракції використовується для побудови економічних моделей. При побудові економічних моделей широко використовується метод функціонального аналізу, що відображає принцип взаємної залежності економічних явищ. Найважливішим принципом економічної теорії є зіставлення граничних вигод і граничних витрат при оцінці стану і перспектив господарської діяльності. При цьому

ясно, що підприємству доцільно збільшувати обсяг своєї діяльності, якщо граничні вигоди від неї перевищують граничні витрати, пов'язані з нею [77, с. 12].

У ході економічних досліджень, розробки моделей і створення теорій пізнаються діючі економічні закони – об'єктивно існуючі, внутрішні, стійкі причинно-наслідкові зв'язки між економічними явищами. Економічні закони мають об'єктивний характер, вони існують і діють незалежно від волі, свідомості чи бажання окремих людей або держави. Ці закони можуть бути пізнані економічною наукою, але вони не можуть бути нею створені. На основі пізнаних економічних законів держава й формує ефективну економічну політику [77, с. 18].

При вирішенні поставлених цілей часто використовують наступні функції економічної теорії [77, с. 22]:

1. Пізнавальна, завдяки якій вивчається все різноманіття економічних процесів і явищ і подається їх наукове пояснення; розкриваються закони, що керують господарськими процесами.

2. Практична – при виконанні якої надаються наукові рекомендації для ефективного управління.

3. Методологічна – надає методи і наукові інструменти.

4. Прогностична – робить можливим передбачення в області короткострокового і довгострокового економічного розвитку.

В.В. Давиденко були розроблені підходи до формування організаційно-економічного механізму консалтингового забезпечення підприємств як комплексу економічних важелів та організаційних заходів з формування системи організаційно-економічної взаємодії консалтингових компаній та підприємств-замовників, в основу яких покладено концептуальні положення економіки знань, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних підприємств [41, с. 5]. Науковцем запропонована схема організаційно-економічного механізму консалтингового забезпечення підприємств, що подана на рисунку 1.4. Означена схема характеризує шляхи підвищення ефективності консалтингового забезпечення підприємств України.

Розробка концепції ґрунтується на таких домінантах:

- у вітчизняній науці недостатньо систематизована теоретична складова консалтингу і консалтингової діяльності;
- консалтингова діяльність цілеспрямована на підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання;
- надання консалтингових послуг є бізнесом і потребує створення відповідних умов для подальшого розвитку.

На підставі зазначених положень запропонована наступна послідовність досліджень:

- 1) розробка концептуальних положень консалтингу;
- 2) дослідження та аналіз ринку консалтингових послуг;
- 3) розробка концепції управління розвитком регіону;
- 4) формування динамічної моделі економіко-екологічного розвитку регіону;
- 5) розробка пропозицій консалтингового забезпечення управлінських економіко-екологічних рішень.

Призначення концептуальних положень спрямоване на активізацію соціо-еколого-економічного розвитку регіону. У промислово розвинених країнах консультаційні послуги багато років визнаються найбільш важливим елементом інфраструктури ринкової економіки. Консалтинг виділений статистикою в окрему галузь. У США в ній зайнято близько 700 тис. осіб, а річний обсяг послуг становить приблизно 50 млрд. дол. Жодне серйозне економічне управлінське рішення не тільки в економічно розвинених, але і в країнах, що розвиваються не обходиться без залучення консультантів. Крім приватних фірм консультаційні послуги на комерційних засадах надають державні, навчальні, інформаційні та дослідницькі організації.

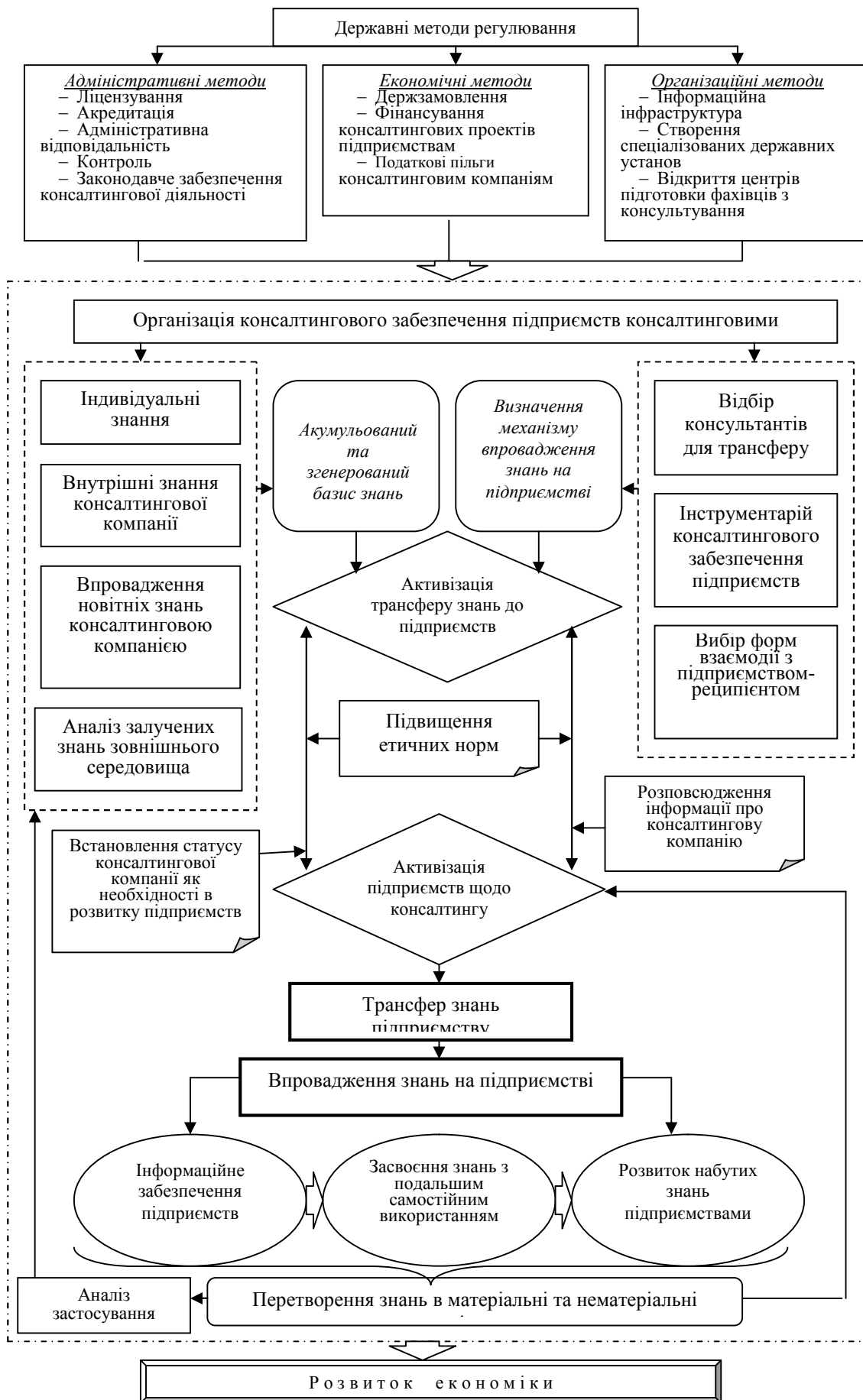

Рис.1.4. Структура організаційно-економічного механізму консалтингового забезпечення підприємств

1.2. Тенденції розвитку ринку консалтингових послуг

Визначальну роль у розвитку сучасної світової економічної системи відіграють процеси індустріалізації національних економічних систем, які характеризуються, насамперед, зростанням частки третинного сектору у внутрішньому валовому продукті та сукупній зайнятості робочої сили. Як свідчить світовий досвід, у структурі третинного сектору особливе місце посідає сфера консалтингових послуг. Завершення становлення світової господарської системи і постійний попит на кваліфіковану професійну допомогу в управлінні великими і міжнародними компаніями привели до формування у ХХ ст. світового ринку консалтингових послуг, який являє собою систему міжнародних відносин з надання, обміну і впровадження консалтингових послуг, тобто послуг, які надаються незалежними та професійно підготовленими спеціалістами (консультантом або цілою групою) з метою допомоги керівнику організації у діагностиці, аналізі та практичному розв'язанні управлінських і виробничих проблем. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання, пов'язане з визначенням ключових тенденцій розвитку в епоху глобалізації. З огляду на глобальний характер розвитку ринку консалтингових послуг, можна визначити такі ключові тенденції: інституціоналізація, глобалізація та транс націоналізація; універсалізація, інтелектуальна капіталізація, еволюція маркетингових технологій консалтингових компаній, модернізація клієнт-партнерських відносин.

Однією з основних сучасних тенденцій на світовому ринку консалтингових послуг є інституціоналізація. Неврегульованість консалтингової діяльності, відсутність чітких стандартів і стратегій ведення консалтингового бізнесу, несистематизований підхід до структуризації галузі й асиметрія консалтингової інформації – основні проблематичні аспекти розвитку цієї сфери економіки. Із становленням глобального ринку консалтингових послуг виникла об'єктивна необхідність в інститутах, які б організовували, регулювали та сприяли ефективності діяльності численних міжнародних консалтингових фірм. Основним завданням фахових асоціацій та інститутів консультування є забезпечення і гарантування високої якості консалтингових послуг і рівня професійної кваліфікації своїх членів.

Інституціоналізація цього ринку сприяє систематизації підходів та методів консалтингу, стимулює його прозорість, інформованість громади консультантів та існуючих замовників, підвищує рівень компетентності та авторитет професійного консультанта. При цьому зростає відповідальність консультантів за результати своєї діяльності, рівень їх освіти та вимоги до них з боку роботодавця – власника або керівника консультаційної компанії.

Типовою тенденцією на світовому ринку консалтингових послуг є глобалізація та транснаціоналізація. На протязі останніх десяти років чітко простежується тенденція надзвичайно швидкого зростання розмірів та глобалізації групи фірм-лідерів управлінського консалтингу, які суттєво змінили весь світовий ландшафт галузі. За висловлюванням А. Березного, з традиційного «заповідника вільного підприємництва, який нагадує архіпелаг мало пов'язаних між собою локалізованих національних ринків з анатомічною структурою», консалтингова галузь почала динамічно трансформуватись в єдину світову індустрію з яскраво вираженим домінуванням одних й тих самих транснаціональних гігантів практично на всіх основних світових ринках [13, с. 8]. Однією з головних причин інтенсивного розвитку цієї галузі є відсутність таких видимих бар'єрів при входженні в бізнес, як конкретні матеріальні та ресурсні мінімуми, обмеження для започаткування бізнесу.

Проявом нової ринкової орієнтації великих консалтингових компаній стала тенденція до універсалізації консалтингових послуг, спрямованої на розширення їх набору. Якщо для традиційної консалтингової компанії значна диверсифікація продуктового портфеля була неможлива внаслідок певних труднощів, пов'язаних з підтримкою високої якості всіх видів послуг, то з настанням епохи інформаційних технологій та посиленням тенденцій до динамічних змін поколінь консалтингових продуктів подібний підхід може призвести до різкого погіршення конкурентних позицій. За цих обставин спеціалізація світових лідерів консалтингу стає більш умовною, а політика злиття та поглинань сприяє їх універсалізації. Найтипівшим прикладом універсалізації є розвиток фірм «Великої Четвірки» (PwC, Ernst&Young, KPMG та Deloitte), які об'єднали практично всі види аудиторських та консалтингових послуг. Підхопивши хвилю розвитку консалтингової індустрії, ці компанії швидко розширили свій спектр послуг, позиціонуючи себе як мультифункціональні консультанти, і захопили лідерство в оперативному/ операційному консалтингу. «Велика Четвірка» належить до лідерів світового консалтингового ринку. Компанії «Великої 4» - Ernst&Young, Deloitte, KPMG, PwC – займають найвищі місця за сукупними входами серед консалтингових компаній, які працюють та надають різні консультаційні послуги, починаючи з аудиторських, закінчуючи бізнес-консалтингом та ІТ-консалтингом.

Характерною тенденцією нинішнього етапу розвитку ринку консалтингових послуг є інтелектуальна капіталізація. Основним фактором успіху будь-якої консалтингової компанії є збереження та розвиток найголовнішого його активу – кваліфікованого персоналу. Зарубіжні консалтингові компанії залучають найкращі кадри, експертів з управління, забезпечують їх подальше удосконалення через

постійне підвищення кваліфікації та накопичення досвіду, а також створюють достатні стимули для продовження роботи в організації. Все це досягається завдяки формуванню спеціальних систем найму, мотивації та просування персоналу, складних багатоступеневих систем його перепідготовки та підвищення кваліфікації, систем трансформації накопиченого досвіду в методології та систем управління знаннями і, нарешті, систем, процедур і стандартів клієнтської роботи, які визначають фірмовий стиль і корпоративну культуру.

Ключовим фактором, який сприяв швидкому і стабільному розвитку найбільших консалтингових компаній, став напрям *еволюції маркетингових технологій*. Перетворенню консалтингу в могутній та перспективний бізнес насамперед сприяла радикальна зміна ставлення великих консалтингових фірм до маркетингових технологій. Спочатку традиційною позицією в цій галузі була повна відмова від цільових маркетингових програм та від прямої реклами в засобах масової інформації. Усі зусилля з просування послуг на ринок здійснювались партнерами-співвласниками бізнесу у формі так званого неформального маркетингу і практично не координувались. Так, найбільша консалтингова компанія McKinsey&Company активно займається продажем своїх послуг через непрямий маркетинг, спираючись на вже існуючі відносини з клієнтами, надаючи послуги професійним громадам, організуючі різні презентації та майстер-класи. Останнім часом більшість лідерів світового консалтингу створили могутні маркетингові підрозділи, які не тільки жорстко координують заходи неформального маркетингу, але й займаються плануванням великомасштабних рекламних кампаній з бюджетом у сотні мільйонів доларів США, а також формуванням відповідного іміджу фірми в ЗМІ і за допомогою великих транснаціональних агентств.

Важливою тенденцією розвитку ринку консалтингових послуг стала активізація *тісної* співпраці консультантів з клієнтами, які в окремих випадках ставали повноправними учасниками консультаційної команди. Розмивання традиційних професійних цінностей найбільших консалтингових фірм, які дедалі більше орієнтуються на прибутковість та ринкову капіталізацію, спричинило своєрідну захисну реакцію з боку їх клієнтів. У найбільш концентрованому вигляді це простежується в змінах ставлення клієнтів до самих результатів роботи цих фірм, що останнім часом суттєво змінило конфігурацію ділової практики лідерів світового консалтингу. Якщо донедавна стандартним *підсумком* роботи консультантів вважався звіт по проекту з висновками та рекомендаціями, то нині клієнти здебільшого очікують від них впровадження наданих рекомендацій та доведення їх до дієвих результатів. Важливим наслідком нової орієнтації на відчутний результат стало

активне намагання консультантів тісно співпрацювати в ході робіт із співробітниками клієнта, які зазвичай залучалися до консультаційних команд як повноправні учасники.

В наш час перемогу в конкурентній боротьбі важко забезпечити тільки матеріальними ресурсами компанії. Основу її стратегічних компетенцій формують, передусім, нематеріальні активи, інтелектуальна складова бізнесу. Тому залучення такого інтелектуального ресурсу, як консультування, стає об'єктивною необхідністю в умовах інноваційної економіки. Зараз триває жорстка боротьба між підприємствами і на ринку України залишаються ті гравці, які своєчасно приймають управлінські рішення, вміють аналізувати і прогнозувати ситуацію на ринку. У виграші залишається той, хто встигає стежити за всіма змінами в управлінській діяльності і застосовує нововведення в своєму бізнесі. Будь-яка організація початкового рівня розвитку чи рівня зрілості може опинитися під загрозою виникнення кризи. За даними Європейського управління (ФЕАКО) консалтингова індустрія в Європі нарешті пододала період застою з досягненням протягом трьох років поспіль значного і прискореного – темпів зростання: +3.8% в 2013 році, +5,2% в 2014 році, і +6.6% у 2015 році [119].

В 2015 році галузь консалтингових послуг пережила значне зростання з точки зору обороту і зайнятості. Зростання було відзначено, головним чином, в Німеччині та Великобританії, але воно поширилося по всім європейським країнам, виділяючи досить загальне оздоровлення (табл. 1.1) [119].

Європейський ринок консалтингових послуг сильно орієнтований на сферу послуг: на неї припадає 59% консалтингового обігу в 2014 році. [119].

Як видно за даними таблиці 1.2.1, оборот Європейського ринку консалтингових послуг в останні три роки зріс, досягнувши: +3.8% в 2013 році, +5.2% у 2014 році та +6,6% 2015 році. Великобританія і Німеччина показали позитивну динаміку галузі на європейському рівні.

Аналіз галузі за 2007-2015 роки показав, що ринок консалтингових послуг подолав спад, який позначився в Європі. З 2007 року, ринок консалтингових послуг зріс в середньому на 3,7% в рік, а європейський ВВП зріс в середньому на 1,0% в рік.

В Україні працює понад 300 вітчизняних консалтингових фірм, з яких 42 % займаються виключно наданням послуг з питань управлінського консультування, відкриті представництва провідних консалтингових фірм, що є лідерами консультаційного бізнесу [35].

Таблиця 1.1

Темпи зростання обороту ринку консалтингових послуг в Європі*

2013-2015 рр., %

Країна	Оборот управлінського консалтингу, темпи зростання у 2013 році	Оборот управлінського консалтингу, темпи зростання у 2014 році	Оборот управлінського консалтингу, темпи зростання у 2015 році	Оборот управлінського консалтингу щорічно, середньорічний темп зростання (2012-2015)	ВВП щорічно середньорічний темп зростання (2012-2015)
Австрія	9,0	6,6	4,9	6,8	1,5
Фінляндія	0,0	5,0	5,0	3,3	1,2
Франція	0,8	2,9	5,0	2,9	1,1
Німеччина	6,3	6,3	7,5	6,7	2,4
Греція	2,8	3,1	2,0	2,6	1,6
Ірландія	5,7	4,9	11,0	7,2	3,8
Італія	0,3	5,7	5,3	3,9	0,2
Словенія	2,3	1,1	0,5	1,0	1,8
Іспанія	3,7	4,6	4,3	1,0	0,7
Великобританія	6,2	10,4	8,7	8,4	4,0
Європейські	3,8	5,2	6,6	5,2	1,9

* Європейська панель включає в себе 10 європейських країн обстеження FEASO. Ці 10 країн представляють 78% європейського ВВП.

Джерело: [119].

Ю.В. Геращенко та А.С. Дзябенко пропонують виділяти компанії, які надають консалтингові послуги на управлінському ринку [35]. До них належать:

- консалтингові транснаціональні корпорації (велика п'ятірка: Deloitte&Touch Tohmatsuint, Arthur Andersen&CoSC, McKinsey&Co, Price Waterhouse Coopers, Ernst&Young), що мають розгалужену мережу регіональних представництв, об'єднаних єдиною корпоративною стратегією та культурою;

Порівняння обороту ринку консалтингових послуг проти ВВП
за період з 2007 по 2015 рік

Країна	Консалтингові послуги, середньорічний темп зростання	ВВП, середньорічний темп зростання	Відмінності
Німеччина	6,3%	2,1%	+4,2%
Австрія	5,2%	2,0%	+3,2%
Фінляндія	4,3%	1,3%	+3,0%
Великобританія	3,7%	0,8%	+2,9%
Іспанія	2,1%	-0,2%	+2,3%
Греція	-0,9%	-3,0%	+2,1%
Італія	2,1%	0,1%	+2,0%
Ірландія	0,7%	-0,1%	+0,8%
Франція	2,0%	1,3%	+0,7%
Словенія	1,1%	1,0%	+0,1%

Джерело: [119].

- великі багатофункціональні фірми, в яких працює близько сотні професійних консультантів, котрі спеціалізуються на обслуговуванні великих компаній та пропонують увесь спектр управлінських послуг і вирішення найскладніших проблем. Як правило, такі фірми займаються також і дослідницькою діяльністю, що дозволяє їм постійно удосконалювати пропонований продукт;

- вузькоспеціалізовані фірми, які зазвичай надають консалтингові послуги дрібним і середнім фірмам та пропонують свої послуги в обмеженому секторі управлінського консультування, що дозволяє їм досягти високої якості обслуговування. Як завжди, вони намагаються працювати в певному територіальному просторі;

- університети, навчальні центри, які, проводячи серйозну підготовку спеціалістів, можуть здійснювати тренінги, ініціюючи тих, хто навчається, дотримання консалтингових знань та у подальшому надання послуг з різних питань бізнесу;

- незалежні окремі консультанти – висококваліфіковані спеціалісти, що мають досвід роботи, і, як правило, виступають або в ролі експертів з будь-яких проблем, або постійними консультантами невеликих фірм.

Зараз в Україні на ринку консалтингових послуг склалася не дуже сприятлива ситуація. В 2015 році обсяг ринку консультаційних послуг скоротився майже на 11% в грошовому вираженні (1.3) [111].

Серед українських організацій, котрі вважаються консалтинговими, 42% займаються тільки консультуванням, 30% – присвячують консультуванню лише 80% загального обсягу продажу. Окрім того, третина учбових організацій має власні консультаційні підрозділи [23, с. 15].

Таблиця 1.3

Місткість ринку консалтингових послуг в Україні
за 2007-2015 рр., дол. млн.

Роки	Місткість ринку консалтингових послуг
2007	500
2009	423
2009	340
2010	300
2011	337
2012	390
2013	445
2014	416
2015	395

Джерело: [83].

Серед провідних українських компаній на ринку консалтингових послуг можна виділити наступні: Ернст Енд Янг, КПМГ, УПК-Аудит ЛТД, Бейкер Тіллі Україна, БДО, Інтеркомп-України, РН Бізнес сервіс Україна.

На даний час в Україні представлений весь спектр консалтингових послуг. В Україні за допомогою консалтингу вирішуються питання наступних напрямків діяльності організації: управлінська, економічна, інвестиційна, фінансова та інноваційна діяльність організації; стратегічне планування; антикризове управління, оптимізація діяльності організації та інше. Українські консалтингові фірми, що діють

на ринку консалтингових послуг, надають широкий спектр консалтингових послуг, а саме: інвестиційний або проектний консалтинг, інжиніринг-консалтинг, рекламний консалтинг, або PR-консалтинг, фондовий консалтинг, інформаційний консалтинг, антикризовий консалтинг, маркетинговий консалтинг, навчальний консалтинг, фінансовий консалтинг або аудит-консалтинг, юридичний консалтинг, кадровий консалтинг, або HR-консалтинг, управлінський консалтинг (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Галузева структура ринку консалтингових послуг в Україні
за 2014-2015 рр., %

Вид консалтингових послуг	Роки	
	2014	2015
Юридичний консалтинг	13,0	20,6
Навчальний консалтинг	5,0	5,0
Фінансовий консалтинг або аудит-консалтинг	18,0	15,0
Маркетинговий консалтинг	13,0	19,3
Антикризовий консалтинг та управлінський консалтинг	8,0	10,0
Кадровий консалтинг, або HR-консалтинг	13,0	18,0
Інформаційний консалтинг	30,0	27,1

Але відсутність виокремлення консалтингу як окремого виду діяльності, які регламентовані КВЕД ускладнює достовірну оцінку розміру консалтингового ринку та його частку в діяльності підприємств сфери послуг України. Державним комітетом статистики України рекомендовано відносити діяльність у галузі консалтингу до розділу КВЕД «Діяльність у сферах права, бухгалтерського обліку, інжинірингу; надання послуг підприємцям». Згідно з даними Держкомстату України [47], у IV кварталі 2015 р. на ринку послуг фактично працювало 59,6 тис. підприємств – юридичних осіб та їхніх відокремлених підрозділів, основним видом діяльності яких є надання не фінансових послуг. Більше половини підприємств, що надавали споживачам різноманітні послуги, функціонували у семи регіонах України: м. Києві, Дніпропетровській, Одеській, Львівській, Харківській, Запорізькій та Київській областях. З цих 59,6 тисяч підприємств, на ринку консалтингу України в 2015 році, який відноситься за даними Держкомстату України до професійної, наукової та

технічної діяльності, працювало 10186 підприємств (таблиця 1.5).

Таблиця 1.5

Діяльність у сферах права, бухгалтерського обліку, інжинірингу дослідження, діяльність головних управлінь (хед-офісів), консультування з питань керування за 2015 рік

Професійна, наукова та технічна діяльність	Кількість діючих підприємств, од.		Обсяг реалізованих послуг (у ринкових цінах), тис. грн		
	юридичних осіб, основним видом діяльності яких є надання послуг	їх відокремлених підрозділів	Обсяг реалізованих послуг (у ринкових цінах), тис. грн.	У т.ч. реалізовано послуг населенню, тис. грн.	У т.ч. реалізовано послуг підприємствам, тис. грн.
Показник	10186	243	13125789,7	361813,4	12523516,8

Джерело: розроблено авторами за даними [47].

Виходячи з аналізу викладеного матеріалу можна впевнено сказати, що в даний час консалтинг є повноцінною складовою інфраструктури бізнесу. Консалтингові послуги, як складовий елемент послуг щодо здійснення професійної, наукової та технічної діяльності, є третіми за значимістю в загальному обсязі послуг за 2015 рік, їх об'єм становить 10,6% у загальному обсязі послуг та не обмежується локальними консалтинговими послугами.

За результатами аналізу наявних джерел інформації в даній сфері діяльності доречно зазначити, що на ринку консалтингових послуг України існує весь спектр консалтингових послуг, який за кількісним складом відображено на рисунку 1.5.

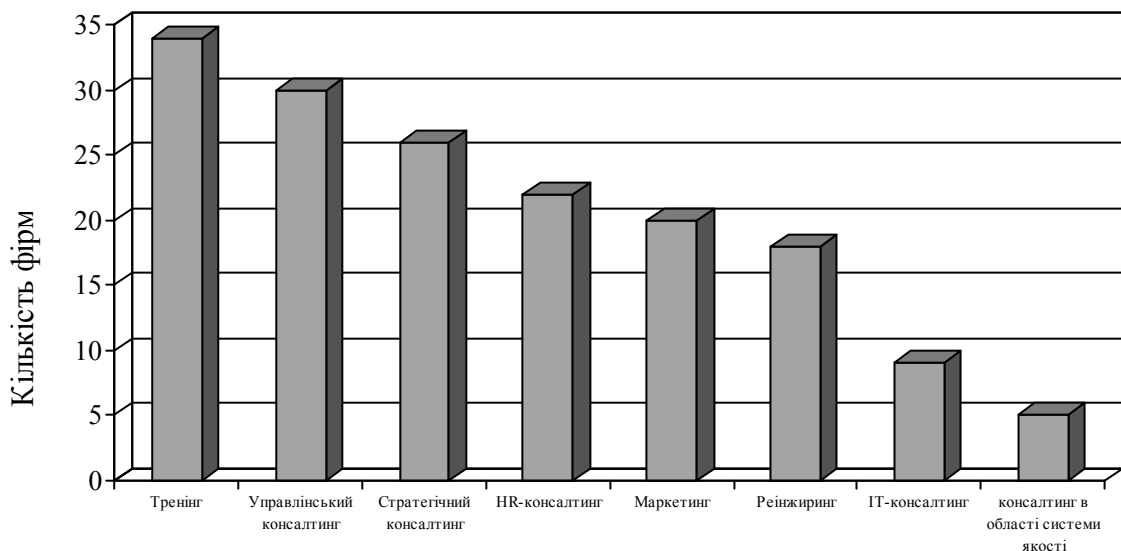

Рис. 1.5. Спектр консалтингових послуг [35]

У багатьох компаній є чітка спеціалізація. Серед вітчизняних компаній 68 % компаній надають тренінгові послуги і 60 % компаній – стратегічного управління і менеджмент-консалтинг. Однак, жодна з цих компаній не спеціалізується тільки на одній з цих послуг. У портфелі послуг, що ними надаються, існують і інші консалтингові послуги. У таких послугах як консалтинг в області фінансів (52 %), консалтинг в області маркетингу (44%) та HR-консалтинг (44 %) є більш чітка спеціалізація компаній. Послуга по реінжинірингу бізнес-процесів (40 %) є дуже популярною в Україні. На даний час не існує консалтингових компаній, які б спеціалізувалися тільки на наданні даної послуги. Частіше за все реінжиніринг бізнес-процесів супроводжується такими послугами, як IT-консалтинг (36 %) і консалтинг в області якості (18 %). На нинішньому етапі розвитку ринку консалтингових послуг можна впевнено зазначити, що дуже перспективними є всі IT-консалтингу становить 12 % на рік, оскільки в Україні ще дуже багато підприємств, які потребують модернізації та автоматизації операційної діяльності. Це, в свою чергу, потребує змін у підході до ведення бізнесу, в плануванні діяльності компанії, у стратегічному розвитку та в управлінні підприємством [43, с. 30].

Отже, порівнюючи зарубіжний і вітчизняний ринок консалтингових послуг, головною відмінністю є розмір спектру фінансових послуг. Наприклад, на Заході збільшення попиту на інформаційні технології, зумовлене зацікавленістю виробників у впровадженні проектів типу «підприємство – ресурси – планування» (ПРП). Такі проекти реалізуються комплексно, на їх впровадження потрібно багато часу (від 6 місяців до 2-х і більше років) і капіталовкладень. Компанії Coca-Cola і GilletteCo витратили на впровадження проектів 250 млн. \$ [17, с. 22].

Отже, подальший розвиток ринку консалтингових послуг в Україні повинен мати наступні напрямки: ініціація та проведення форумів, конференцій та інших публічних заходів, присвячених питанням розвитку українського ринку консалтингових послуг; популяризація консалтингу як елементу бізнес-інфраструктури (організація системи довідкової інформації, в тому числі в інтерактивній формі із застосуванням сучасних інформаційних технологій та мережі Інтернет); підвищення відкритості та «прозорості» українського ринку консалтингових послуг; реалізація освітніх програм серед консультантів (в тому числі онлайн-курси, вебінари, співпраця з вищими навчальними закладами, які готують управлінські кадри з антикризового управління); підтримка діяльності професійних об'єднань консультантів; підвищення попиту на послуги консультантів з боку державних установ при реалізації як масштабних проектів на загальнонаціональному рівні, так і для органів місцевого самоврядування.

1.3. Інноваційно-екологічний підхід до управління природокористуванням

Інноваційний розвиток економіки країни здійснюється на основі розробки й експлуатації нових знань, підприємницького підходу, прискореного розвитку конкурентоздатності товарів і послуг та інтеграції на зовнішні ринки. Саме впровадження інноваційних розробок у вирішальній мірі визначає роль і місце держави у світовому співтоваристві, рівень життя населення, екологічну стабільність в окремих регіонах.

Вклад у дослідження питань інноваційного розвитку та інноваційних процесів внесли провідні вітчизняні вчені, такі як О. Амоша, Ю. Бажал, В. Бридун, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Олександрова та інші. Автори прискіпливо розглядають проблеми впровадження інновацій у різні галузі економіки, виробничі процеси та не достатньо торкаються питання впровадження інноваційних процесів у використанні природно-ресурсного потенціалу.

Головними проблемами розвитку інноваційних процесів в приморських регіоні є обмеженість централізованого фінансування, брак власних коштів підприємств; відсутність розгорнутої інфраструктури інноваційного ринку; високі кредитні ставки; кризовий стан економіки та хижацьке ставлення до природних ресурсів.

У сучасній економіці природокористування виникає багато актуальних методологічних, теоретичних та практичних проблем взаємодії суспільства та природи. Одним з найефективніших пропозицій повинно було стати раціональне природокористування, спрямоване на досягнення максимальної продуктивності

природних систем з мінімальним порушенням їх складової при господарському втручанні, підвищення стійкості до антропогенного впливу, збереження здатності до самовідновлення. Але у працях з природокористування, як правило, розглядаються лише окремі компоненти природи, не враховуючи всієї сукупності соціально-економічних факторів.

Комплексний підхід до використання природних ресурсів може розкрити нові закономірності та механізми активного відображення взаємозв'язку економічної, екологічної і соціальної складових, питання їх взаємодії, а також вивчити перспективні проблеми, пов'язані з подальшим природокористуванням.

Комплексне природокористування потребує тісного співробітництва між підприємствами; формування ринку природних ресурсів та екологічних послуг; створення незалежних центрів з фінансування відповідних програм та проектів, з моніторингу за станом використання ресурсів, з оцінки природних ресурсів в регіонах; створення єдиної інформаційної мережі стосовно використанню, оцінці, реалізації природно-ресурсного потенціалу; формування та впровадження концепції якості життя та людського капіталу [74].

Використання природних ресурсів все більше потерпає від хижацького ставлення до природи, тому вирішення цієї проблеми стає можливим завдяки ефективному управлінню природокористуванням.

Управління, як свідоме регулювання суспільного виробництва, має за мету підвищення його ефективності та задоволення матеріальних, духовних і культурних потреб громадян, і є однією з найважливіших функцій держави [90]. Управління природокористуванням спрямоване на забезпечення виконання норм і вимог, що обмежують негативний вплив процесів виробництва та готової продукції на довкілля, забезпечення комплексного використання природних ресурсів, їх відновлення та відтворення. Воно здійснюється за допомогою науково обґрунтованого планування збалансованого використання природних ресурсів та охорони природного середовища, розробки організаційно-технічних, економіко-екологічних та соціальних заходів із забезпечення рівноваги у довкіллі та контролю за їх виконанням.

Найдоцільнішим у використанні природних ресурсів виступає програмно-цільове управління. Воно не вимагає значних організаційних перебудов і, за рахунок певного перерозподілу функцій та відповідальності організаційних елементів управляючої підсистеми, вибору засобів управління відповідно до правомочності чи відповідальності в підсистемах планування, реалізації й загального керування, доповнює та підсилює існуючу систему управління природокористуванням,

забезпечує взаємозв'язок та збалансованість, ефективний контроль за виконанням галузевих і територіальних планів.

Сучасне використання природних ресурсів у виробництві виявило необхідність формування чіткого механізму управління природокористуванням в промисловості, де комплексності ототожнюється повне використання ресурсів. Тобто здійснюється комбінування виробництва за принципом повної переробки вихідної сировини, утворюючи безвідходне виробництво. В даному випадку доречно вести мову про екологічну безпеку.

Основною метою стратегії екологічної безпеки є формування ефективної інноваційно-інвестиційної екологічної політики та підтримка конкурентоспроможних екологічних товарів, послуг і умов. Адже основним напрямком досягнення економічного зростання і підвищення якості життя населення в сучасному світі є розвиток інноваційно-екологічної діяльності, широке поширення інноваційних технологій, продуктів і послуг. У розвинених країнах 70-85% приросту валового внутрішнього продукту припадає на частку нових знань, втілюваних в інноваційних технологіях виробництва і управління. Одним з головних чинників успіху і конкурентоспроможності компаній є інноваційні продукти. Виробники в багатьох галузях вже не можуть продавати величезні партії стандартних виробів, покладаючись на відносно стабільні ринки і технології. Сучасні ринки є мінливими, а технології прогресують дуже швидко, що змушує менеджерів використовувати нові підходи до управління, орієнтуючись на поведінку споживачів, і розробляти відповідні інструменти планування, організації та контролю. Світовий інформаційно-технологічний ринок – це ринок результатів інтелектуальної діяльності в упредметненій формі. Рішення всіх цих завдань і викликає необхідність розгляду і впровадження екологічно спрямованих інновацій. Таким чином, визнання визначального значення інноваційної діяльності для сталого розвитку, а це актуально і необхідно і для процесів екологізації економіки, виділення її як стратегічного пріоритету, поєднується з констатацією неефективності застосовуваних методів управління інноваціями. Системний підхід до управління інноваціями в природокористуванні або до інноваційно-екологічного менеджменту полягає в комплексності, єдності організаційного, економіко-екологічного регулювання процесів створення і поширення інновацій на всіх рівнях. Компанії практикують корпоративну соціально-екологічну звітність – надання громадськості докладної інформації про результати реалізації проектів та ініціатив, націлених на розвиток компанії як соціально-відповідальної транснаціональної корпорації, що динамічно розвивається. Відповідно до концепції сталого розвитку, а також прийнятої в 2007

році в рамках ініціативи ОК РУСАЛ з мінімізації ризику кліматичних змін «Стратегією безпечного майбутнього», компанії продовжують впроваджувати інноваційно-екологічні технології XXI століття і активно використовувати екологічно чисті джерела енергії. Відповідальний бізнес зобов'язаний піклуватися про охорону навколишнього середовища, і такий підхід базується на трьох ключових принципах:

1. Екологічний прогрес обов'язковий і реальний.
2. Основа такого прогресу – інвестиції в інновації.
3. Необхідно підтримувати міжнародні і національні екологічні ініціативи.

У світовій економічній літературі інновація інтерпретується як перетворення потенційного науково-технічного прогресу (НТП) і втілення його в нові продукти і технології. Проблематика нововведень в нашій країні протягом багатьох років розроблялася в рамках економічних досліджень НТП. У літературі налічується безліч визначень поняття «інновація». Сутність поняття «інновація» досліджувала значна кількість українських та російських науковців. Однак єдиного трактування даного поняття немає, тому для прикладу в таблиці 1.6 наведено декілька визначень даного поняття.

Таблиця 1.6

Визначення поняття «інновація»

Автор, назва роботи	Визначення
1	2
Бажал Ю.М. Економічна теорія технологічних змін: Навч. посібник. – К.: Заповіт, 1996. – с. 24.	Інновація – це не просто нововведення, а нова виробнича функція. Це – зміна технології виробництва, що необхідна і має історичне значення.
Буднікевич І. М., Школа І. М. Становлення регіонального ринку інновацій в Україні. – Чернівці: Зелена Буковина, 2002. – с. 29.	Інновація – комплексний процес, спрямований на створення, розроблення та доведення наукової чи будь-якої іншої нової ідеї до стадії комерційного використання та поширення в економіці.
Друкер П. Рынок: как выйти в лидеры. Практика и принципы: Пер. с англ. – М., 1992. – с. 15.	Інновація – випуск більш досконалого продукту, забезпечення нової переваги, підвищення потенціалу людських і матеріальних ресурсів з метою виробництва матеріальних цінностей. Інноваційний розвиток – продукування інновацій у межах організацій.

1	2
Завалин П. Н., Васильев А.В. Оценка эффективности. – СПб.: Изд. Дом «Бизнес-пресса», 1998. – с.4.	Інновація – це результат творчого процесу у вигляді створення (впровадження) нової продукції, застосування якої вимагає, щоб її користувачі змінили звичні стереотипи діяльності, навички.
Мединский В. Инновационный менеджмент. – М.: Инфра-М, 2002. – с.5.	Інновація – об’єкт, упроваджений у виробництво в результаті проведеного наукового дослідження або зробленого відкриття, якісно відмінний від попереднього аналога.
Осипов Г.В. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках. Редактор-координатор – академик РАН Г.В. Осипов. – М.: Издательская группа ИНФРА М-НОРМА, 1998. – с. 104.	Інновація – процес зміни, пов’язаний зі створенням, визнанням або впровадженням нових елементів матеріальної і нематеріальної культури у певній соціальній системі.
П.С. Харів. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів. – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – с. 13.	Інновація – це результат інноваційної діяльності, відображений у вигляді наукових, технічних, організаційних чи соціально-економічних новинок, котрий може бути отриманий на будь-якому етапі інноваційного процесу.
Фатхутдинов Р. Конкурентоспособность: экономика, стратегия управления. – М.: ИНФРА-М, 2000. – с. 279.	Інновація – це кінцевий результат упровадження новинок з метою зміни об’єкта управління й отримання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного або іншого виду ефекту.

1	2
Черваньов Д., Рейкова Л. Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України – К.: Знання, 1999. – С.34.	Інновація – це процес доведення наукової ідеї чи технічного винаходу до стадії практичного використання, що приносить дохід, а також пов’язані з цим процесом техніко-економічні та інші зміни в соціальному середовищі.
Довідникова література	Інновація – нововведення, новація: - вкладення коштів в економіку, що забезпечує зміну поколінь техніки та технологій; - нова техніка, технологія, продукти (товари) та послуги, які є результатом досягнень науково-технічного прогресу; - запуск у виробництво нових товарів, впровадження нових виробничих процесів, методів, застосування прогресивних форм організації виробництва, підприємництва, маркетингу.

Зважаючи на трактування інновацій у міжнародних стандартах та наведені вище дослідження вчених, доцільно вдосконалити поняття «інновації». Можливо, варто було б трактувати «інновацію» не тільки як результат, але й сприймати дане поняття як процес.

З практичної точки зору це означає, що, для досягнення кращих економічних результатів, стимулюючі заходи держави повинні бути спрямовані в першу чергу на структури, які займаються інноваційною діяльністю, а не на інновації як результат. Це призведе до активізації інноваційної діяльності і збільшення інноваційної маси.

Проведені дослідження показують, що, термін «інновація» за всієї своєї загально визнаності та широкої вживаності не отримав однозначного трактування. Даному поняттю притаманний комплексний характер його сутності, в основі якого є два підходи – результативний і процесуальний.

Інновацію, на наш погляд, слід розглядати не лише як кінцевий результат впровадження нової техніки, технології, методу і т.п., але й як комплексний процес його отримання, який включає створення, розробку, доведення до комерційного використання і розповсюдження нових рішень або ідей.

В літературних джерелах виділяють два підходи до визначення інновацій: вузький та широкий, які дозволяють поглянути на інновації в залежності від широти охоплення (рис. 1.6).

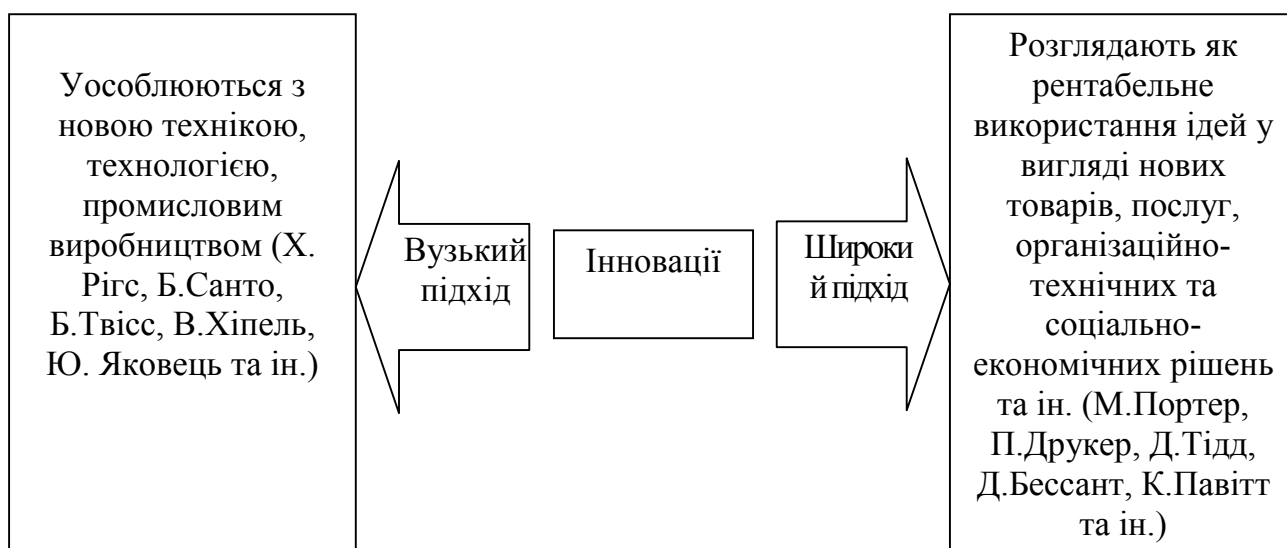

Рис. 1.6. Підходи до визначення інновацій

Так, у вузькому розумінні інновація уособлюється із новою технікою, технологією, промисловим виробництвом. У широкому значенні інновації розглядають як рентабельне використання ідей у вигляді нових товарів, послуг, організаційно-технічних та соціально-економічних рішень виробничого, фінансового, комерційного характеру. Такий підхід враховує не тільки нові технології, але й нові методи роботи.

Тому власники новітніх технологій у сучасних умовах мають найбільші конкурентні переваги. При цьому домінує у конкуренції той, хто першим застосовує інновації, «...він ніби черпає із загального казана всесвітнього прибутку непропорційно великою ложкою. На порядок менше збагачується той, хто просто тиражує чужі технології. І вже, звичайно, бідним і знедоленим на їхньому фоні виглядає власник технологій вчорашнього дня...» [15, с. 510].

Міжнародна практика свідчить, якщо у ВВП країни частка інноваційної продукції складає менше 20%, то національна продукція втрачає конкурентоспроможність. В Україні зростання ВВП на основі нових технологій дорівнює лише 0,7%.

Сьогодні в Україні спостерігається існування ряду негативних явищ, подолання яких дозволило б реальному секторові збільшити випуск інноваційної та високотехнологічної продукції:

- інноваційна активність підприємств України перебуває на вкрай низькому рівні. Частка підприємств, що здійснювали інновації, поступово збільшується (рис. 1.7);

- розвитку інноваційної діяльності українських підприємств перешкоджають фінансові чинники, що, насамперед, пов'язано з браком коштів. Однак, їх не вистачає і якість інноваційного процесу погіршується;

- відсутній механізм інтеграції регіональних галузевих програм до національної інноваційної системи. Як наслідок – заниженими і нерівномірними є темпи регіонального розвитку;

- недостатньо розвинуто кооперування між підприємствами і науковими організаціями;

- інноваційний розвиток гальмує нерозвиненість інноваційної інфраструктури, що має поєднувати ланки «ідея–наука–технологія–виробництво–ринок». Внаслідок відсутності механізмів комерціалізації результатів науково-технічних розробок та передачі їх до сфери виробництва найслабшою стає ланка «наука–технологія–виробництво»;

- спостерігаються негативні тенденції у чисельності та віковій структурі наукового потенціалу країни. Якщо у 2000 р. кількість науково-технічних співробітників склала 120800 особи, то у 2009 р. – лише 92400, тобто зменшилась за 9 років майже на 23,5% [88];

- низька кваліфікація управлінських кадрів для забезпечення інноваційного сталого розвитку регіону.

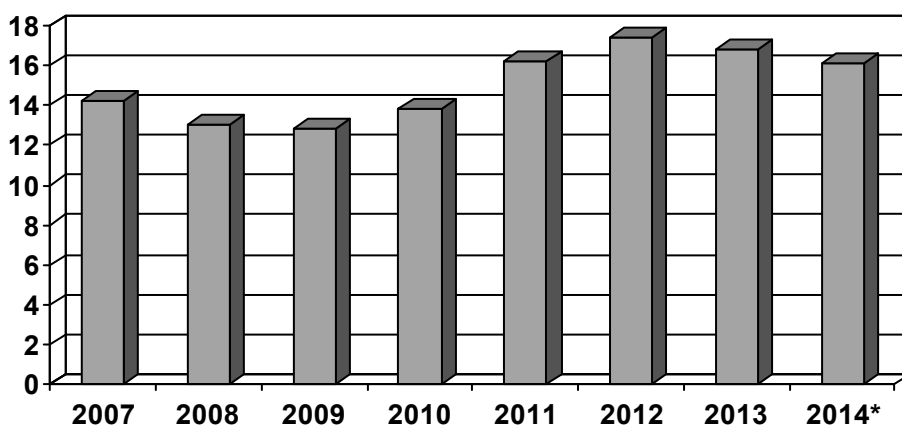

Рис. 1.7. Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, %
(за даними [46])

Примітка: дані наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

До того ж, світовий досвід доводить, що саме активізація використання інновацій підприємствами дозволяє досягти високої технологічної незалежності компаній, забезпечує зростання їх ефективності і конкурентоспроможності, що сприяє економічному розвитку як на регіональному, так і на національному рівні.

На позитивний поступ країни в контексті розвитку інновацій, попри складність ситуації, можуть вплинути два незаперечні фактори:

1) існування досвіду та національних традицій здійснення великих науково-технічних проектів та наявність численних носіїв відповідного знання;

2) наявна всеохоплююча промислова інфраструктура в регіонах, що може стати підґрунтям майбутніх інноваційних кластерів.

Усвідомлення потенціалу цих факторів має започаткувати роботу, спрямовану на посилення ролі регіонів в акумулюванні внутрішніх ресурсів країни та оновленні української економіки. Процес поширення інновацій від централізованого має перейти до локального, коли окремі регіони, завдяки локальним інноваційним процесам, перетворюються на «точки інноваційного зростання» національної економіки. Втім, міжнародна практика свідчить, що жодний вдалий приклад регіональних інновацій неможливий без відповідної державної підтримки на місцевому, регіональному та загальнонаціональному рівні.

Інновації як результату характерними є такі властивості, як:

- наукова і практична новизна (новий прогресивний результат, який раніше не застосовувався системою, яка його використовує);

- виробниче використання (орієнтація на прикладний характер отриманого результату на етапі комерціалізації нового продукту, який полягає у впровадженні його у виробництво, представленні на ринку і подальшому розповсюдженні продукту);

- можливість отримання і вимірювання кінцевого результату інновації (виражений у вигляді економічного, соціального, екологічного, науково-технічного або іншого виду ефекту).

У процесуальному підході інновації притаманні наступні властивості:

- тривалість (оскільки інновація є довготерміновим процесом отримання ефекту);

- комплексний характер інноваційного процесу (поєднання рис науки (фундаментальних і прикладних досліджень) і бізнесу);

- невизначеність і високий рівень ризиків інноваційних операцій (заздалегідь невідомо, чи буде продукт, розроблений в результаті НДДКР, інноваційним, які витрати і скільки часу необхідно для даного процесу, і наскільки він буде успішним).

Оскільки інновації є рушійною силою економічного розвитку, то їх успішне впровадження потребує міждержавного вирішення, і перш за все це стосується узгодження щодо трактування даного поняття.

Узагальнення наукових досліджень дозволяє виділити три складові механізму створення і поширення інновацій, зокрема:

- формування і розвиток системи державної підтримки фундаментальних і прикладних досліджень;
- розвиток різних форм і джерел фінансування та непрямого стимулювання досліджень;
- підтримка інноваційного підприємництва, зокрема, малого бізнесу.

Державна регіональна інноваційна політика покликана вирішувати стратегічні й поточні завдання у сфері інноваційної діяльності, тому відокремлюють два її види: довгостроковий і поточний. Як результат, держава отримує можливість обрати один з напрямків реалізації державної регіональної інноваційної політики. Зокрема: технологічного поштовху, ринкової орієнтації, соціальної орієнтації, зміни економічної структури господарського механізму тощо.

Практично в усіх країнах світу розроблені стратегії, програми та плани переходу до сталого розвитку. Але часто ці розробки мають тільки економічно спрямований напрям. Визначаючи необхідність переходу на принципи сталого розвитку, в Україні було прийнято низку законодавчих та нормативно-правових документів цього напрямку. Серед них, зокрема, Стратегія економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки, Енергетична стратегія України на період до 2030 року, стратегії розвитку окремих областей, міст і містечок та інші. В наш час Україна переживає період глибоких реформ. Підвищення сталості еколого-економічного потенціалу країни потребує посилення природовідновлюючого циклу у природокористуванні; зниження ресурсоемності, енергоемності продукції; встановлення позитивного балансу на користь природи і якість життя населення [109, с. 118].

Розглядаючи сталий розвиток як категорію, що поєднує досягнення економіки, екології та соціальних наук, можна підкреслити, що розвиток буде сталим у тому випадку, коли природний капітал у міру свого виснаження відновлюється або заміщується штучно створеним капіталом. Сталість взагалі не припускає виснаження і є чисто теоретичною категорією [37, с. 72; 124, с. 6]. Зазначене тісно пов'язане з концептуальною залежністю стратегії існування соціально-природничих систем, яка стверджує, що основною стратегією відповідних систем є раціональне використання

ресурсної складової зі збереженням унікальних ділянок ландшафту та забезпечення сприятливих умов життєдіяльності суспільства.

Практичним інструментом в контексті забезпечення сталого просторового розвитку країни є розробка й реалізація програм використання та охорони природно-ресурсного потенціалу її регіонів [71, с. 108; 110, с. 53]. Державна політика на локальному рівні проводиться з акцентом на управління екологічною безпекою функціонування підприємств та організацію екологічного менеджменту [103, с. 57]. Екологічно орієнтована політика держави реалізується у формі антициклічної (антикризової), структурної, інвестиційної, науково-технічної, цінової, фіскальної, зовнішньоекономічної, соціальної, екологічної, регіональної політики [33, с. 41]. Для здійснення державного регулювання природокористування необхідно зупинитись на формах регулювання використанням природно-ресурсного потенціалу, до яких належать: бюджетно-податкова, грошово-кредитна, цінова, індикативного планування, прогнозування і моделювання.

Таким чином, проведене опрацювання наукової літератури дозволяє стверджувати, що в якості інновації в природокористуванні доречно розглядати будь-яке нововведення або зміну, яка може вести до комерційної реалізації при подальшому відновленні ресурсного потенціалу. Процес використання нововведення, пов'язаний з його отриманням, відтворенням і реалізацією в матеріальній сфері суспільства і є інноваційний процес. Подальший розвиток продуктивних сил пов'язано з залученням до господарського обороту значних обсягів природних ресурсів та збільшенням навантаження на навколишнє середовище. Стан навколишнього середовища, підвищення якості може, в свою чергу, суттєво впливати на розвиток продуктивних сил. Тому екологічна техніка і технології в кінцевому результаті – поліпшення якості життя, буде економічна. Навколишнє середовище, її стан і якість розглядаються на сьогоднішній день як економічна категорія.

Виділяють екологічні інновації в рамках науково-технічних, управлінських, економічних напрямків. Перші засновані на нових наукових і техніко-екологічних рішеннях, другі – на нових організаційних рішеннях, а треті – на нових ефективних економіко-екологічних рішеннях.

Стратегія управління повинна постійно вбирати в себе нові дані з економічної та екологічної систем, змін в суспільстві і політиці не тільки в своїй країні, а й на світовому рівні

Сучасний екологічний менеджмент повинен враховувати тенденції:

- прискорення екологізації бізнесу;

- придбання всесвітніх масштабів ринками екологічно чистих товарів, послуг і технологій;

- прискорення процесів технологічного оновлення, що веде до інтенсивного взаємодії науки, сфери НДДКР і виробництва;

- реінжиніринг та інжиніринг навколишнього природного середовища; зростання ризику екологічних конфліктів в світі.

Для ефективного управління інноваціями, трансфертом інноваційно-екологічних технологій між різними підприємствами принципово важливою є організація процесу передачі технологій, огляду і аналізу інформації про зовнішні дослідження і розробки.

Надалі інноваційну діяльність в природокористуванні будемо називати інноваційно-екологічна діяльність. В якості ефективного методу інноваційно-екологічного менеджменту необхідно розгляд трьох етапів:

1. Огляд технологій, які використовуються в організації, і економіко-екологічна оцінка їх позиції.

2. Виявлення та аналіз технологічних етапів з урахуванням екологічної складової.

3. Зіставлення використовуваних в організації технологій з виявленими еталонами (основний управлінський інструмент цього етапу – аналіз портфеля технологій організації та їх екологізація). Інновації можуть належати як до техніки і технології, так і до форм організації виробництва і управління. Всі вони тісно взаємозалежні і є якісними ступенями в розвитку продуктивних сил, підвищення ефективності виробництва. Екологічні нововведення – зміни в техніці і технології, тобто їх екологізація, організаційній структурі та управлінні підприємством, які покращують або запобігають його негативний вплив на навколишнє середовище.

З урахуванням предмета екологічних інновацій розрізняють такі їх види:

- техніко-технологічні екоінновації – проявляються у формі нових продуктів, технологій їх виготовлення, засобів виробництва. Вони є основою технологічного прогресу і технічного переозброєння виробництва, спрямовані на запобігання негативного впливу виробничих процесів на природне середовище. Це розробки таких технологій (техніки) або технологічних ланцюгів, які дозволяють максимально використовувати сировину і мати на виході мінімум відходів, мінімум шкідливих речовин;

- організаційні еконововведення – це процеси освоєння нових форм і методів організації та регламентації виробництва і праці, а також інновації, які передбачають зміни співвідношення сфер впливу (як по вертикалі, так і по горизонталі) структурних

підрозділів, соціальних груп або окремих осіб. Це проведення екологічної елімінації, тобто вилучення існуючих продуктів з виробничої програми підприємства, припинення виробництва товару (послуги), які не відповідають екологічним нормам і / або виробництво цього товару (послуги) завдає шкоди навколишньому природному середовищу. Для перевірки продукту на необхідність його екологічної елімінації використовують критерії: економіко-екологічна оцінка збитку навколишньому природному середовищу в результаті виробництва розглянутого товару або послуги; невідповідність екологічним нормативам; обсяг продажів: частка ринку; місце в життєвому циклі; частка обороту даного продукту в загальному обороті підприємства, компанії, фірми; рентабельність; обіг капіталу та ін. Також проведення екологічного аудиту, тобто проведення ревізії екологічної діяльності (екологічності) підприємств, перевірка дотримання підприємствами екологічних вимог законів, законодавчих актів і нормативів; екологічна експертиза як комплекс заходів з оцінки впливу на навколишнє середовище, природні ресурси і соціальну сферу певних видів антропогенних, техногенних або інших втручань з метою виявлення ступеня їх небезпеки на навколишнє середовище;

- економічні екоінновації – позитивні зміни в його фінансовій, платіжній, бухгалтерській сферах діяльності, а також в сфері планування, ціноутворення, мотивації, оплати праці та оцінки результатів діяльності;

- управлінські еконововведення – цілеспрямована зміна складу функцій, організаційних структур, технологій і організації процесу управління, методів роботи апарату управління, орієнтоване на заміну елементів системи управління (або всієї системи в цілому) з метою прискорення, полегшення або поліпшення рішень, поставлених перед компаніями;

- соціальні еконововведення – проявляються у формі активізації людського фактора шляхом розробки і впровадження системи удосконалення кадрової політики; системи професійної підготовки працівників; системи соціально професійної адаптації прийнятих на роботу осіб; системи винагороди і оцінки результатів роботи. Це також поліпшення соціально-побутових умов життя працівників, умов безпеки і гігієни праці, екологічної безпеки, культурна діяльність, організація вільного часу. Захищеність життєво важливих екологічних інтересів людини, перш за все його прав на чисте, здорове, сприятливе для життя навколишнє середовище;

- юридичні екоінновації – нові і змінені закони та нормативно-правові документи, які визначають, регламентують і регулюють всі види інноваційно-екологічної діяльності підприємств.

Інноваційно-екологічні процеси зароджуються в окремих областях науки, а завершуються у сфері виробництва, викликаючи в ній прогресивні, якісно нові або вдосконалені зміни, які забезпечують економію витрат або створюють умови для неї, з точки зору економіки, і екологічні, тобто раціонально використовують природно-ресурсний потенціал, сприяють відтворенню та охороні навколишнього природного середовища.

Головною метою інноваційно-екологічного процесу є поєднання економічних і екологічних інтересів в результаті реалізації нових ідей і знань з метою їх практичного використання для задоволення потреб населення в умовах сталого розвитку виробництва і суспільства.

Системний, комплексний характер інноваційно-екологічної діяльності відбивається в складності і багатофункціональності поняття екологічні інновації. Екоінновації розрізняються між собою за багатьма параметрами, тому в основі управління екоінноваціями повинна лежати типологія екоінновацій, їх класифікація за різними критеріями, параметрами.

Основними критеріями екологічних інновацій є:

- науково-технічний прогрес (рішення проблем забезпечення паливно-енергетичними ресурсами та альтернативними джерелами енергії, екологічно чистими продуктами харчування, товарами народного споживання, новими матеріалами, ресурсозберігаючими технологіями і т.п.);

- практичне втілення (використання в промисловості, сільському господарстві, освіті, охороні здоров'я і т. ін.);

- здатність задовольняти потреби за допомогою обміну (реалізованість на ринку).

Можна визначити такі основні класифікації екоінновацій: нові (не мають аналогів у минулому у вітчизняній і зарубіжній практиці) та нововведення відносної новизни;

- базисні та удосконалені;

- виробничі та управлінські;

- продуктові (впровадження нового продукту – радикальна продуктова інновація, з використанням принципово нових технологій або поєднання існуючих технологій у новому їх застосуванні; удосконалення продукту – інкрементальна, пов'язана з існуючим продуктом, коли змінюються його якісні або вартісні характеристики) і процесні (освоєння нових або значно вдосконалених способів виробництва і технологій, зміни в устаткуванні або організації виробництва).

Інноваційно-екологічна діяльність в період переходу на нову техніку і освоєння нових технологічних процесів впливає, дуже часто, на зниження показників ефективності підприємства, це пов'язано, по-перше, з тим, що часта зміна технології і техніки створює великі складності і нестабільність виробництва, і по-друге, з тим, що екологізація цих процесів, в основному, вимагає додаткових витрат. Тому інноваційно-екологічних процесів в сфері технологічних процесів та знарядь праці повинні супроводжувати нові форми організації і управління, поопераційний і подетальний розрахунок економічної ефективності з урахуванням екологічних факторів.

У 90-ті роки розвинені країни практично повністю перейшли до «технологічного нормування» та стратегії ВАТ (Best Available Technology) прямо стимулює ефективне, в тому числі і з економічної точки зору, технологічне переозброєння підприємств. Сучасне екологічне регулювання воліє штрафним санкціям створення «позитивних економічних стимулів», так як сучасна екологічна політика передбачає, що бізнес сьогодні вже готовий до того, щоб ставити знак рівності між найкращою і екологічно чистою технологією, тобто стимулювати екологічну активність відповідального бізнесу. Ще не так давно внаслідок економічної кризи й зниження обсягу виробництва на більшості підприємств екологічна обстановка в Україні не тільки не погіршувалася, але навіть місцями поліпшувалася.

Дійсно, в перше десятиліття реформ відбувалося зниження екологічного навантаження на навколишнє середовище: в період з 1990 року по 1998 рік викиди в атмосферу від стаціонарних джерел скоротилися приблизно на 50-60%; скидання забруднених стічних вод на 30-40%; Виняток становили утворилися на підприємствах токсичні відходи – їх кількість зросла майже на 20%. Однак, уже починаючи з 1999 р. паралельно з відновленням економічного зростання почалося зростання обсягів викидів в атмосферу забруднюючих речовин від промислових підприємств – на 1-1,5% щорічно.

Основними елементами структури інноваційно-екологічної діяльності є інноваційно-екологічні проекти і програми, які виконують їх організації. Інноваційно-екологічна інфраструктура – система, яка спрямована на сприяння та підтримку інноваційно-екологічної діяльності. Елементи інноваційно-екологічної інфраструктури взаємопов'язані і взаємодіють між собою, а також з іншими елементами в структурі інноваційно-екологічної діяльності.

Інноваційно-екологічна інфраструктура – все інформаційні, організаційні, маркетингові та інші сфери, які допомагають новій ідеї реалізуватися і бути необхідними для споживача.

Базисними елементами інноваційно-екологічної інфраструктури є:

- технопаркові структури (наукові, технологічні і дослідницькі парки; інноваційні, інноваційно-технологічні, інноваційно-екологічні і бізнес-інноваційні центри; центри трансферту екологізованих технологій, інкубатори бізнесу й інкубатори технологій, віртуальні інкубатори; технополіси та ін.);
- інформаційно-еколого-технологічні системи (бази наукової та еколого-технологічної інформації; техніко-юридичного і техно-еколого-економічної інформації та інші бази даних).

Для одержання якісної інформації, а без цього неможлива інноваційно-екологічна діяльність необхідно:

- сформулювати цілі,
- визначити потреби,
- побудувати інформаційні бази.

Справжня інформація для підприємця існує лише в тому випадку, якщо попередньо є задум, мета, проект. В інноваційному менеджменті природокористуванням (інноваційно-екологічному менеджменті), перш за все, приймається стратегічне рішення: визначення напрямків робіт. Прийняття цього рішення формує потребу в конкретній інформаційній базі. Далі приймаються тактичні рішення щодо вибору найкращого шляху досягнення мети (і цим визначається потреба у відповідній інформаційній базі) і, нарешті, щодня приймаються оперативні рішення конкретних інноваційних питань екології. Таким чином, роль інформації базується на принципі нерозривності тріади: цілі – потреби – бази (це називається принципом 3В – по-французьки але-besoins-bases).

Стратегічні рішення щодо інноваційно-екологічного менеджменту на базі обліку екологізації підприємництва прямо впливають на якість життя.

Наприклад, вона може включати:

- 1) основні тенденції інноваційно-екологічної діяльності по країнах (розвиток економіки, груп споживачів, основних напрямків споживання товарів фірми, динаміка уподобань і т. д.);
- 2) технологічний інноваційно-екологічний процес (сировина, виробничі технології, навколишнє середовище, досягнення науки);
- 3) дійові особи (акціонери, об'єднання даної фірми з іншими, бюджет інвестицій в інновації, потенційні конкуренти, їх кадрові зміни, торговий оборот);

4) можливі напрямки диверсифікації (спостереження за можливими галузями застосування).

Тактична інноваційно-екологічної мета полягає у виборі найкращого засобу досягнення стратегічної інноваційно-екологічної мети і в контролі незмінності умов, які зумовили цей вибір.

Відповідно виникають потреби двох видів: характеристики основних напрямів діяльності та матеріали інноваційно-екологічної середовищі. Ці потреби настільки різні, що потребують інформаційно-інноваційних баз двох видів – «інноваційно-екологічних потреб» та «інноваційно-екологічний моніторинг».

Приклад бази «за потребами»:

- інноваційно-екологічне законодавство для бізнесу; екологічно чисті технології, товари є на ринку;
- інноваційно-екологічна діяльність конструкторських і дослідницьких організацій;
- поява нових товарів і конкурентів;
- чи може хто-небудь заблокувати канали збуту;
- чи можна використовувати наявні виробничі потужності для реалізації інноваційно-екологічних товарів;
- витрати на впровадження інноваційно-екологічних технологій та товарів.

Приклад тактичної бази «моніторинг».

- перелік інноваційно-екологічних товарів і основні області їх дії;
- регіони та території діяльності;
- виробничі потужності та способи виробництва;
- патентна і ліцензійна активність;
- постачання (ресурси, постачання);
- соціально-політична інноваційна обстановка. Оперативні потреби в першу чергу стосуються сприятливих можливостей та загроз для фірми. Тут потрібна точна, надійна інформація (ціни, клієнти, постачальники, зміни в матеріалах, стандарти тощо).

Звичайно, інформація, зібрана сьогодні виключно в оперативних цілях, завтра може отримати стратегічне значення. Тому для фірми раціонально об'єднувати всі інформаційні бази в одній картотеці.

Для фірми раціонально мати наступні бази:

- ринок (споживачі, канали збуту, ціни);
- конкуренція (діючі та потенційні конкуренти);
- технологія (конструювання, виробництво, використання); законодавство;

- ресурси (матеріально-технічні, робоча сила, фінанси);
- загальні тенденції (політичні, економічні тощо). Сьогодні до головних тенденцій світового розвитку відносять формування нової світової економіко-екологічної інфраструктури, яка ґрунтується на якісно нових видах товарів – результати інтелектуальної діяльності.

При цьому виділяються п'ять основних форм міжнародної взаємодії в інноваційно-екологічній сфері:

- патенти та ліцензування (вивчення ліцензійної стратегії); іноземні еколого-орієнтовані інвестиції;
- спільні підприємства (договори з фірмами і підприємствами, інноваційні екологічні проекти);
- злиття та стратегічні альянси компаній різних країн, які нерідко конкурують один з одним;
- джерела інформації.

Важливим напрямком патентно-ліцензійної роботи є проведення патентних досліджень. В Україні передача технологій здійснюється:

- в рамках виконання договорів, які укладаються установами і підприємствами з українськими і закордонними фірмами, у тому числі договорів на поставку продукції; на виконання науково-дослідних і дослідницько-конструкторських робіт; про виробничу кооперацію; ліцензійних та інших договорів;

- через технопарки, венчурні підприємства, спільні підприємства, інші організації, які вводять технології;

- під час міжнародного науково-технічного співробітництва і в інших формах.

Методи надання послуг консультантами-екологами при вирішенні завдань, які ставляться перед ними клієнтом, визначаються рівнем розвитку системи управління охороною навколишнього середовища. Їх доцільно звести до наступних форм: консультування експертне, процесне та навчальне [79, с. 3]. Найефективнішим підходом, на нашу думку, виступає комплексне консультування, що поєднує дві чи три форми, тим самим орієнтуючись на подальшу співпрацю із замовником.

На жаль, в даний час в нашій країні потреба в екоконсалтінгових послугах зазвичай зводиться до забезпечення правовими і нормативно-методичними документами чи до розробки проектів певних документів, пов'язаних з існуючою екологічною проблемою. Існування такої форми співпраці призводить лише до висвітлення осередкових поверхневих питань, не залучаючи весь комплекс наявних екологічних проблем і не в змозі таким чином вирішити поставлене питання на довгострокову перспективу. Тільки створивши систему, інтегровану до загальної,

пов'язаної з інноваційним розвитком і підтримуючи її на належному рівні, можна розраховувати на позитивні результати.

Для вирішення цього завдання доцільно залучати кваліфікованих консультантів-екологів. Крім цього, в Україні ще не створено загальну систему управління і консультування, що має поєднувати економістів, управлінців та екологів. Існуюча Всеукраїнська асоціація консультантів з управління здійснює розробку та підтримку стандартів управлінського консультування, розповсюдження провідних практик, методик і технологій на ринку країни, визнання українських консультантів на міжнародному рівні відповідно до Амстердамської моделі компетенцій консультантів з управління [31]. При чому в діяльності асоціації залишаються поза увагою екологічні проблеми. Діюча Асоціація екологів університетів [55] спрямовує свою роботу на наукову та освітню діяльність, не поєднуючи її з можливими перспективами вирішення еколого-економічних проблем, орієнтуючись на конкретні замовлення певних регіональних структур, громад, підприємств.

Формування інноваційного розвитку регіону, на нашу думку, базується на базі впровадження еколого-економічних складових до механізмів його управління. Це обумовлено наявністю обґрунтованих планів соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад, згідно Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [92], напрямків вираження екологічних питань та ресурсного потенціалу для підвищення їхньої екологічної безпеки та економічного розвитку.

Для подальшого впровадження інноваційних напрямків пропонується використання наступних кроків:

1. Вдосконалення системи еколого-економічного управління з підтримкою впровадження поставлених цілей до структур управління
2. Посилення еколого-економічного партнерства в консалтинговій сфері з метою впровадження інноваційного розвитку.
3. Орієнтація регіональних структур, громад, підприємств на стимулювання інноваційного запровадження з метою економії ресурсів, покращення екологічної та соціальної складових добробуту населення.

Розділ 2. ОБҐРУНТУВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ТА МЕТОДИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИХ РІШЕНЬ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

2.1. Розробка концепції управління розвитком регіону, побудованої на основі залучення економіко-екологічних підходів

Важливою проблемою сучасного розвитку України є наявність диспропорцій, зумовлених низькою ефективністю функціонування регіональних економік багатьох областей нашої держави в умовах децентралізації. Це призводить до зменшення темпів їх економічного зростання, відображаючись на зниженні якості людського капіталу та недостатньо ефективному використанні природно-ресурсного і виробничого потенціалу. Часто такий стан справ зумовлений неспроможністю адаптувати на вітчизняний ґрунт передові досягнення світової науки і техніки, ефективні виробничі та управлінські технології, знайти правильне місце регіону в міжнародному поділі праці. Як свідчить досвід розвинених зарубіжних країн, консалтингове підприємництво є дієвим чинником підвищення ефективності, що істотно впливає на розвиток економіки в цілому.

В основі консультаційного процесу лежить виявлення проблеми і знаходження шляхів її вирішення. Результатом даного процесу є деяка зміна, спрямована на поліпшення діяльності замовника, при цьому процес консультування базується на деякій методології, застосування якої впливає на ефективність послуг, що надаються.

В Україні галузь консалтингових послуг є відносно молодою, але достатньо перспективною. Особливо це стосується консалтингових компаній еколого-економічного спрямування. Такі компанії спеціалізуються на наданні технічної, інформаційної та практичної допомоги в сфері охорони навколишнього середовища інвесторам, підприємствам, державним, громадським та бізнесовим компаніям і організаціям в Україні та за її межами для прийняття ефективних управлінських рішень, реалізації екологічних програм та оптимізації природоохоронної діяльності. Їх діяльність визначається оцінкою якості послуг і має носити систематичний характер.

Для ефективної роботи консалтингових компаній суттєвим є вибір джерела інформації, який здатний подати якісні дані і забезпечити замовника послуг не тільки професійними знаннями чи навичками, а й іншими ресурсами, що сприяють

підвищенню конкурентоспроможності підприємства та підвищення його економічної активності.

Потреба у сторонніх консалтингових послугах, як і потреба у будь-якому зовнішньому джерелі інформації, виникає тоді, коли суб'єкт або не може власними силами розв'язати проблему, що постала перед ним, або самотужки це йому не вигідно робити з якихось причин, перш за все економічних [64].

Зрозуміло, що в ролі консультантів можуть виступати як консультанти-сумісники, так і спеціалізовані консультанти. До першої категорії належать усі сторонні фахівці, в яких консультаціями супроводжують надання клієнтам певних товарів і послуг, які визначають спеціалізацію даної організації. Прикладами тут можуть слугувати консультативно-кадрове супроводження поставок під ключ ліній якогось технічного обладнання, професійна діяльність банківських службовців, працівників інших фінансових установ тощо. До категорії спеціалізованих консультантів належать спеціалізовані фірми або окремі фахівці, для яких консалтингова діяльність є основним, а часто і єдиним видом професійної діяльності. Поглиблення суспільного поділу праці на сучасному етапі призвело до формування, передусім у розвинених країнах, розгалуженої мережі суб'єктів, що спеціалізуються у наданні широкого спектра різноманітних консалтингових послуг. Так, класифікація консалтингових послуг, наведена у Європейському довіднику-вказівнику консультантів з управління, містить більше 100 видів, об'єднаних у вісім груп: загальне управління, адміністрування, фінансове управління, управління кадрами, маркетинг, виробництво, інформаційна технологія та спеціалізовані послуги. В одну групу входить від 7 до 20 видів послуг. Наприклад, до консалтингової групи «загальне управління» належать такі види послуг, як оцінка бізнесу, управління інноваціями, приватизація, кризове управління, управління якістю тощо. По групі «фінансове управління» аналізують системи обліку, оподаткування, оцінюють капітальні витрати та розглядають процедуру банкрутства, до категорії «спеціалізовані послуги» входять юридичний, інженерний, екологічний консалтинг тощо [65].

Розглядаючи управлінські рішення еколого-економічного спрямування не можна не вказати на такий напрямок розвитку консалтингу, як екологічний. Він полягає у наданні консультативних послуг з питань екологічної політики. До екологічного консалтингу входять:

- передпроектне обстеження земельних ділянок, родовищ тощо з підготовкою висновків про існуючі чи можливі екологічні проблеми території;
- екологічна оцінка існуючих (чи проєктованих) технологій;

- оцінка ефективності (необхідності і достатності) різноманітних природоохоронних заходів;
- допомога при підготовці екологічної сертифікації виробничих об'єктів і територій;
- допомога в підготовці екологічної заяви;
- допомога в підготовці угод з екологічного страхування, розробці планів запобігання чи зменшення екологічних ризиків;
- обґрунтування застосування природоохоронних заходів;
- оцінка технологій, що використовуються або знаходяться в проекті з точки зору впливу їх на довкілля;
- вивчення природоохоронних заходів і обґрунтування їх доцільності, ефективності і достатності.

Як правило, професійні консультанти й особливо консалтингові фірми надають своїм клієнтам певний спектр взаємопов'язаних видів послуг. Це забезпечує можливість клієнтам економити час і кошти на отримання необхідних їм знань та іншої інформації, а консалтинговим фірмам – знижувати виробничі витрати та підвищувати прибутковість власного бізнесу. Подібна спеціалізація надає переваги перш за все великим фірмам, де працює багато фахівців. Саме поєднання фахівців різного, але водночас і суміжного профілю, забезпечує можливість маневру консультативними послугами як комплексним джерелом інформації. Причому, як свідчить досвід, у практиці пострадянського консалтингу вже сформувались більш-менш усталені варіанти поєднання різних видів послуг, які надає одна й та ж фірма. Так, надання послуг у галузі господарського права органічно поєднується з податковим консалтингом, що нерідко супроводжується оціночною діяльністю та наданням послуг у галузі фінансового управління. Ще одним досить усталеним набором консультативних послуг є поєднання послуг у галузі ІКТ (розроблення, системна інтеграція, управлінський консалтинг) із консалтингом у галузі стратегічного планування й організації виробництва товарів і послуг.

Питання децентралізації обумовлюють виключні підходи до формування консалтингових послуг при прийнятті управлінських рішень, адже споживачами можуть виступати не тільки організації, а й територіальні громади. Тому результативність пропозицій має бути високою.

Умовно доречно виділити кількісні та якісні показники оцінки якості. Перші можуть бути визначені як кількісне збільшення клієнтської бази, а також збільшення фінансових показників діяльності консалтингової компанії. Визначення якісних показників досягається за рахунок використання експертних методів, наприклад,

бальної системи оцінювання. В даному випадку може оцінюватися якість визначення проблеми, якість поставлених цілей і завдань, а також якість рекомендацій та заходів щодо їх впровадження. Іншим методом оцінки може виступати опитування клієнтів консалтингової компанії з метою виявлення їх вимог щодо якості. Зіставлення результатів аналізу дозволить сформулювати найбільш об'єктивну оцінку послуг, що надаються і виявити пріоритетні напрямки його розвитку.

Для ефективного просування продукції консалтингової компанії на ринок необхідно розглядати консалтингову послугу, використовуючи модель успішності інноваційного проекту.

Кількість, напрямки і швидкість змін можуть бути різноманітними для різних підприємств, але зміни згодом стають аспектом, який притаманний усім підприємствам. Отже, необхідно привести їх у відповідність з цілями замовника [23, с. 156].

Л. Грейнер виділив шість головних стадій здійснення організаційних змін, кожна з яких використовує різноманітні стимулятори для силового впливу [120]. Ці стадії можуть бути розбиті на окремі проміжні етапи залежно від ситуації. До них належать:

1. Вплив і спонукання.
2. Втручання і переорієнтування.
3. Визначення проблеми та частки персональної участі.
4. Розробка рішень.
5. Експериментування і перевірка.
6. Підтримка і сприйняття.

Оцінюючи таку модель, доречно підкреслити її спрощувальний характер здійснення процесу змін. Визначення цих шести стадій корисне з наступних причин:

- розуміння того, що потрібно для успішних змін, які результати утворюються на кожній фазі;
- можливість розробки плану змін та розгляду проміжних результатів;
- ефективно подання змін у більшості випадків залежить не лише від їх змісту, а й від вдалого виконання.

З метою ефективного розвитку консалтингової компанії доцільно здійснювати процес планування і розробляти стратегію розвитку не тільки в напрямку поліпшення якості послуг, розвитку професійних навичок, а й здійснювати розробку стратегії в області прийняття управлінських рішень.

Процес стратегічного планування має розглядатись з позиції постійного управління взаємодією з клієнтами, від якого безпосередньо залежить якість наданої

консалтингової послуги і сприйняття цієї послуги замовником. Особливості ринку консалтингових послуг призводять до необхідності індивідуалізації взаємин з кожним унікальним замовником, а не усереднення їх потреб в рамках єдиної стратегії. У зв'язку з цим розробка стратегії повинна відбуватися на двох рівнях: внутрішньому та зовнішньому. На нашу думку, за основу доречно узятий традиційний процес стратегічного планування, що складається з наступних етапів (рис. 2.1):

- ситуаційний аналіз,
- діагностика;
- постановка цілей;
- розробка стратегії;
- реалізація стратегії та контроль.

Розглянемо запропонований алгоритм більш детально.

I. Етап – ситуаційний аналіз. В рамках ситуаційного аналізу збираються дані за наступними напрямками:

1) внутрішнє середовище: структура, накопичені знання і досвід, наявні контакти;

2) зовнішнє середовище: економічна, правова та технологічна складові; конкуренти; споживачі

II. Етап – діагностика. Розглядається як один з інструментів регулювання використання ресурсів, спрямований на контроль пропорцій, темпів їх використання у процесі виробництва і дослідження складових управління.

Результати діагностики необхідні для вдосконалення національної регіональної політики; розробки концепцій і стратегій розвитку окремих регіонів; для оцінки природно-ресурсного потенціалу територій та ступеня його використання; дослідження регіональних ринків природних ресурсів та їх взаємодії. При діагностиці процесу визначають траєкторію розвитку, з'ясовують внутрішній стан об'єкта; виділяють ендогенні й екзогенні фактори, що вплинули на існуючу ситуацію.

III. Етап – постановка цілей. Цілі повинні бути послідовними, з чітко визначеною пріоритетністю з відображенням короткострокової та довгострокової ефективності. При цьому можливо застосування бенчмаркінгу, що містить: визначення інформаційних баз даних; аналіз динаміки об'єктів інфраструктури; аналіз законодавчої бази; розробку рекомендацій.

IV. Етап – розробка базової стратегії, до якої мають входити наступні питання:

- загальні характеристики та унікальні пропозиції;
- характеристика споживачів;
- ціновий і ресурсний сегмент.

Рис. 2.1. Етапи надання консалтингових послуг

V. Етап – реалізація стратегії та контроль за її виконанням. Розробляються комунікативні заходи, розраховані на масову аудиторію, активізуються наявні контакти консалтингової фірми. Впроваджуються контрольні заходи за реалізацією стратегії. Після позитивного результату впровадження базової стратегії проводиться розробка індивідуальних довгострокових стратегій. Проводиться оцінка та визначається ефективність.

VI. Етап – моніторинг реалізації.

Перераховані вище етапи являють собою логічну послідовність дій в рамках стратегічного планування на ринку консалтингових послуг, яка дозволяє врахувати особливості ринку і виняткову цінність підтримки взаємин між консалтинговою фірмою і замовниками.

Перевага консультативних послуг у порівнянні з іншими полягає в тому, що вони зорієнтовані на індивідуальні потреби конкретних користувачів і забезпечують можливість їм отримувати не просто інформацію, а необхідні знання за рахунок залучення додаткового професійного потенціалу консультантів. Так, джерелами для попередньої діагностики проблеми клієнта є внутрішня документація, оприлюднені матеріали організації, спостереження та бесіди, дані у конкурентів та суспільних організацій, матеріали консалтингових фірм тощо. І саме від професіоналізму консультантів залежить якість нових знань, отриманих у результаті опрацювання перерахованих та інших джерел інформації [57].

Отже, потенційні користувачі повинні обрати найкращу для них модель консультування. Так, якщо модель «експерт-клієнт» характеризується залученням консультантів тільки на етапі розроблення консультаційних рекомендацій, що забезпечує можливість певним чином мінімізувати як фінансові витрати клієнта, так і строк перебування консультанта в організації клієнта, то модель «співпраця» передбачає взаємодію клієнта та консультанта на всіх етапах процесу консультування. Причому саме спільна робота надає можливість самостійно подолати управлінські труднощі.

2.2. Розробка методичних положень щодо формування механізму управління економіко-екологічних підходів у розвитку регіону

Компонентний методичний аналіз основних елементів ресурсного потенціалу регіону дозволяє на основі єдиних методологічних принципів дослідження відносно автономно визначити капіталізовані оцінки природних, трудових і фондоутворюючих ресурсів, локалізованих на конкретній території.

При цьому досягається облік регіональних відмінностей в якості кожного виду ресурсів, визначаються параметри їх максимальної результативності застосування допомогою обчислення нормативних коефіцієнтів ефективності, що базуються на тимчасовому циклі їх відтворення, обґрунтовуються змістовні критерії інтенсифікації використання розглянутих ресурсів в умовах реалізації довгострокової стратегії ресурсозбереження [78, с. 68].

Разом з тим формальне рішення задачі визначення величини сукупного ресурсного потенціалу на основі отримання оцінок його елементів в єдиних вартісних вимірниках аж ніяк не знімає проблеми змістовної інтерпретації ефекту від їх використання в конкретній господарській діяльності, враховуючи, що дані оцінки включають в себе не тільки чисто економічну, а та екологічну та соціальну складову. В іншому випадку аналіз динаміки сукупного ресурсного потенціалу, зміни його якісних і кількісних параметрів може придбати декілька абстрактний характер, що не дозволяє в належній мірі врахувати його нерозривний зв'язок з фактичною продуктивною діяльністю в регіоні.

Обчислене використання природного, трудового та фондового складових ресурсного потенціалу поєднане у показник сумарного ефекту матиме по своїй суті соціально-економічний характер, бо акумулює віддачу прямих і капіталізованих витрат суспільної праці, що заміщаються природними ресурсами з урахуванням соціальної та екологічної компонент в структурі ресурсних оцінок. Іншими словами, в результативній частині господарської діяльності маємо річний ефект, а не тільки його чисто економічні параметри.

Для визначення фактичної еквівалентної оцінки конкретних результатів господарської діяльності в регіоні на жаль ще немає адекватного статистичного вимірника. У загальному випадку можна вважати, що методологічним і методичним інструментом, найбільшою мірою пристосованим для визначення кінцевої результативності використання ресурсного потенціалу, є розширювальна система національного рахівництва ООН з врахуванням оцінок добробуту населення. Через те, що на регіональному рівні оцінки показників регіонального розвитку, які спираються на елементи національного рахівництва, все ще переживають період експериментального становлення, слід дещо детальніше зупинитися на даній проблемі.

Система національного рахівництва базується на фундаментальному положенні, що продуктивною є всяка діяльність, яка доставляє прямий дохід, а в розширювальному трактуванні – дозволяє економити не тільки поточні, а й перспективні капітальні витрати. [73, с. 198]. Показником ефекту використання

ресурсного потенціалу регіону, найбільш пристосованим до вирішення поставлених в цьому дослідженні завдань, є валовий внутрішній продукт, обчислений за методологією системи національних рахунків. Але для окремих регіонів використовується валовий регіональний продукт, який на стадії виробництва, розрахований виробничим методом, становить суму валової доданої вартості, створеної всіма інституційними одиницями-резидентами на економічній території регіону.

Розглянуті методи обчислення інтегрального ефекту використання ресурсного потенціалу регіону можуть бути представлені і в ресурсній формі їх вираження за умови наявності показника (нормативу) їх капіталізації по кожній конкретній території. У цьому випадку капіталізація фактичних значень за нормативною величиною дасть нам перевитрата ресурсів, яку змушено нести суспільство, щоб компенсувати свою недостатньо ефективну господарську діяльність в регіонах.

При практичних розрахунках для складання об'єктивних уявлень про тенденції та результати ефективного використання ресурсного потенціалу доцільно динамізувати дані оцінки на величину тривалості циклу економічного розвитку. При чому, циклічність регіонального розвитку може спотворювати оцінки ступеня використання ресурсного потенціалу регіону, проте динамічна постановка здатна виявити не тільки норму ефекту, а й тенденції її зміни в часі.

Безпосередні міжрегіональні порівняння ефективності використання сукупного ресурсного потенціалу регіону можуть вироблятися при приведенні ресурсної складової оцінки до єдиної структурної основи, в якості якої доцільно використовувати структуру ресурсного потенціалу країни. При чому аналіз спрямованості структурних зрушень у компонентному складі сукупного ресурсного потенціалу регіону представляє можливість оцінити інтенсифікацію їх використання у вигляді заміщення одних ресурсів іншими. Таким чином, можливість адекватного вимірювання інтегрального ефекту використання ресурсного потенціалу регіону дозволяє істотно поглибити постановку проблеми визначення сукупного ресурсного потенціалу з точки зору концепції нової якості зростання регіону.

2.2.1. Структурування Одеської області за рівнем використання ресурсного потенціалу на основі кластерного підходу

Для виявлення рівня ресурсного потенціалу до формування загального соціально-економічного розвитку регіонів використовується оцінка вкладу того чи іншого капіталу до становлення валового регіонального продукту. Але для досягнення більш коректних результатів вважаємо за доцільне розподілити регіони за групами з подібними рівнями розвитку та дослідити вплив різних факторів: виробничих та ресурсного потенціалу з метою виявлення рівня сталого розвитку. Для цього було застосовано метод кластерного аналізу, що дозволяє розподілити різномірну статистичну сукупність, яка підлягає дослідженню, на виділити окремі однорідні групи. Адже в якості групувальної ознаки для включення регіону в кластер використовується зразу декілька показників. Для цілей проведеного дослідження були визначені наступні п'ять критеріїв кластеризації:

- ВРП на душу населення,
- ВРП на одного зайнятого в економіці,
- валова додана вартість (ВДВ) промисловості на одного працівника,
- обсяг промислової продукції сировинних галузей на одного робітника,
- обсяг промислової продукції провідних переробних галузей на одного робітника.

Вибрані показники дозволяють створити кластери регіонів, однорідні як за рівнем розвитку економіки і промисловості регіону, так і за галузевою структурою промисловості. У процесі кластеризації при використанні абсолютних значень вихідних даних могли виникнути викривлення, пов'язані з їх нерозмірністю. Тому при побудові кластерів дані були приведені до одного базису: використовувалося не саме значення регіонального показника, а його співвідношення з загальнодержавним рівнем [21, с.66].

В якості методу об'єднання регіонів у кластери був використаний метод «зваженого попарного середнього», а в якості міри схожості найбільш поширена Евклідова відстань. У результаті аналізу отримана ієрархічна деревоподібна структура, яка була поділена на 7 кластерів, однорідних за обраними критеріями. Розподіл регіонів по кластерах та економічні показники кожного з них представлені в таблиці 1 Додатку А.

Кластерам були надані умовні назви, які в деякій мірі відображають загальну картину розвитку регіонів, що увійшли до них [21, с. 67].

Отримані кластери досить однорідні за основними характеристиками розвитку: коефіцієнт варіації показників в середині кластера не перевищує 30%. Це дозволяє використовувати в подальшому обрані показники, розраховані в середньому по кластеру (табл. 2.2), оскільки вони адекватно відображають рівень розвитку регіонів, що утворюють кластер.

Таблиця 2.2

Рівень розвитку економіки та промисловості регіонів в кластерах

Кластери	Кількість районів у кластері	ВРП на душу населення, тис. грн.	ВРП на одного зайнятого в економіці, тис. грн.	ВДВ промисловості на одного працівника, тис. грн.	Обсяг промислової продукції сировинних галузей на одного робітника, тис. грн.	Обсяг реалізації сільськогосподарської продукції на душу населення, тис. грн.
I. Дуже низький рівень розвитку.	7	21207	8638	1585	1461	66
II. Низький рівень.	11	43016	24877	2475	2253	70
III. Середній рівень.	3	63932	26680	3611	3170	65
IV. Високий рівень.	3	68052	29937	2794	1573	986
V. Дуже високий рівень.	2	71122	29787	3651	2260	1006

Нижче подана характеристика виділених кластерів [18].

Кластер I. «Дуже низький рівень розвитку». Даний кластер утворюють з найбільш «бідних» райони. Рівень розвитку економіки в цих суб'єктах дуже низький: у середньому по кластеру ВРП на душу населення майже в 3 рази менше, ніж у середньому по області. Провідна галузь економіки – сільське господарство. На частку промисловості припадає менше 15% доданої вартості економіки. Обсяг промислового виробництва у розрахунку на 1 працівника більш ніж в 4 рази нижче

середньодержавного рівня. Промисловість представлена, в основному, сировинним сектором: видобування будівельних матеріалів. Таким чином, більша частина доходу, що одержується в регіонах, забезпечується за рахунок експлуатації природного капіталу (сировинні галузі промисловості та сільське господарство). Проте дані види природних ресурсів не є експортованими або представлені в недостатньо великому обсязі, що не дозволяє регіонам за їх рахунок підвищити свій рівень розвитку. В цьому кластері представлені такі райони: Арцизький, Болградський, Ізмаїльський, Біляївський, Фрунзівський, Кодимський, Савранський.

Кластер II. «Низький рівень розвитку». Найчисленніший кластер: до його складу входять райони, що характеризуються низьким рівнем соціально-економічного розвитку. Середньодушовий валовий регіональний продукт нижче, ніж у середньому по області в 1,1 рази. В економіці районів зростає роль промисловості: у ній формується 23,5% регіонального доходу. Але в порівнянні з загальнонаціональним рівнем обсяг промислового виробництва все ще низький – в 1,6 рази нижче, ніж у середньому по країні. В цілому по кластеру більше третини промислового випуску припадає на галузі видобувної (з первинною обробкою) та харчової промисловості в основному місцевого значення, що дозволяє вважати даний кластер орієнтованим на переробну промисловість. Однак низький рівень інвестицій, характерний для більшості районів, не сприяє впровадженню високотехнологічних виробництв в галузях переробної промисловості. Експлуатація факторів праці і капіталу в таких регіонах недостатньо ефективна.

Кластер III. «Середній рівень розвитку». Даний кластер утворюють райони, рівень розвитку економіки яких відповідає загальнодержавному рівню. Економіка регіонів відрізняється більш високою диверсифікацією: при досить високій ролі промисловості в створенні регіонального доходу (понад 30 %-35% ВРП) зростає роль невиробничого сектора економіки. Обсяги промислового виробництва перебувають на середньонаціональному рівні. У галузевій структурі промисловості переважають галузі харчової та легкої промисловості – на їх частку припадає понад 40% всього промислового випуску. Таким чином, розвиток економіки регіонів даного кластера більшою мірою визначається продуктивністю сировинних галузей, тобто залученням природного капіталу до господарського обороту. До цього кластеру відносяться: Любашівський, Миколаївський та Іванівський райони.

Кластер IV. «Високий рівень розвитку». Даний кластер складається з районів, рівень їх економічного розвитку характеризується високим показником ВРП на душу населення. Він в 1,3 рази перевищує загальнодержавне значення. Регіони характеризуються високорозвиненою промисловістю: випуск промислової продукції

в середньому по кластеру в 1,4 рази перевищує загальний рівень. Регіони, що утворюють кластер, є лідерами: в середньому по кластеру більше 40% всієї доданої вартості створюється в промисловості. Високий рівень розвитку промисловості і, відповідно, економіки забезпечується, в основному, виробництвом в сировинних галузях. Більше половини промислового випуску це продукція сировинного сектора. Обсяги видобутку природного сировини настільки великі в цих регіонах, що регіональний дохід, в основному, формується за рахунок експлуатації природного капіталу. Провідними галузями промисловості є такі галузі переробного сектора, як машинобудування та хімічна промисловість. Впровадження високотехнологічних виробництв в даних галузях сприяло зростанню конкурентоспроможності продукції та допомогло їй знайти своє місце на внутрішньому ринку. У цих регіонах в основі прибутковості господарської діяльності закладена експлуатація науково-технічного прогресу, який дозволяє більш ефективно використовувати ресурси праці і капіталу. До цього кластеру відносять такі райони: Ренійській, Кілійській, Іванівській.

Кластер V. «Дуже високий рівень розвитку». Цей кластер об'єднав райони, що лідирують за макроекономічними показниками розвитку. Середньодушовий ВРП в цих регіонах перевищує загальний рівень. Це Розділянський та Комінтернівський райони.

Аналіз внеску кожного з цих кластерів в структуру сумарного ВРП показав, що в даний час досягнення високих макроекономічних показників можливо в основному за рахунок видобутку і експорту природної сировини. Регіони, економіка яких орієнтована на сировинний сектор промисловості, формують значну частину національного доходу країни.

Більша ж частина регіонів, обділених багатим ресурсним потенціалом, характеризується низьким рівнем економічного розвитку. Однак у процесі аналізу було виділено групу районів, які мали дуже високі показники розвитку при орієнтації економіки на переробний сектор промисловості [89, с. 106].

Таким чином, у досягненні високого рівня соціально-економічного розвитку можна виділити два шляхи.

Перший – ресурсоспоживаючий розвиток. Більшість регіонів, що володіють запасами природних ресурсів, розвиваються саме цим шляхом. Основу високих макроекономічних показників закладає масштабне споживання природного капіталу в процесі господарської діяльності: видобуток природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища неконтрольованими викидами шкідливих речовин та інше. «Легкий» прибуток від видобутку природного сировини та її експорту в умовах високих світових цін не стимулює розвиток переробного сектора промисловості в

регіонах. Висока рентабельність сировинних виробництв, обумовлена рентним характером природокористування, відволікає на себе ресурси праці і капіталу, що знижує інноваційну активність в інших галузях економіки. Відсутність ефективної системи оподаткування в галузі природокористування не стимулює підприємства до впровадження маловідходних технологій або до знешкодження промислових відходів. Такий розвиток не здатний забезпечити справжній добробут населення. «Проїдання» ресурсів у процесі поточної господарської діяльності не залишає можливості для подальшого розвитку економічних систем. Вкрай нестійкий характер такого шляху розвитку відбивається в тому, що істотна деградація природного середовища в умовах відсутності інтелектуальних ресурсів і сучасних технологій призведе до повного «розвитку» господарських систем в таких регіонах. Найбільш яскравими прикладами регіонів з «ресурсоспоживаючим» розвитком економіки є регіони двох найбільш розвинених кластерів. Експлуатація природного капіталу в процесі господарської діяльності дозволяє їм отримувати значні рентні доходи.

Другий можливий шлях розвитку – інноваційний розвиток. До регіонів, що розвиваються цим шляхом, можна віднести райони переробної промисловості. В основі їх економічного зростання закладені досягнення науково-технічного прогресу, які забезпечують більш високу ефективність експлуатації ресурсів праці і капіталу. Навіть при відсутності рентної складової в доходах переробних галузей промисловості, частка доданої вартості в обсязі промислової продукції цих регіонів становить від 30 до 40%. При цьому ВРП, створюваний у процесі промислового виробництва в цих регіонах, більш рівномірно розподіляється серед населення регіонів. Населення цих суб'єктів має високі середньодушові доходи і характеризується низькою часткою населення з грошовими доходами нижче величини прожиткового мінімуму. Такий розвиток має стійкий характер, оскільки не просто «залишає» ресурси, а й створює нові, закладаючи можливість для розвитку наступних поколінь [58, с. 122].

Розвиток же більшості районів Одеської області, основу економіки яких становить переробний сектор промисловості, не може бути віднесено до інноваційного типу. Прибутковість промисловості цих регіонів, в основному, низька, оскільки у виробництві використовуються застарілі, неефективні технології. В результаті заниженого курсу національної валюти, підприємства переробних галузей, продукція яких орієнтована, в основному, на внутрішній попит, перебувають у вкрай не вигідному становищі. При цьому доходи, що одержуються в сировинному секторі, відволікають інвестиційні потоки від переробної промисловості. Обсяг інвестицій в основні фонди переробних галузей становить менше половини від обсягу всіх

інвестицій в промислові основні фонди. Відсутність активних інноваційних процесів у цих виробництвах веде до «проїдання» наявних ресурсів праці і капіталу, що не закладає основу для подальшого відтворення і в деякому розумінні, також є ресурсоспоживаючим напрямком розвитку.

Вивчення характеру розвитку економіки в районах Одещини дозволило зробити висновок про те, що більшість з них розвивається за рахунок безконтрольного споживання ресурсів. Економічний стан в них характеризується як вкрай нестійкий. Будь-яке коливання світових цін на експортовані ресурси може призвести до порушення економічної безпеки і вивести економічну систему країни зі стану рівноваги. Разом з тим використання природних ресурсів у процесі господарської діяльності, будь то видобуток корисних копалин або викиди промислових відходів в атмосферу та водні об'єкти, неминуче веде до поступового виснаження ресурсного капіталу: скорочуються запаси природних ресурсів, знижується асиміляційна здатність екосистем, погіршується здоров'я населення. У світлі концепції сталого розвитку регіональний дохід, створення якого спричинило забруднення навколишнього середовища і завдало шкоди економічній системі у вигляді зовнішніх витрат, упущеної вигоди, не є свідченням високого рівня розвитку території. Подальша оцінка рівня сталого розвитку економічної системи та ролі природного капіталу в ньому повинна здійснюватися з урахуванням споживання природного та фізичного капіталу. Проведений аналіз традиційних макроекономічних показників необхідно доповнити розрахунком еколого-економічних показників, зокрема, показником екологічно відрегульованого ВРП з системи еколого-економічного обліку.

2.2.2. Розрахунки ефективності використання ресурсного потенціалу на регіональному рівні

Для проведення оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу були враховані сукупності окремих складових останнього та використана спеціальна методика, подана вище. Крім цього застосовані наступні міркування: для системної оцінки певного явища не слід обмежуватись лише складовими, необхідним також є врахування сукупності всіх чинників, які об'єктивно присутні та чинять відповідний вплив на напрямок соціально-економічного розвитку території. Тобто йдеться про особливості всіх ресурсів та інвестиційних можливостей, рівня розвитку ключових сфер економічної діяльності регіону, які й формують потреби та замовлення на подальший розвиток. Схематично логіка даних міркувань відображена на рисунку 2.3.

Рис. 2.3. Взаємозв'язок структурних складових ресурсного потенціалу

Економічну оцінку ефективності використання ресурсного потенціалу було проведено на основі дослідження адміністративних складових та відповідних статистичних даних.

Для оцінки потенціалу земельних ресурсів сільськогосподарського призначення була використана така залежність [40, с. 22]:

$$\alpha_s^y = 10^4 \sum_{j=1}^m \sum_{i=1}^n \sum_{k=1}^1 P_{ij} \cdot c_{ij} \cdot h_{ij} \cdot k_{ijk} \cdot S_{jk}, \quad (2.1)$$

де α_s^y – вартість потенціалу земельних угідь сільськогосподарського використання в регіоні (y);

P_{ij} – еталонна вартість 1 м² ґрунту у відповідності з її типом (i) та шаром (j), визначена в залежності від вмісту гумусу;

c_{ij} – коефіцієнт щільності родючого шару;

h_{ij} – коефіцієнт запасу гумусу в ґрунті, у порівнянні з еталоном;

k_{ijk} – поправочний коефіцієнт родючості ґрунту;

S_{ik} – площа угідь.

Отримані розрахунки подані в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Оцінка потенціалу земельних ресурсів сільськогосподарського використання за районами в Одеській області (узагальнені дані)

Район	Площа сільськогосподарських угідь, тис. га (S_a)	Загальна оцінка (α'_s)		Оцінка потенціалу у розрахунку на одиницю площі (α'_s/S_a)	
		млн. грн.	у % до загальної	млн. грн./га	у % до загальної
1	2	3	4	5	6
Ананьївський	82,3	329,2	0,040	4	0,045
Арцизький	125	250,0	0,030	2	0,022
Балтський	99,9	399,6	0,048	4	0,045
Б.-Дністровський	136,5	273,0	0,033	2	0,022
Біляївський	106,6	352,8	0,043	3,3	0,037
Березівський	147,4	389,6	0,047	2,6	0,029
Болградський	118,3	372,1	0,045	3,1	0,035
Великомихайлівський	125,2	500,8	0,061	4	0,045
Іванівський	103	324,0	0,039	3,1	0,035
Ізмаїльський	92	236,0	0,028	2,6	0,029
Кілійський	76,6	216,8	0,026	2,8	0,029
Кодимський	62	396,0	0,048	6,4	0,073
Комінтернівський	117,3	234,6	0,028	2	0,022
Котовський	84,2	373,6	0,045	4,4	0,050
Красноокнянський	89,1	312,8	0,038	3,5	0,039
Любашівський	97,3	378,4	0,046	3,9	0,044
Миколаївський	97,8	361,3	0,044	3,7	0,042
Овідіопольський	57,5	360,0	0,044	6,3	0,071
Роздільнянський	43,2	245,6	0,030	5,7	0,065
Ренійський	123	238,0	0,029	1,9	0,021
Савранський	45	260,0	0,031	5,8	0,066
Саратський	135,2	238,6	0,029	1,8	0,020
Таругинський	155	240,0	0,029	1,5	0,017
Татарбунарський	117,4	239,2	0,029	2	0,022
Фрунзівський	80,1	240,8	0,029	3	0,034
Ширяївський	137,8	310,2	0,037	2,2	0,025
Всього	2654,7	8173,0	100	87,6	100

Примітка: за еталонну вартість 1 м² ґрунту (чорнозему) обрано 2 млн. грн.

З наведених розрахунків бачимо, що найбільша вартість сільськогосподарських угідь в Овідіопольському, Савранському та Роздільнянському районах, а найменша – в Тарутинському.

Для оцінки потенціалу лісових ресурсів були використана формула [106, с. 145]:

$$\alpha_t^\gamma = e_f^\lambda \cdot F_w^\gamma \cdot F_e^l \cdot F_t^\gamma, \quad (2.2)$$

де α_t^γ – оцінка потенціалу земельних ресурсів під лісовими угіддями;

e_f^λ – співвідношення накопиченої біомаси до запасів гумусу;

F_w^γ – оціночні параметри деревинних запасів;

F_e^l – оціночні параметри екологічної цінності;

F_t^γ – сукупна лісова компонента.

Отримані розрахунки подані у табл. 2.2.

З проведених розрахунків видно, що найбільша вартість угідь, зайнятих під лісовими ресурсами в Саратському і Татарбунарському районах, а найменша – в Любашівському і Березівському.

Оцінка потенціалу використання водних ресурсів за адміністративно-територіальними одиницями в Одеській області визначалась як співвідношення наступних параметрів: індексу якості, потребах у водних ресурсах, витратах на отримання одиниці водних ресурсів. Для кінцевих розрахунків були оцінені основні статистичні дані, що подані у табл. 2.3.

Таблиця 2.2

Оцінка потенціалу лісових ресурсів за районами в Одеській області

Район	Площа лісових угідь, тис. га	Потенціал лісових угідь, млн. грн.	Загальна оцінка у % до загальної	Оцінка потенціалу у розрахунку на одиницю площі	
				млн. грн./га	у % до загальної
1	2	3	4	5	6
Ананьївський	15,4	138,6	0,0757	9	0,039
Арцизький	6,3	69,3	0,037	11	0,048
Балтський	23,8	190,4	0,104	8	0,035
Б.-Дністровський	5,3		0,034		0,052
Біляївський	8,1		0,035		0,035
Березівський	7,2	50,4	0,027	7	0,030
Болградський	6,6	72,6	0,039	11	0,048
Великомихайлівський	13	104	0,056	8	0,035
Іванівський	6,2	49,6	0,027	8	0,035
Ізмаїльський	5,3	58,3	0,031	11	0,048
Кілійський	2,5	27,5	0,015	11	0,048
Кодимський	16,3	130,4	0,071	8	0,035
Комінтернівський	5,3	53	0,028	10	0,044
Котовський	13,1	104,8	0,057	8	0,035
Красноокнянський	8,1	64,8	0,035	8	0,035
Любашівський	6,5	45,5	0,024	7	0,030
Миколаївський	8,3	66,4	0,036	8	0,035
Овідіопольський	3,3	33,0	0,018	10	0,044
Роздільнянський	2,6	23,4	0,012	9	0,039
Ренійський	6,2	68,2	0,037	11	0,048
Савранський	12,5	125	0,068	10	0,044
Саратський	5,8	69,6	0,038	12	0,052
Тарутинський	10,7	107	0,058	10	0,044
Татарбунарський	4,2	50,4	0,027	12	0,052
Фрунзівський	12,3	110,7	0,060	9	0,039
Ширяївський	7,2	72	0,039	10	0,044
Всього	222,1	1830,6	100	227	100

Джерело: [63].

Таблиця 2.3

Характеристика водоспоживання в Одеській області

Район	Площа водних угідь, тис. га	Забір води з природних водних об'єктів, млн.м ³	Загальне водовідведення, млн.м ³	Економія забору води, млн.м ³	Викори стано свіжої води, млн.. м ³
1	2	3	4	5	6
Ананьївський	0,3	0,7	0,5	...	0,6
Арцизький	1,3	1	0,4	...	1,6
Балтський	1	1,1	0,7	6,5	1,1
Білгород-Дністровський	29,2	12,7	4,6	...	10,9
Любашівський	6,5	45,5	0,024	7	0,030
Миколаївський	8,3	66,4	0,036	8	0,035
Овідіопольський	3,3	33,0	0,018	10	0,044
Роздільнянський	2,6	23,4	0,012	9	0,039
Ренійський	6,2	68,2	0,037	11	0,048
Савранський	12,5	125	0,068	10	0,044
Саратський	5,8	69,6	0,038	12	0,052
Тарутинський	10,7	107	0,058	10	0,044
Татарбунарський	4,2	50,4	0,027	12	0,052
Фрунзівський	12,3	110,7	0,060	9	0,039
Ширяївський	7,2	72	0,039	10	0,044
Всього	222,1	1830,6	100	227	100

Примітка. Складено авторами за даними [36] .

Результати розрахунків подані у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Оцінка потенціалу використання водних ресурсів в Одеській області

Район	Загальна оцінка водного потенціалу (W)		Оцінка потенціалу у розрахунку на одиницю площі	
	млн. грн.	у % до загальної	млн. грн.	у % до загальної
1	2	3	4	5
Ананьївський	1,9	0,004	0,02	0,006
Арцизький	1,3	0,002	0,01	0,003
Балтський	3,1	0,006	0,02	0,006
Б.-Дністровський	21,8		0,1	
Любашівський	6,5	45,5	0,024	7
Миколаївський	8,3	66,4	0,036	8
Овідіопольський	3,3	0,018	10	0,044
Роздільнянський	2,6	0,012	9	0,039
Ренійський	6,2	0,037	11	0,048
Савранський	12,5	0,068	10	0,044
Саратський	5,8	0,038	12	0,052
Тарутинський	10,7	0,058	10	0,044
Татарбунарський	4,2	0,027	12	0,052
Фрунзівський	12,3	0,060	9	0,039
Ширяївський	7,2	0,039	10	0,044
Всього	222,1	100	227	100

Примітка: витрати на отримання питної води обрані в межах від 3,25 до 4,5 грн./м³.

Отже, Одеська область мало забезпечена водними ресурсами, а її основний водний потенціал сконцентровано в Ізмаїльському, Кілійському, Біляївському та Білгород-Дністровському районах.

За результатами оцінки природного потенціалу проведено узагальнення до його сукупної величини:

$$N = \alpha'_s + \alpha'_t + W, \quad (2.3)$$

де N – сукупний потенціал природних ресурсів;

α'_s – вартість потенціалу земельних угідь сільськогосподарського використання в регіоні;

α'_t – оцінка потенціалу земельних ресурсів під лісовими угіддями;
 W – загальна оцінка водного потенціалу.

Проведені розрахунки подані в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Оцінка сукупного потенціалу природних ресурсів по районах Одеської області

Район	α'_s	α'_t	W	N
Ананьївський	329,2	138,6	1,9	469,7
Арцизький	250,0	69,3	1,3	320,6
Балтський	399,6	190,4	3,1	593,1
Б.-Дністровський			21,8	
Біляївський	352,8	64,8	79,0	496,6
Березівський	389,6	50,4	2,4	442,4
Болградський	372,1	72,6	1,8	606,2
Великомихайлівський	500,8	104	1,4	375,2
Іванівський	324,0	49,6	1,6	458,8
Ізмаїльський	236,0	58,3	164,5	385
Кілійський	216,8	27,5	140,7	528
Кодимський	396,0	130,4	1,6	289,9
Комінтернівський	234,6	53	2,3	479,7
Котовський	373,6	104,8	1,3	379,1
Красноокнянський	312,8	64,8	1,5	425,5
Любашівський	378,4	45,5	1,6	430
Миколаївський	361,3	66,4	2,3	394,1
Овідіопольський	360,0	33,0	1,1	270,4
Роздільнянський	245,6	23,4	1,4	307,8
Ренійський	238,0	68,2	1,6	387,9
Савранський	260,0	125	2,9	309,4
Саратський	238,6	69,6	1,2	348,1
Тарутинський	240,0	107	1,1	292,5
Татарбунарський	239,2	50,4	2,9	352,8
Фрунзівський	240,8	110,7	1,3	384,3
Ширяївський	310,2	72	2,1	606,2
Всього	8173,0	1830,6	445,7	10449,3

Джерело: розраховано авторами

Таким чином, сукупний потенціал природних ресурсів в цілому по області складає 10449,3 млн. грн. Найбільші показники цієї величини притаманні Болградському, Ширяївському та Балтському районам.

Оцінка мінерально-сировинних ресурсів базувалась на таких статистичних показниках: площа родовищ, балансові запаси корисних копалин, забезпеченість корисними копалинами населення, використання основних мінерально-сировинних ресурсів (Додаток А, таблиця 2).

Потенціал мінерально-сировинних ресурсів (M_p^y) розраховано за формулою:

$$M_p^y = \sum_{j=1}^k \sum_{i=1}^n C_j^m \cdot P_i^m \cdot R_i^m, \quad (2.4)$$

де C_j^m – річна проектна потужність видобувного підприємства;

P_i^m – оцінка вартості виготовлення (заміщення) одиниці умов продукції у річній експлуатації;

R_i^m – ресурсний вміст корисного компонента у перерахунку на готовий продукт;

n – кількість корисних компонентів;

k – кількість видобуваючи підприємств.

Отримані результати розрахунків подані в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Оцінка потенціалу мінерально-сировинних ресурсів за районами в Одеській області

Район	Загальна величина потенціалу мінерально-сировинних ресурсів	
	млн. грн.	у % до загальної
1	2	3
Ананьївський
Арцизький	10,3	0,06
Балтський	9,7	0,05
Б.- Дністровський	10,1	0,06
Біляївський	15,6	0,09
Березівський
Болградський
Великомихайлівський	5,5	0,03
Іванівський	8,3	0,05
Ізмаїльський	26,3	0,15
Кілійський	21,0	0,12

Продовження табл. 2.6

1	2	3
Кодимський
Комінтернівський	19,8	0,12
Котовський
Красноокнянський	32,2	0,19
Любашівський
Миколаївський
Любашівський
Миколаївський
Овідіопольський
Роздільнянський	6,2	0,03
Ренійський
Савранський	5,4	...
Саратський
Тарутинський
Татарбунарський
Фрунзівський
Ширяївський
Всього	165	100

Джерело: [36]

Отже, результати розрахунків доводять малозабезпеченість регіону мінерально-сировинними ресурсами.

Для оцінки трудового потенціалу населення Одеської області були використані показники, що подані у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Характеристика трудового потенціалу Одеської області

Райони	Кількість наявного населення, на 01.01.2014 р., тис. осіб	Трудові ресурси, осіб	Попит на робочу силу, місць	Кількість найманих працівників, тис. осіб	Динаміка навантаження на 1 вільне місце на 01.01.14 р.
1	2	3	4	5	6
Ананьївський	28,6	3828	28	3,8	37
Арцизький	47,4	7091	28	7,1	30

Продовження табл. 2.7

1	2	3	4	5	6
Балтський	45,1	7132	74	7,1	15
Б.-Дністровський	60,2	10893	84	10,9	15
Біляївський	96,5	11368	369	11,4	1
Березівський	34,5	5543	12	5,5	64
Болградський	69,9	9974	24	10	97
Великомихайлівський	31,2	3807	22	3,8	49
Іванівський	27,5	4649	26	4,6	33
Ізмаїльський	52,7	7320	181	7,3	9
Кілійський	55	8479	46	8,5	21
Кодимський	31,8	3949	28	3,9	20
Комінтернівський	69,2	11570	209	11,6	2
Котовський	28,7	4023	182	4	7
Красноокнянський	21,1	3195	...	3,2	...
Любашівський	31,6	4966	31	5	58
Миколаївський	17,6	2783	39	2,8	17
Овідіопольський	66,7	14406	246	14,4	1
Роздільнянський	56,8	7922	57	7,9	12
Ренійський	38,1	7518	103	7,5	1
Савранський	20,6	2757	18	2,8	49
Саратський	17,3	9946	47	9,9	24
Тарутинський	42,6	6806	95	6,8	15
Татарбунарський	39,7	5228	50	5,2	10
Фрунзівський	20,1	2548	23	2,5	32
Ширяївський	28	4036	57	4	25
Всього	1078,5	171737	2079	171,5	644

Примітка: складено авторами за [36].

Розрахунки оцінки трудового потенціалу (V_i^y) проводились за формулою [60, с. 56]:

$$V_i^y = \sum_{i=1}^s k_i \cdot Q_i, \quad (2.5)$$

де k_i – середньозважений коефіцієнт редуції праці в регіоні, в залежності від i (вік, стать, вид зайнятості, кваліфікація тощо);

Q_i – чисельність трудових ресурсів.

Результати проведених розрахунків надані в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Оцінка трудового потенціалу за районами в Одеській області

Райони	Трудовий потенціал (V^y_i), млн. грн.	Трудовий потенціал у розрахунку на одиницю економічно активного населення (V^y_i / L^y)
1	2	3
Ананьївський	136,7	35,9
Арцизький	153,2	35,7
Балтський	96,4	13,6
Білгород-Дністровський	129,7	11,9
Біляївський	30,8	2,7
Березівський	161,9	84,0
Болградський	115,6	41,6
Великомихайлівський	173,0	45,5
Іванівський	178,8	38,9
Ізмаїльський	40,4	5,5
Кілійський	184,3	21,7
Кодимський	141,0	36,2
Комінтернівський	55,3	4,8
Котовський	22,1	5,5
Красноокнянський
Любашівський	160,2	32,0
Миколаївський	71,3	25,5
Овідіопольський	58,6	4,1
Роздільнянський	139,0	17,6
Ренійський	73,0	9,7
Савранський	153,2	54,7
Саратський	211,6	21,4
Тарутинський	71,6	10,5
Татарбунарський	104,6	20,1
Фрунзівський	110,8	44,3
Ширяївський	70,8	17,7

Проведена оцінка трудового потенціалу свідчить про його значну наявність в області і по окремим районам, як то: Саратський, Кілійський, Великомихалівський.

Оцінка фондового потенціалу ($V_{k(a,m)}^y$) визначалась за співвідношенням нормативного (a_n) та фактичного зносу (a_f) основних фондів та врахуванням залишкової вартості основних фондів:

$$V_{k(a,m)}^y = \frac{a_n}{a_f} \cdot K_a, \quad (2.6)$$

де K_a – залишкова вартість основних фондів.

Результати проведених розрахунків представлені в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Оцінка величини фондового потенціалу за районами в Одеській області

Район	Величина фондового потенціалу	
	млн. грн.	у % до загальної
1	2	3
Ананьівський	92,0	0,068
Арцизький	89,2	0,066
Балтський	98,6	0,073
Б.-Дністровський	78,9	0,058
Біляївський	74,5	0,055
Березівський	76,8	0,057
Болградський	62,0	0,046
Великомихалівський	51,1	0,038
Іванівський	40,1	0,029
Ізмаїльський	48,5	0,036
Кілійський	49,2	0,036
Кодимський	30,0	0,022
Комінтернівський	75,6	0,056
Котовський	52,0	0,038
Красноокнянський	33,8	0,025
Любашівський	49,5	0,037
Миколаївський	37,7	0,028
Овідіопольський	45,9	0,034
Роздільнянський	56,2	0,042
Ренійський	30,1	0,022
Савранський	27,1	0,020
Саратський	32,0	0,024
Тарутинський	27,8	0,020
Татарбунарський	31,6	0,023
Фрунзівський	24,1	0,018
Ширяївський	23,1	0,017
Всього	1337,4	100

Зібрані дані для визначення величини фондового потенціалу свідчать про наявність значної долі цього показника і можуть виступати перспективними складовими для подальшого розвитку регіонів.

В результаті проведеного дослідження була здійснена оцінка сукупного ресурсного потенціалу. Для цього використана формула:

$$V_s^y = N(V_n^y) + M_p^y + V_i^y + V_k^y, \quad (2.7)$$

Результати проведених розрахунків представлені в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Оцінка сукупного ресурсного потенціалу за районами в Одеській області

Район	N	M_p^y	V_i^y	V_k^y	V_s^y
1	2	3	4	5	6
Ананьївський	469,7	...	136,7	92,0	698,4
Арцизький	320,6	10,3	153,2	89,2	573,3
Балтський	593,1	9,7	96,4	98,6	797,8
Б.-Дністровський	358,4	10,1	129,7	78,9	577,1
Біляївський	496,6	15,6	30,8	74,5	617,1
Березівський	442,4	...	161,9	76,8	681,1
Болградський	606,2	...	115,6	62,0	783,8
Великомихайлівський	375,2	5,5	173,0	51,1	604,8
Іванівський	458,8	8,3	178,8	40,1	686
Ізмаїльський	385	26,3	40,4	48,5	500,2
Кілійський	528	21,0	184,3	49,2	782,5
Кодимський	289,9	...	141,0	30,0	460,9
Комінтернівський	479,7	19,8	55,3	75,6	630,4
Котовський	379,1	...	22,1	52,0	453,2
Красноокнянський	425,5	32,2	...	33,8	491,5
Любашівський	430	...	160,2	49,5	639,7
Миколаївський	394,1	...	71,3	37,7	503,1
Овідіопольський	270,4	...	58,6	45,9	374,9

Продовження табл. 2.10

1	2	3	4	5	6
Роздільнянський	307,8	6,2	139,0	56,2	509,2
Ренійський	387,9	...	73,0	30,1	491
Савранський	309,4	5,4	153,2	27,1	495,1
Саратський	348,1	...	211,6	32,0	591,7
Тарутинський	292,5	...	71,6	27,8	391,9
Татарбунарський	352,8	...	104,6	31,6	489
Фрунзівський	384,3	...	110,8	24,1	519,2
Ширяївський	606,2	...	70,8	23,1	700,1
Всього	10449,3	28,57	136,7	1337,4	15043

Отже, сукупний ресурсний потенціал Одеської області складає 15043 млн. грн., при чому найбільший цей показник у Балтському, Болградському районах, найменший – в Тарутинському та Овідіопольському районах.

Таким чином, проведені розрахунки ресурсного потенціалу Одеської області по адміністративно-територіальним районам свідчать про можливість їх перспективного розвитку та, акцентуючись на вихідних величинах, отримати достатньо ймовірне уявлення про основні тенденції подальших змін у часі на основі виявлення регіональних ресурсних параметрів.

2.2.3. Пропозиції соціально-економічного розвитку на основі використання ресурсного потенціалу в Одеській області

Забезпечення високого рівня ресурсного потенціалу регіонів можливе лише на основі запровадження планово-прогнозних механізмів щодо його розвитку. Зокрема це вимагає розроблення в рамках регіональних стратегій соціально-економічного розвитку зміцнення ресурсного потенціалу регіонів та підвищення їхньої конкурентоспроможності.

Розвиток завжди має спрямованість, визначену метою або системою цілей. Якщо ця спрямованість позитивна, то говорять про прогрес, якщо негативна, то про регрес, або про депресію. Іншими словами, природа розвитку регіонів завжди припускає певну мету або декілька цілей.

В умовах перехідної економіки різко загострюються економічні й соціальні протиріччя. У цій ситуації найважливішим фактором подальшого ефективного,

прогресивного розвитку є становлення сучасної наукової системи управління на всіх рівнях народного господарства, включаючи регіональний [63].

Розвиток регіону – багатовимірний і багатоаспектний процес, який розглядається з погляду сукупності різних соціальних і економічних цілей. Навіть якщо мова йде тільки про економічний розвиток, він розглядається спільно з розвитком соціальним. Соціально-економічний розвиток включає такі аспекти:

- зростання виробництва і доходів;
- зміни в інституційній, соціальній і адміністративній структурах суспільства;
- зміни в суспільній свідомості;
- зміни в традиціях і звичках.

На сьогодні основною метою економічного розвитку Одеського регіону і більшості країн світу і їх регіонів є поліпшення якості життя населення. Тому процес соціально-економічного розвитку включає три найважливіші складові [94]:

- підвищення доходів, поліпшення здоров'я населення і підвищення рівня його освіти;
- створення умов, сприяючих зростанню самоповаги людей у результаті формування соціальної, політичної, економічної і інституційної систем, орієнтованих на пошану людської гідності;
- збільшення свободи людей, зокрема їх економічної свободи.

Останні два показники якості життя не завжди враховуються при оцінках ступеня соціально-економічного розвитку країн і регіонів, проте останнім часом в управлінській науці і практиці їм надається все більше значення [97]. Соціально-економічний розвиток передбачає перетворення Одещини в регіон з високим рівнем життя населення та умовами для гармонійного розвитку особистості на підставі модернізаційної інвестиційно-інноваційної моделі, яка одночасно забезпечить посилення конкурентних переваг регіону.

Для подальшого розвитку Одеської області треба реалізувати комплекс стратегічних цілей в межах таких пріоритетних напрямків економічного та соціального розвитку регіону, які розроблені в Стратегії соціально-економічному розвитку області на період до 2020 р.

Залучення додаткових ресурсів місцевого та регіонального розвитку потребує принципової зміни управлінських підходів як на місцевому, так і на державному рівні, іншого рівня кваліфікації та організованості постійної роботи щодо розширення ресурсної бази для забезпечення сталого розвитку українських міст і регіонів. Для реалізації визначених завдань необхідно розробити систему заходів щодо зміцнення ресурсного потенціалу, ґрунтуючись на глибокому вивченні та оцінці природних,

економічних, наукових, трудових ресурсів кожного регіону, розроблення механізмів їх ефективного використання, поєднання методів адміністративного і економічного впливу [84].

Для забезпечення економічно ефективного використання природних ресурсів, перетворення ресурсного потенціалу на дієвий чинник регіонального розвитку регіональним і місцевим органам виконавчої влади потрібно зосередити увагу на реалізації, насамперед, таких заходів, які наведені у рисунку 2.4.

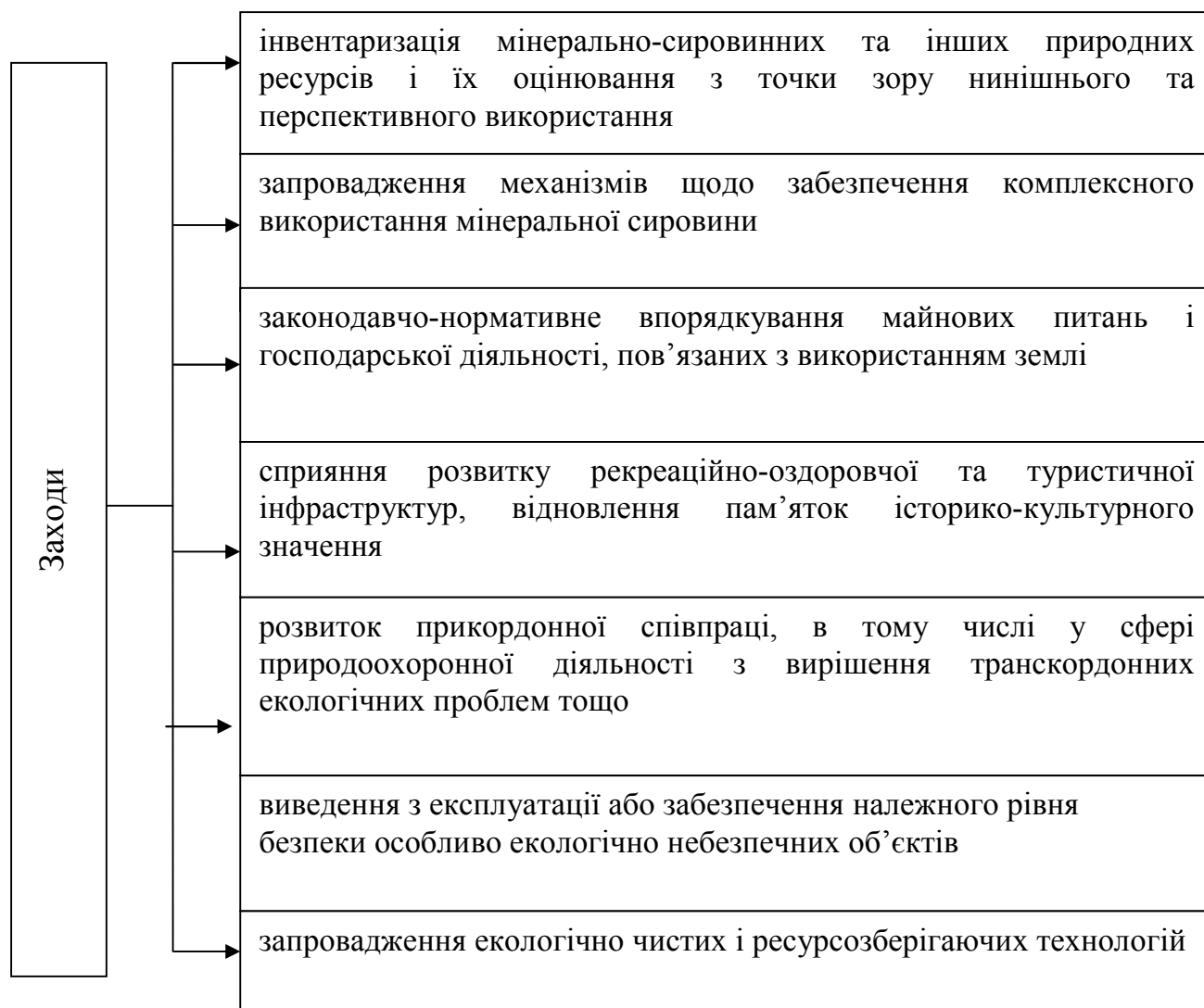

Рис. 2.4. Заходи для забезпечення ефективного використання природно-ресурсного потенціалу (побудовано за [75])

Для ефективного використання виробничого потенціалу треба забезпечити реалізацію деяких напрямів діяльності центральних і місцевих органів влади, основні з яких є наступні [51]:

- розширення галузевої спеціалізації економіки регіонів;

- створення на сучасній технологічній базі переробних галузей промисловості в кожному регіоні;
- створення сприятливих фінансово-кредитних умов для підприємницької діяльності;
- екологізації виробництва, впровадження мало- і безвідходних технологій;
- виведення з експлуатації або перепрофілювання виробничих потужностей, що справляють негативний вплив на навколишнє природне середовище;
- формування інфраструктури підтримки та розвитку підприємництва;
- забезпечення належного фінансування заходів регіональних програм розвитку малого підприємництва;
- пошук та освоєння нових ринків збуту виробленої продукції, зростання наукоємного експорту;
- розвиток інфраструктури регіональних і міжрегіональних товарних ринків, бірж, оптових ринків, аукціонів тощо;
- формування інфраструктури ринків землі, іншого нерухомого майна та забезпечення її функціонування, створення умов для розвитку конкуренції, забезпечення прозорості операцій та зменшення інвестиційних ризиків;
- удосконалення економічного механізму охорони довкілля та використання природних ресурсів;
- запровадження прогнозування та планування розвитку виробничого потенціалу.

Розподіл інноваційного потенціалу який спостерігається у нас в країні вимагає чіткої і скоординованої дії державних і регіональних органів влади щодо реалізації державної інноваційної політики. Для розроблення та ефективною реалізації інноваційної політики в регіонах першочерговими мають стати заходи щодо:

- створення нових організаційних структур, що здійснюють інноваційну діяльність
- технопарків, інноваційних центрів, бізнес-інкубаторів, які сприяють упровадженню нової техніки і технологій у виробництво;
- організації діяльності лізингових компаній з постачання нової техніки, дослідного обладнання і унікального устаткування;
- надання прямих державних субсидій і цільових асигнувань суб'єктам підприємницької діяльності;
- надання податкових пільг, спрямованих на стимулювання регіонального інноваційного розвитку;
- організації управлінського консалтингу підприємств тощо.

Важливим напрямом стратегії формування інвестиційно-інноваційного комплексу регіонів має стати розвиток інфраструктури ризикового фінансування, зокрема фондів, що гарантують інвесторам випуск акцій за визначеною ціною через кілька років за умови, що підприємство досягне певних показників ефективності. Перспективним напрямом діяльності є формування регіональних інноваційних кластерів – комплексів підприємств (промислових компаній, дослідних центрів, наукових установ), органів державного управління, громадських організацій на базі територіальної концентрації мереж виробників, постачальників і споживачів, пов'язаних технологічним ланцюжком [38].

За останні декілька років спостерігались кількісні втрати трудового потенціалу, що вимагає розробки на державному та регіональному рівнях комплексу заходів щодо збереження й розвитку трудового потенціалу на основі формування ефективної демографічної, економічної, соціальної, екологічної політики. Значні регіональні відмінності у кількісному і якісному стані трудового потенціалу обумовлюють необхідність реалізації різних методів управління його збереженням і розвитком [21, с. 67]. Першочерговими заходами з протидії руйнуванню трудового потенціалу, що мають містити регіональні стратегії розвитку, плани економічного та соціального розвитку, а також відповідні програми зайнятості, подолання бідності, охорони праці тощо (Додаток Б.).

Тенденції сучасного етапу розвитку суспільства призвели до необхідності впровадження новітніх підходів у використанні ресурсного потенціалу, які б поєднували екологічні, соціальні, економічні, юридичні, природничі та інші напрямки. Одним з них виступила стратегія сталого розвитку, як засіб інтеграції економічних, соціальних та екологічних цілей для розвитку держав з позицій національних і міжнародних інтересів. Визначаючи необхідність переходу на принципи сталого розвитку, в країні було прийнято низку законодавчих та нормативно-правових документів цього напрямку. Одним з яких є стратегія.

Активізація створення стратегій соціально-економічного розвитку регіонів в Україні ґрунтується на законодавчих документах та доводить вагомість впровадження довгострокової регіональної політики. У стратегіях регіонів робиться акцент на розвиток економічної та соціальної сфери, іноді враховується екологічна складова, але залишаються поза увагою основний потенціал, що дозволяє розвиватись провідним галузям – ресурсний потенціал.

Сучасні об'єктивні підходи при використанні ресурсів вимагають прийняття сумлінних рішень з розробки та реалізації ефективної стратегії регіонального природокористування. Необхідно впровадження напрямів реалізації раціонального

природокористування, шляхом посилення ресурсної компоненти, в стратегіях, проектах та програмах соціально-економічного розвитку і створення спеціальних інституцій, що беруть на себе функцію організаційно-економічного забезпечення регулювання природокористування з метою удосконалення організаційно-економічного механізму, впровадженні інноваційних підходів та проведенні моніторингових досліджень. Кожен регіон має право самостійно використовувати власні ресурси для прискорення соціально-економічного розвитку. В зв'язку з цим, повинна проводитися диференційована політика залежно від місцевих умов в межах забезпечення цілісності економіки України та єдності економічної системи.

В умовах еколого-орієнтованої економіки впровадження організаційно-економічного забезпечення регулювання на рівні регіонів є особливо актуальним, оскільки існуючі в країні системи організації та управління використанням ресурсного потенціалу не забезпечують узгодженості економічних, соціальних і екологічних дій та, відповідно, реалізацію оптимальних рішень. Тому виникає потреба у розробленні інноваційних підходів до розробки стратегії, враховуючи регіональний ресурсний потенціал.

Для подальшого впровадження інноваційних напрямків пропонується використання наступних шляхів [51]:

1. Розвиток інноваційного механізму регулювання раціонального використання ресурсного потенціалу. Дана стратегія передбачає розробку спеціальних індикаторів природокористування для виміру динаміки і якісних зрушень у використанні ресурсів та охорони природи; запровадження ресурсозберігаючих технологій (створення спеціалізованого підрозділу, що концентрує інформацію та бази даних з розвитку ресурсозберігаючих технологій, їх розроблювачів та зв'язок зі споживачами; проведення конкурсів і виділення грантів для стимулювання розробки нових технологій); вдосконалення системи екологічного менеджменту з підтримкою впровадження даних пропозицій в усі структури управління – державні, регіональні, місцеві).

2. Посилення інноваційного партнерства на регіональному та міжрегіональному рівнях, що включає фінансову підтримку нововведень у регіонах, спільне планування й установку пріоритетів в інноваційній політиці, співробітництво в розробці і реалізації інноваційних проектів, обмін досвідом успішних проектів та вдосконалення кваліфікації кадрів в області інноваційної стратегії і політики.

3. Стимулювання інноваційної творчості, що спрямоване на активність та творче мислення вищого управлінського персоналу, подолання організаційних перепон – створення комплексних груп з дозволу міжгалузевих та міжрегіональних

проблем при раціональному використанні ресурсів, охороні природи і забезпеченні здоров'я населення; фінансову підтримку конкурентного середовища; впровадження нагород та заохочень; підвищення професійного рівня у впровадженні інновацій у діяльність різних управлінських структур.

Для практичної координації всієї роботи з ініціювання законодавчого забезпечення розробки інноваційних стратегій, а також з підготовці спеціального механізму управління вважаємо за доцільне створення спеціального центру з метою удосконалювання діяльності з впровадження інновацій у систему соціо-еколого-економічного регулювання використання ресурсного потенціалу. Основне завдання центру полягає в сприянні новим засобам та прийомам досягнення цілей комплексного підходу. Актуальними напрямками роботи даного центру можуть бути впровадження наступних інновацій [38, с. 156]:

- пошук інвестиційних ресурсів,
- розробка і реалізація спеціальних програм та проектів для подальшого широкого впровадження нововведень у практику;
- оцінка їхніх результатів;
- внесення змін у національну стратегію і політику.

Конкретними інноваціями в політиці природокористування, орієнтованій на соціо-еколого-економічне регулювання можуть бути [18]:

- 1) гнучкі ліцензії на використання повітряного середовища;
- 2) ліцензування альтернатив для малого бізнесу;
- 3) скорочення обмежень для фірм і компаній, що проводять ресурсозберігаючу політику;
- 4) тестування нових підходів на прикладі окремих регіонів або підприємств за допомогою цільових інноваційних грантів;
- 5) виявлення еталонів, проведення експертизи з оцінки результатів та впровадження єдиної системи вимірів. При цьому ресурсозберігаюче господарювання може залучати наступні інновації:
 - а) стимули для ресурсокористувачів;
 - б) спеціальні стратегії для різних секторів економіки;
 - в) методи регулювання використання ресурсного потенціалу на місцевому, регіональному та державному рівнях.

Головним засобом реалізації цілей регіональної політики має стати: забезпечення людського розвитку через поліпшення демографічної бази відтворення трудового потенціалу, підвищення економічних потужностей територій, створення адекватного ринковим відносинам мотиваційного механізму реалізації населенням

свого інтелектуального потенціалу, залучення інвестицій у розвиток трудового потенціалу, зростання рівня економічної активності, зниження негативного впливу забруднення навколишнього природного середовища, затвердження України та її регіонів як економічно розвиненої соціальної держави.

Соціально-економічний розвиток регіону неможливий без постійної взаємодії економічної, соціальної та екологічної складових і які виступають споживачами ресурсів. Як правило, в результаті соціально-економічної діяльності відбувається погіршення якісних та кількісних характеристик як ресурсів, так і навколишнього природного середовища в цілому. Необхідність охорони довкілля та раціонального природокористування особливо на рекреаційних територіях обумовлює проведення заходів з удосконалення всіх видів діяльності. Відповідні заходи не можливі без системи інформаційного забезпечення, яке характеризує кількісну систему масових явищ і процесів в області співвідношення природи і суспільства.

Впровадження екологічної безпеки на рекреаційних територіях припускає контроль за виконанням вимог екологічних стандартів ведення господарської діяльності, забезпечення проведення заходів з охорони навколишнього природного середовища, раціонального природокористування, досягнення узгодженості дій місцевих органів влади, екологічних організацій, суб'єктів господарювання у зниженні антропогенного тиску. Досягнення позитивного результату можливе тільки при впровадженні напрямків покращення організаційного забезпечення екологічної безпеки рекреаційних територій. До них доцільно віднести наступні [9, с. 260]:

- оптимізація систем водо-, газо-, енергозбереження та водовідведення, яка базується на створенні системи життєзабезпечення, яка функціонує як цілісна сукупність матеріальних об'єктів і володіє взаємодіючими функціональними частинами;

- запобігання розвитку зсувних та абразивних процесів, що обумовлює створення й впровадження системи попередження несприятливого розвитку гідрогеологічних процесів. Це можливо здійснити при наявності мережі спеціальних постів на тих ділянках рекреаційних територій, де найчастіше відбуваються подібні явища;

- стимулювання впровадження інноваційних технологій, яке розглядається з позицій переведення курортно-рекреаційної сфери на інноваційний шлях розвитку, підвищення конкурентоспроможності послуг, які надаються;

- оптимізація цінової політики на надання рекреаційних послуг, шляхом встановлення співвідношення між ціною і якістю послуг, які надаються. При чому

оптимізація спрямована на проведення диференціації рівня цін в залежності від реального попиту, природних умов та рівня обслуговування;

- адаптивність системи управління до змін екологічних умов обумовлює своєчасне реагування на погіршення екологічного стану компонент довкілля рекреаційних територій. В даному випадку можливо внесення змін до системи моніторингу з метою отримання вірної інформації про реальні масштаби змін, що відбуваються у природному середовищі;

- стратегічне планування розвитку курортно-рекреаційного комплексу відповідає вимогам програми соціально-економічного розвитку Одеської області на період до 2020 року, пріоритетними напрямками якої є збереження природно-ресурсного біорізноманіття, підвищення інвестиційної привабливості та екологічної безпеки;

- збереження структури і функцій екологічних систем, що спрямоване на обмеження ведення господарської діяльності на рекреаційних територіях;

- збереження традиційного укладу, образу життя й середовища існування, що обумовлює створення умов для збереження традиційного природокористування й здоров'я населення в межах рекреаційних територій;

- популяризація екологічної культури, що спрямовано на формування природного і відновлюю чого відношення до оточуючого середовища і ресурсам рекреаційних територій.

Для реалізації й впровадження цих напрямків доцільно визначити основні дії, що сприятимуть забезпеченню екологічної безпеки та сталого розвитку рекреаційних територій, які стають можливими при рішенні наступних завдань [84]:

- запобігання й призупинення всіх видів нелегального використання природних ресурсів;

- підтримка традиційної господарської діяльності, що склалась;

- впровадження систем землеустрою, що адаптовані до ландшафтів;

- мінімізація економічного збитку при засвоєнні нових територій;

- планове проведення рекультивації порушених земель при впровадженні господарської діяльності;

- збереження різноманіття біологічних ресурсів, відновлення їх здатності до саморегуляції та самовідновлення;

- впровадження екологічно чистих технологій водо- і газопостачання та водовідведення.

З метою оперативного вирішення локальних екологічних проблем, забезпечення екологічної безпеки та сталого соціально-економічного розвитку

рекреаційних територій пропонується створення відповідної ради, яка має виконувати наступні завдання [9, с. 263]:

- визначення пріоритетних напрямків локальної екологічної політики;
- корегування і координація виконання локальних екологічних програм;
- розробка рекомендацій з фінансування природоохоронних програм локального значення з місцевого бюджету;
- координація діяльності природоохоронних органів, науково-дослідних та проектних інститутів у рішенні питань забезпечення екологічної безпеки.

Система організаційного забезпечення екологічної безпеки рекреаційних територій має включати інформаційний, правовий, інституціональний напрямки і дозволяє сформувавши необхідний масив управлінських важелів на об'єкт дослідження. При чому, інформаційний напрямок забезпечує своєчасне надходження з різних джерел об'єктивних даних про стан довкілля, що сприяє прийняттю адекватних інституційних рішень при досягненні необхідного рівня екологічної безпеки, а правове – спрямоване на запобігання негативного впливу суб'єктів господарювання на природне середовище рекреаційних територій.

В ході аналізу соціально-економічного розвитку регіону, на основі використання ресурсного потенціалу в Одеській області, були виявлені ряд проблем однією з яких є недостатня розвинення рекреаційної зони. Одеська область має великий потенціал та значну область курортно-санаторної зони, який не використовують у повній мірі. У подальшому соціально-економічна стратегія спрямована на розвиток цієї галузі та формування туристичного кластеру. Значне місце у списку недоліків просторового розвитку регіону відіграє екологічна проблема. Через велику кількість портів та заводів важкої промисловості, спостерігається значне забруднення повітря, яке викликає у подальшому велику кількість хвороб. Здійснення комплексу заходів щодо покращання екологічної ситуації в регіоні потребує не тільки надійного фінансового підкріплення, а й подальшого удосконалення природоохоронного законодавства. Виконання стратегічних програм соціально-економічного розвитку регіону, та перерозподіл бюджетних коштів, дозволить вирішити головні питання розвитку області та значно покращити її конкурентоспроможність.

Таким чином, обґрунтовані напрями реалізації раціонального використання ресурсного потенціалу, шляхом посилення ресурсної компоненти в стратегіях, проектах та програмах соціально-економічного розвитку і доведена вагомість створення спеціальних інституцій, що беруть на себе функцію організаційно-

економічного забезпечення управління з метою удосконалення організаційно-економічного механізму соціально-економічного спрямування.

В результаті проведеного дослідження доречно зробити наступні висновки:

1. У ході аналізу ресурсного потенціалу Одеської області доведено, що цей південний регіон виділяється у господарському комплексі України своїми транспортно-розподільчими функціями, розвиненою промисловістю, інтенсивним сільськогосподарським виробництвом, рекреаційним господарством приморського типу, розвиненими галузями соціальної сфери – охороною здоров'я, освітою, культурою, наукою.

Поряд з дуже вигідним транспортно-географічним розташуванням Одеська область має сприятливі умови, що у цілому формують високий природно-ресурсний потенціал регіону. Головне природне багатство області – її земельні ресурси, що представлені переважно чорноземними ґрунтами з високою природною родючістю. Тепле море, лікувальні грязі, мінеральні води, морські пляжі створюють винятково високий рекреаційний потенціал області. У низинах великих рік (Дунай, Дністер) і лиманів, на морських узбережжях і в шельфовій зоні розташовані коштовні й унікальні природні комплекси, водно-болотні угіддя, екосистеми, які формують високий біосферний потенціал регіону, що має національне і міжнародне значення.

2. В ході аналізу соціально-економічного розвитку регіону, на основі використання ресурсного потенціалу, в Одеській області були виявлені ряд питань, одним з яких є недостатня розвинутість рекреаційної зони. Суттєвою проблемою в області є відсутність екологічної безпеки рекреаційних територій, які найбільш чутливо реагують на ті види господарської діяльності, які здатні погіршити умови збереження й відновлення їх оздоровчих властивостей. Тому в роботі було проведено оцінку екологічної безпеки рекреаційних територій, що дозволяє визначити потенціал соціо-еколого-економічного розвитку регіону.

3. Для виявлення рівня ресурсного потенціалу до формування загального соціально-економічного розвитку регіонів було використано метод кластерного підходу, що дозволив розподілити різномірну статистичну сукупність різних показників ресурсів та виділити окремі однорідні групи. За критерії кластеризації обрано: ВРП на душу населення, ВРП на одного зайнятого в економіці, ВДВ промисловості на одного працівника, обсяг промислової продукції сировинних галузей на одного робітника та обсяг промислової продукції провідних переробних галузей на одного робітника. Це дозволило виділити 7 кластерів, однорідних за обраними критеріями та провести розподіл регіонів з подальшою їх характеристикою. В результаті аналіз внеску кожного з цих кластерів в структуру сумарного ВРП

показав, що в даний час досягнення високих макроекономічних показників можливо в основному за рахунок сировини. Зазначено, що при досягненні високого рівня соціально-економічного розвитку можна виділити два шляхи: ресурсоспоживаючий (що зараз переважає в області) та інноваційний.

4. Оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу проведена за розробленою методикою вітчизняних вчених, що дозволяє на основі єдиних методологічних принципів дослідження відносно автономно визначити капіталізовані оцінки природних, трудових і фондоутворюючих ресурсів, локалізованих на конкретній території.

Проведені розрахунки ресурсного потенціалу Одеської області по адміністративно-територіальним районам свідчать про можливість їх перспективного розвитку та, акцентуючись на вихідних величинах, отримати достатньо ймовірне уявлення про основні тенденції подальших змін у часі на основі виявлення регіональних ресурсних параметрів.

5. На основі обґрунтованих напрямів реалізації раціонального використання ресурсного потенціалу, доведена вагомість посилення ресурсної компоненти в стратегіях, проектах та програмах соціально-економічного розвитку та необхідність створення спеціальних інституцій, що беруть на себе функцію організаційно-економічного забезпечення управління та оцінювання використання ресурсного потенціалу на регіональному рівні.

2.3. Розробка методики побудови моделі економіко-екологічного розвитку регіону

Останнім часом все більше уваги приділяється створенню моделей соціально-економічного розвитку та екологічного спрямування. Моделювання є провідною методологією пізнання людством суті природних і суспільних явищ різного рівня складності та вірогідним підходом виходу з критичних ситуацій.

Визначення набору індикаторів для системи оцінки еколого-економічного розвитку може ґрунтуватися на наступних вимогах:

1. Для оцінки необхідно розробити початковий набір індикаторів, який відображав би певні характеристики і компоненти, а також особливості обраного об'єкту.

2. Початковий набір індикаторів обирається з точки зору доступності даних із статистичних джерел.

3. За допомогою кореляційно-регресійного аналізу коригується набір обраних показників, а також визначається ступінь достовірності даних.

4. На основі виділених факторів і оцінки ступеня впливу кожного з факторів будується лінійна або статична багатофакторна модель, що відображає тісноту взаємозв'язків обраних індикаторів.

5. Застосування розробленої моделі повинно сприяти формуванню іміджу та інвестиційної привабливості, а також можливості прогнозування стійкості еколого-економічного розвитку.

Вихідною точкою при розробці інструментарію оцінки є точне визначення призначення індикаторів та їх тимчасові рамки.

Подальше дослідження спрямоване на забезпечення застосування інструментарію для отримання достовірної та практично значущою схеми оцінки, поряд з виявленням основних проблем еколого-економічного розвитку та шляхів їх вирішення.

При побудові моделей еколого-економічного процесів застосовуються такі принципи:

1) системності, що обумовлює злиття методів системного аналізу і математичного моделювання та полягає в усвідомленні цілісності об'єктів, їхньої стійкості, взаємодії з факторами зовнішнього впливу тощо;

2) єдності структурності та ієрархічності зводиться до структурування моделі, тобто виділення істотних підсистем та елементів із сукупності всіх зв'язків і складових;

3) багатомодельного опису обумовлений наявністю динамізму та складністю об'єктів, тому виникає необхідність створення множинних взаємодоповнюючих моделей;

4) єдності формалізованого і неформалізованого опису полягає у доцільності врахування при побудові моделей еколого-економічних систем не тільки формалізованого (математичного) опису, а й неформалізованого (нематематичного);

5) єдності теорії і практики – пов'язаний з прикладним призначенням новостворених моделей.

Отже, врахування зазначених принципів дозволяє побудувати модель еколого-економічних систем з метою отримання можливостей оцінювання потенційних наслідків застосування різних стратегій розвитку.

Підсумкова модель еколого-економічного розвитку показана на рисунку 2.5.

Для довгострокових рішень на відміну від технічних насамперед характерна необхідність вибору з ряду взаємовиключних (альтернативних) варіантів дій; великі

масштаби змін при переході від однієї альтернативи до іншої; необхідність зіставити і комплексно оцінити різні аспекти, фактори і критерії, необхідність зробити принциповий вибір і т.д. При цьому, якщо головний, стратегічний вибір зроблений, то далі залишається конкретизувати, деталізувати програму робіт і контролювати її реалізацію, так щоб досягти наміченого результату. Це теж необхідні завдання, але вже не такі масштабні, що не вимагають принципових рішень [4, с. 6]. Такі завдання визначають короткострокову мету.

Моделювання взаємодії трьохскладової структури – багатофакторна задача із значною кількістю внутрішніх і зовнішніх системних зв'язків природничого та антропогенного характеру [10, с. 302].

В наукових джерелах [86, с. 92] існує багато напрацювань щодо побудови моделей розвитку, однак на нашу думку, доцільно у кожному конкретному випадку враховувати особливості трьох складових – соціальної, економічної та екологічної, які в загальному цілому дозволяють враховувати перспективи та намічати пріоритетні шляхи інноваційно-інвестиційного розвитку.

Запропонована модель відображає взаємозв'язок між екологічним станом та соціально-господарською діяльністю, яка негативно впливає на навколишнє природне середовище. Прийняті природоохоронні заходи в деякій мірі знижують або перешкоджають росту антропогенного навантаження, що підтверджується кількісними та якісними характеристиками: проводиться постійний розрахунок і аналіз таких показників, як наприклад, інтенсивність викидів шкідливих речовин в атмосферу від пересувних та стаціонарних джерел; інтенсивність водоспоживання; забір води з природних об'єктів; скидання стічних вод в поверхневі водні об'єкти; застосування добрив (мінеральних, органічних); використання пестицидів; площа сільгоспугідь; площа лісів; обсяг відходів (виробничих, побутових, небезпечних); площа земель, забруднених відходами та ін. Результат аналізу отриманих даних, що відображають стан довкілля певний період в кількісному та якісному вираженні, підтверджує факт необхідності стабілізації в процесі управління національною економікою.

Відзначимо, що дієздатність запропонованої моделі може визначати сукупність правових, економічних та організаційних заходів державного регулювання інноваційної діяльності. Це дозволить розробити форми стимулювання державою інноваційно-інвестиційних процесів, тобто забезпечити гарантії і пільги суб'єктам підприємницької діяльності за допомогою безвідсоткового кредитування за рахунок коштів відповідних бюджетів, компенсації відсотків за кредитування інноваційних

Рис. 2.5. Модель еколого-економічного розвитку

проектів, можливість впровадження прискореної амортизації основних фондів 3 групи; пільговий режим оподаткування інноваційної діяльності.

Таким чином, основна ідея, закладена в модель еколого-економічного розвитку базується на досягненні всебічного зростання регіонів України.

В якості фундаменту для математичного апарату обґрунтування вищевказаних підходів моделі були використані методичні підходи, запропоновані вітчизняними вченими при розробці симультативної моделі інноваційного розвитку регіону [56].

В основу покращення соціально-економічного стану та збереження природно-ресурсної складової обрані впровадження інноваційної діяльності, завдяки якій можуть бути вирішені поставлені завдання.

Так, для сфери інноваційної діяльності на рівні регіону виділені загальні складові:

y^1 – обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт, тис. грн.;

y^2 – чисельність працівників, які виконували наукові та науково-технічні роботи, тис. ос.;

y^3 – кількість освоєних інноваційних видів продукції, од.;

y^4 – обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн. грн.;

y^5 – величина валового регіонального продукту, млн. грн.

До спеціальних параметрів симультативної моделі регіонального розвитку інноваційної діяльності Зомчак Л.М. і Волошин І.Б. [56] запропонували включити:

x^1 – кількість інноваційно-активних підприємств, од.;

x^2 – обсяг витрат на інновації, млн. грн.;

x^3 – індекс споживчих цін, %;

x^4 – обсяг інноваційних витрат у промисловості, млн. грн.;

x^5 – кількість зайнятого населення, тис. ос.;

x^6 – дослідження і розробки, тис. грн.;

x^7 – придбання машин та обладнання, пов'язані з упровадженням інновацій, тис. грн./\$;

x^8 – упроваджено нових технологічних процесів, од.

Запропонована симультативна модель описує структуру взаємозв'язків між економічними змінними та складається із таких кореляційно-регресійних залежностей [56, с. 855]:

1. Залежність обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт від кількості освоєних інноваційних видів продукції, величини валового регіонального продукту, упроваджених нових технологічних процесів та обсягу витрат на інновації:

$$y_{1t} = a_{10} + a_{12}x_{2t} + a_{18}x_{8t} + b_{13}y_{3t} + b_{15}y_{5t} + \varepsilon_{1t}, \quad (2.8)$$

де a_{10} – вільний член рівняння;

$a_{12}, a_{18}, b_{13}, b_{15}$ – параметри рівняння;

ε_{1t} – випадкова величина.

2. Залежність чисельності працівників, які виконували наукові та науково-технічні роботи, від обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт, кількості зайнятого населення та впроваджених нових технологічних процесів:

$$y_{2t} = a_{20} + a_{25}x_{5t} + a_{28}x_{8t} + b_{21}y_{1t} + \varepsilon_{2t}, \quad (2.9)$$

де a_{20} – вільний член рівняння,

$a_{25}, a_{28}, b_{21}, b_{15}$ – параметри рівняння;

ε_{2t} – випадкова величина.

3. Залежність кількості освоєних інноваційних видів продукції від кількості інноваційно-активних підприємств, обсягу витрат на інновації, обсягу інноваційних витрат у промисловості, досліджень і розробок, придбання машин та обладнання, пов'язаних з упровадженням інновацій, чисельності працівників, які виконували наукові та науково-технічні роботи, і величини валового регіонального продукту:

$$y_{3t} = a_{30} + a_{31}x_{1t} + a_{32}x_{2t} + a_{34}x_{4t} + a_{36}x_{6t} + a_{37}x_{7t} + b_{35}y_{5t} + \varepsilon_{3t}, \quad (2.10)$$

де a_{30} – вільний член рівняння,

$a_{31}, a_{31}, a_{32}, a_{34}, a_{36}, a_{37}, b_{35}$ – параметри рівняння;

ε_{3t} – випадкова величина.

4. Залежність обсягу реалізованої інноваційної продукції від кількості освоєних інноваційних видів продукції, індексу споживчих цін, кількості зайнятого населення, кількості інноваційно-активних підприємств:

$$y_{4t} = a_{40} + a_{41}x_{1t} + a_{43}x_{3t} + a_{45}x_{5t} + b_{43}y_{3t} + \varepsilon_{4t}, \quad (2.11)$$

де a_{40} – вільний член рівняння,

$a_{41}, a_{43}, a_{45}, b_{43}$ – параметри рівняння;

ε_{4t} – випадкова величина.

5. Залежність валового регіонального продукту від індексу споживчих цін, кількості зайнятого населення, обсягу реалізованої інноваційної продукції та обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт:

$$y_{5t} = a_{50} + a_{53}x_{3t} + a_{55}x_{5t} + b_{51}y_{4t} + b_{54}y_{4t} + \varepsilon_{5t}, \quad (2.12)$$

де a_{50} – вільний член рівняння,

a_{53} , a_{55} , b_{51} , b_{54} – параметри рівняння,

ε_{5t} – випадкова величина.

Нами пропонується додати до структури взаємозв'язків екологічні змінні у вигляді наступної кореляційно-регресійної залежності:

6. Залежність кількості рекреантів від кількості освоєних інноваційних видів продукції, кількості зайнятого населення, кількості інноваційно-активних підприємств:

$$y_{6t} = a_{60} + a_{61}x_{6t} + a_{65}x_{6t} + b_{63}y_{5t} + \varepsilon_{6t}, \quad (2.13)$$

де a_{60} – вільний член рівняння,

a_{61} , a_{65} , b_{63} – параметри рівняння,

ε_{6t} – випадкова величина.

В такому випадку у загальній постановці модель матиме наступний вигляд:

$$\begin{aligned} y_{1t} &= a_{10} + a_{12}x_{2t} + a_{18}x_{8t} + b_{13}y_{3t} + b_{15}y_{5t} + \varepsilon_{1t}, \\ y_{2t} &= a_{20} + a_{25}x_{5t} + a_{28}x_{8t} + b_{21}y_{1t} + \varepsilon_{2t}, \\ y_{3t} &= a_{30} + a_{31}x_{1t} + a_{32}x_{2t} + a_{34}x_{4t} + a_{36}x_{6t} + a_{37}x_{7t} + b_{35}y_{5t} + \varepsilon_{3t}, \\ y_{4t} &= a_{40} + a_{41}x_{1t} + a_{43}x_{3t} + a_{45}x_{5t} + b_{43}y_{3t} + \varepsilon_{4t}, \\ y_{5t} &= a_{50} + a_{53}x_{3t} + a_{55}x_{5t} + b_{51}y_{4t} + b_{54}y_{4t} + \varepsilon_{5t}, \\ y_{6t} &= a_{60} + a_{61}x_{6t} + a_{65}x_{6t} + b_{63}y_{5t} + \varepsilon_{6t} \end{aligned} \quad (2.14)$$

Згорнуте вираження скороченої форми залежності загальних складових від усіх спеціальних доречно записати у вигляді матриці, що подана на рисунку 2.6. Причому за π_{ij} обрано невідомі параметри згорнутого вираження скороченої форми моделі $i = 1-6; j = 0,8$.

Π_{10}	$\pi_{11}x_{1t}$	$\pi_{12}x_{2t}$	$\pi_{13}x_{3t}$	$\pi_{14}x_{4t}$	$\pi_{15}x_{5t}$	$\pi_{16}x_{6t}$	$\pi_{17}x_{7t}$	$\pi_{18}x_{8t}$	v_{1t}
π_{20}	$\pi_{21}x_{1t}$	$\pi_{22}x_{2t}$	$\pi_{23}x_{3t}$	$\pi_{24}x_{4t}$	$\pi_{25}x_{5t}$	$\pi_{26}x_{6t}$	$\pi_{27}x_{7t}$	$\pi_{28}x_{8t}$	v_{2t}
π_{30}	$\pi_{31}x_{1t}$	$\pi_{32}x_{2t}$	$\pi_{33}x_{3t}$	$\pi_{34}x_{4t}$	$\pi_{35}x_{5t}$	$\pi_{36}x_{6t}$	$\pi_{37}x_{7t}$	$\pi_{38}x_{8t}$	v_{3t}
π_{40}	$\pi_{41}x_{1t}$	$\pi_{42}x_{2t}$	$\pi_{43}x_{3t}$	$\pi_{44}x_{4t}$	$\pi_{45}x_{5t}$	$\pi_{46}x_{6t}$	$\pi_{47}x_{7t}$	$\pi_{48}x_{8t}$	v_{4t}
π_{50}	$\pi_{51}x_{1t}$	$\pi_{52}x_{2t}$	$\pi_{53}x_{3t}$	$\pi_{54}x_{4t}$	$\pi_{55}x_{5t}$	$\pi_{56}x_{6t}$	$\pi_{57}x_{7t}$	$\pi_{58}x_{8t}$	v_{5t}
π_{60}	$\pi_{61}x_{1t}$	$\pi_{62}x_{2t}$	$\pi_{63}x_{3t}$	$\pi_{64}x_{4t}$	$\pi_{65}x_{5t}$	$\pi_{66}x_{6t}$	$\pi_{67}x_{7t}$	$\pi_{68}x_{8t}$	v_{6t}

Рис. 2.6. Матрична форма моделі інноваційного соціо-еколого-економічного розвитку регіону

В таблиці 2.11 представлені результати прорахунків рангів матриць, тому можна перевірити модель на ототожнення.

Таблиця 2.11

Таблична форма симульативної моделі

№ рівняння	Загальні складові						Спеціальні складові							
	y_1	y_2	y_3	y_4	y_5	y_6	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	x_8
1	1	0	1	0	1	1	0	1	0	0	0	0	0	1
2	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
3	0	0	1	0	1	1	0	0	0	1	0	1	1	0
4	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0
5	0	0	1	1	0	0	0	1	1	0	1	0	0	0
6	1	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0

Ранги всіх матриць пораховано за допомогою Mathcad.

Умову порядку для моделі подано у таблиці 2.12.

Таблиця 2.12

Умова порядку ототожнення симульативної моделі

№ рівняння	Кількість невключених загальних змінних	Кількість включених спеціальних змінних	Висновок
1	6	2	Переототожене
2	6	3	Переототожене
3	3	3	Ототожене
4	5	3	Переототожене
5	6	2	Переототожене
6	5	2	Переототожене

Отже, згідно з умовою порядку та ранговою умовою, усі рівняння моделі, окрім третього, є переототожненими. Виходячи з результатів перевірки, розв'язувати модель необхідно двокроковим методом найменших квадратів.

Таким чином, вдосконалена модель інноваційного розвитку регіону враховуватиме всі три складові сталості, а саме: соціальну, екологічну та економічну. Апробація моделі проведена на прикладі Одеської області і подана в наступному розділі.

Розділ 3. ПРОПОЗИЦІЇ КОНСАЛТИНГОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ ЕКОНОМІКО- ЕКОЛОГІЧНИХ РІШЕНЬ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

3.1. Напрямки консалтингового забезпечення управлінських економіко- екологічних рішень

Загострення соціальної та екологічної ситуації в Україні актуалізує проблему формування збалансованого економічного розвитку і вимагає прискіпливого дослідження соціально-економічних систем з позиції сталого економічного розвитку. В даному випадку економічне зростання виступає визначальним показником загального розвитку, адже базується на структурному перетворенні економічної підсистеми, неодмінному соціальному прогресі та удосконаленню управління, забезпечує збереження й збільшення виробничого потенціалу з впровадженням ефективних інноваційних.

Дослідження поняття соціально-економічних систем базується на положеннях загальної теорії систем і спирається на напрацювання вітчизняних та зарубіжних вчених еколого-економічної теорії. Основною причиною необхідності формування соціально-економічної системи виступає протиріччя між інтересами суспільства у збереженні і захисті навколишнього природного середовища та інтересами суб'єктів господарської діяльності, спрямованими на отримання максимального прибутку будь-яким чином. Це протиріччя обумовлено наявністю зовнішніх факторів, що виникають в процесі розвитку системи. В такій системі найважливішою домінантою постає єдність трьох складових: природи, населення і господарства, тому така система розуміється як сукупність взаємопов'язаних елементів демографічного, соціального, природничого, виробничого та інституційного характеру, без яких існування загальної системи неможливо.

Дослідження розвитку соціально-економічної системи дозволяє розглядати економічне зростання не лише з позицій кількісного зростання величини валового продукту, а й включити до системи ряд інших параметрів.

Розвиток соціально-економічної – багатовимірний і багатоаспектний процес, який розглядається з погляду сукупності різних соціальних і економічних цілей й включає такі аспекти:

– зростання виробництва і доходів;

- зміни в інституційній, соціальній і адміністративній структурах суспільства;
- зміни в суспільній свідомості;
- зміни в традиціях і звичках.

На сьогодні основною метою економічного розвитку є поліпшення якості життя населення. Тому процес соціально-економічного розвитку включає три найважливіші складові [94];

- підвищення доходів, поліпшення здоров'я населення і підвищення рівня його освіти;

- створення умов, сприяючих зростанню самоповаги людей у результаті формування соціальної, політичної, економічної і інституційної систем, орієнтованих на пошану людської гідності;

- збільшення свободи людей, зокрема їх економічної свободи.

Останні два показники якості життя не завжди враховуються при оцінках ступеня соціально-економічного розвитку країн і регіонів, але в управлінській науці і практиці їм надається все більше значення. Соціально-економічний розвиток передбачає перетворення системи з високим рівнем життя населення та умовами для гармонійного розвитку особистості на підставі модернізаційної інвестиційно-інноваційної моделі, яка одночасно забезпечить посилення конкурентних переваг.

Для подальшого розвитку соціально-економічної системи виникає потреба реалізувати комплекс стратегічних цілей в межах таких пріоритетних напрямків економічного та соціального розвитку, які розроблені в стратегіях соціально-економічному розвитку областей та міст. Залучення додаткових ресурсів місцевого та регіонального розвитку потребує принципової зміни управлінських підходів як на місцевому, так і на державному рівні, іншого рівня кваліфікації та організованості постійної роботи щодо розширення ресурсної бази для забезпечення сталого розвитку українських міст і регіонів. Для реалізації визначених завдань необхідно розробити систему заходів щодо зміцнення ресурсного потенціалу, ґрунтуючись на глибокому вивченні та оцінці природних, економічних, наукових, трудових ресурсів кожного регіону, розроблення механізмів їх ефективного використання, поєднання методів адміністративного і економічного впливу [84].

Усі заходи за вектором впливу на результат можна розподілити на дві основні групи, зокрема, показники першої групи, які за своєю сутністю і призначенням мають прагнути до зростання (заробітна плата, рентабельність тощо), та показники другої групи, які мають прагнути до мінімальних значень (забруднення навколишнього середовища, рівень злочинності тощо). Вони наведені на рис. 3.1.

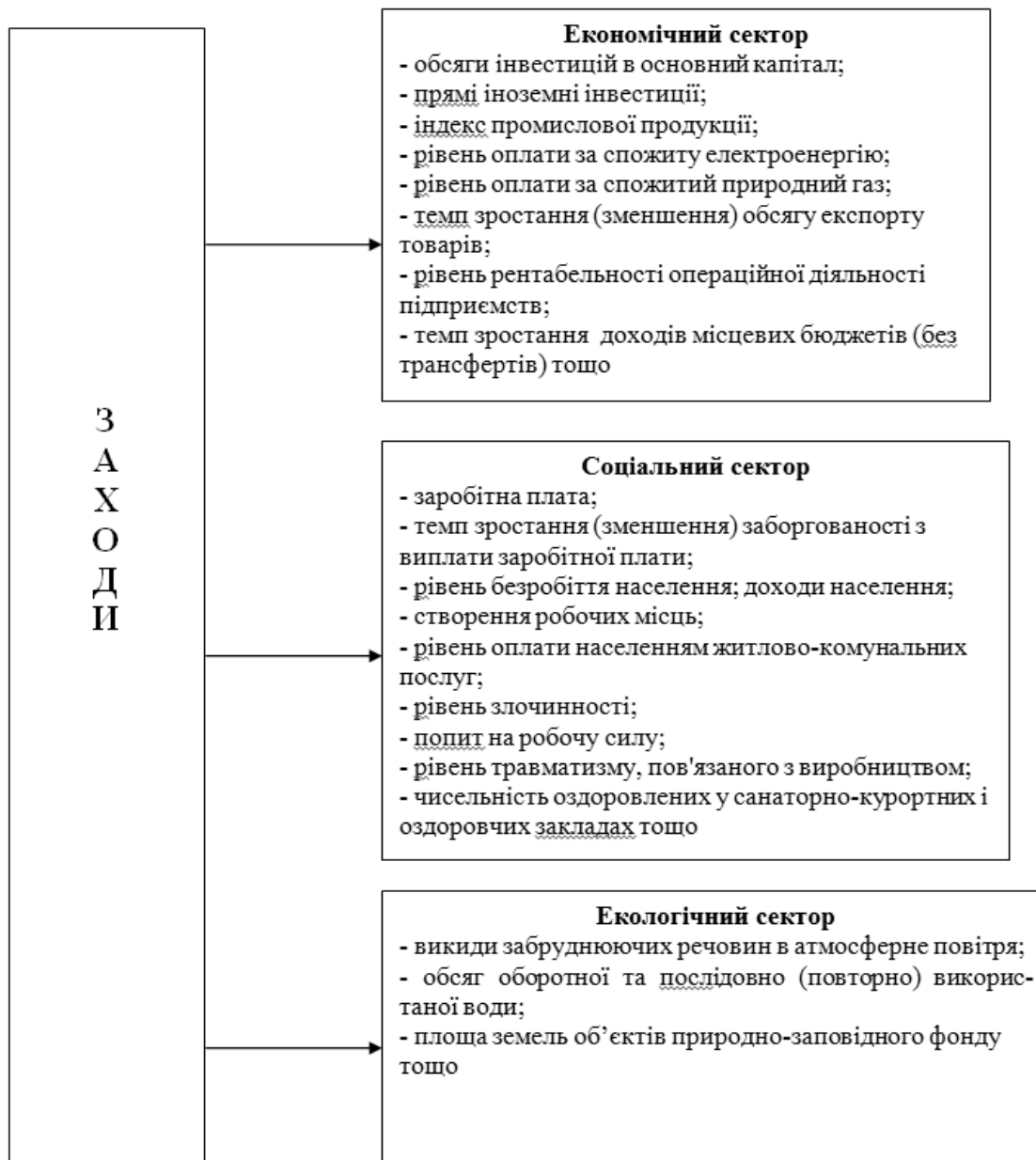

Рис. 3.1. Заходи для забезпечення оцінки ефективності економічного розвитку регіону

Важливим напрямом стратегії формування інвестиційно-інноваційного розвитку має стати формування інфраструктури ризикового фінансування, зокрема фондів, що гарантують інвесторам випуск акцій за визначеною ціною через кілька років. Перспективним напрямом діяльності є формування регіональних інноваційних кластерів – комплексів підприємств (промислових компаній, дослідних центрів, наукових установ), органів державного управління, громадських організацій на базі територіальної концентрації мереж виробників, постачальників і споживачів, пов'язаних технологічним ланцюжком.

За останні декілька років спостерігались кількісні втрати трудового потенціалу, що вимагає розробки на державному та регіональному рівнях комплексу заходів щодо збереження й розвитку трудового потенціалу на основі формування ефективної демографічної, економічної, соціальної політики. Значні регіональні відмінності у кількісному і якісному стані трудового потенціалу обумовлюють необхідність реалізації різних методів управління його збереженням і розвитком [34, с.124]. Першочерговими заходами з протидії руйнуванню трудового потенціалу, що мають містити регіональні стратегії та плани розвитку, а також відповідні програми зайнятості, подолання бідності, охорони праці тощо.

Для подальшого впровадження інноваційних напрямків пропонується застосування наступних шляхів:

1. Розвиток інноваційного механізму регулювання раціонального використання ресурсного потенціалу. Дана стратегія передбачає розробку спеціальних індикаторів природокористування для виміру динаміки і якісних зрушень у використанні ресурсів та охорони природи; запровадження ресурсозберігаючих технологій (створення спеціалізованого підрозділу, що концентрує інформацію та бази даних з розвитку ресурсозберігаючих технологій, їх розроблювачів та зв'язок зі споживачами; проведення конкурсів і виділення грантів для стимулювання розробки нових технологій); вдосконалення системи екологічного менеджменту з підтримкою впровадження даних пропозицій в усі структури управління – державні, регіональні, місцеві.

2. Посилення інноваційного партнерства на регіональному та міжрегіональному рівнях, що включає фінансову підтримку нововведень у регіонах, спільне планування й установку пріоритетів в інноваційній політиці, співробітництво в розробці і реалізації інноваційних проектів, обмін досвідом успішних проектів та вдосконалення кваліфікації кадрів в області інноваційної стратегії і політики.

3. Стимулювання інноваційної творчості, що спрямоване на активність та творче мислення вищого управлінського персоналу, подолання організаційних перепон – створення комплексних груп з дозволу міжгалузевих та міжрегіональних проблем при раціональному використанні ресурсів, охороні природи і забезпеченні здоров'я населення; фінансову підтримку конкурентного середовища; впровадження нагород та заохочень; підвищення професійного рівня у впровадженні інновацій у діяльність різних управлінських структур.

Для практичної координації всієї роботи з ініціювання законодавчого забезпечення розробки інноваційних стратегій, а також з підготовці спеціального механізму управління вважаємо за доцільне створення спеціального центру з метою

удосконалювання діяльності з впровадження інновацій у систему соціально-економічного регулювання використання ресурсного потенціалу. Основне завдання центру полягає в сприянні новим засобам та прийомам досягнення цілей комплексного підходу. Актуальними напрямками роботи такого центру можуть бути впровадження наступних інновацій:

- пошук інвестиційних ресурсів,
- розробка і реалізація спеціальних програм та проектів для подальшого широкого впровадження нововведень у практику;
- оцінка їхніх результатів;
- внесення змін у національну стратегію і політику.

Головним засобом реалізації цілей регіональної політики має стати: забезпечення людського розвитку через поліпшення демографічної бази відтворення трудового потенціалу, підвищення економічних потужностей територій, створення адекватного ринковим відносинам мотиваційного механізму реалізації населенням свого інтелектуального потенціалу, залучення інвестицій у розвиток трудового потенціалу, зростання рівня економічної активності, зниження негативного впливу забруднення навколишнього природного середовища, затвердження України та її регіонів як економічно розвинених територій.

Таким чином, для розвитку соціально-економічних систем обґрунтовані напрями реалізації збалансованого використання ресурсного потенціалу, шляхом посилення ресурсної компоненти в стратегіях, проектах та програмах розвитку і доведена вагомість створення спеціальних інституцій, що беруть на себе функцію організаційно-економічного забезпечення управління з метою удосконалення механізму соціально-економічного спрямування.

Потреба в управлінському консалтингу виникає у випадку намічуваних змін, погіршення загальних результатів цієї діяльності (включаючи кризові ситуації) або неясності перспектив подальшої роботи. У таких випадках консультування має багатофункціональний і міждисциплінарний характер.

Аналіз теоретичних досліджень довів, що робота консультанта містить у собі взаємодію різних видів ділової активності, зачіпає технологічні, економічні, фінансові, юридичні, психосоціологічні, політичні й інші аспекти діяльності. На основі цього дослідження консультант формулює рекомендації, що стосуються основних цілей, ділової політики й стратегії розвитку, структури, планування й контролю за подальшою діяльністю. На основі попереднього обстеження консультант рекомендує оптимальні способи поділу видів робіт, обов'язків, розподілу завдань, які повинен вирішувати кожний підрозділ. Далі, у плані консультування з питань

управління людськими ресурсами, консультанти можуть вирішувати завдання регулювання відносин у колективі й використання змін, що відбуваються, для підвищення ефективності діяльності організації. Крім того, допомога консультанта може бути використана для організації систем прийняття рішень і контролю, управління інформацією, а також для створення системи, мобілізуючої при роботі в кризових (аварійних) ситуаціях. Таким чином, створюється досить стійка й гнучка основа, що дозволяє організації працювати максимально продуктивно [14, с. 56].

Допомога консультанта може бути використана для рішення проблем структуризації фінансової діяльності компанії, розробки інвестиційних проектів, придбанні нової компанії або злитті декількох компаній, узгодженні різних фінансових систем, визначенні реальної вартості фірми і т.д. Для прийняття інвестором рішення про інвестиції необхідний докладний фінансовий аналіз проекту, від поточного фінансового стану компанії й перспектив її розвитку до створення моделей можливого розвитку подій і пов'язаних з ними додаткових потреб у фінансуванні. При оцінці ефективності інвестиційного проекту, як правило, консультанти не обмежуються тільки аналізом фінансового стану справ і його прогнозом, а дають рекомендації з оптимізації оподаткування, юридичному оформленню інвестицій, маркетинговій політиці, керуванню, структурній реорганізації й ін. У випадку ухвалення позитивного рішення про інвестиції консультант продовжує роботу, надаючи для зацікавлених сторін інформацію, необхідну для прийняття управлінських і фінансових рішень. Іноді консультантам поручається повне управління інвестиційним проектом [14, с. 57].

Таким же чином проводиться консалтингове забезпечення управлінських економіко-екологічних рішень на рівні регіону. Дослідження економічної та екологічної складових розвитку і існуючого ресурсного потенціалу, дозволяють консультантам висувати ідеї оптимізації діяльності на основі використання власних ресурсів з максимальним збереженням довкілля, адже регулювання економіки з врахуванням збалансованого природокористування забезпечує перспективний погляд на сьогоднішнє і дає змогу означити можливості й перспективи розвитку регіону.

Обов'язковим має бути контроль за управлінням проведених робіт, реалізації поставлених завдань та подальший моніторинг діяльності, а також орієнтуванні на перспективну стратегію розвитку регіону. Сутність стратегії полягає в тому, щоб збудувати позицію, досить сильну і потенційно гнучку для того, щоб досягти намічених цілей, всупереч усім непередбаченим втручанням зовнішніх сил.

Аналізуючи літературу з питань стратегії, ми відзначили, що різні аспекти дослідження в даній сфері економічної науки по черзі привертали до себе основну

увагу учених. Зміна фокусу уваги відбувалася безпосередньо від стратегії до оточення, потім до реалізації, а потім до внутрішніх аспектів діяльності компанії і на сьогодні в центрі уваги – явища, які можна описати за допомогою понять гнучкості, технології, навичок і накопичення досвіду.

Незважаючи на існування досить великої кількості підходів до визначення терміну стратегія, нам вдалося виділити загальні моменти:

- стратегія стосується як об'єкту, так і його оточення. Основне припущення полягає в тому, що в стратегічному сенсі об'єкт та його оточення неподільні. Об'єкт використовує стратегію, щоб з її допомогою справлятися з мінливим зовнішнім середовищем;

- стратегія не буває простою. Внаслідок змін, що відбуваються, постійно доводиться мати справу з новими комбінаціями умов, тому зміст стратегії не може бути ні структурованим, ні програмованим, ні шаблонним, ні таким, що повторюється;

- стратегія – це єдність змісту й процесу. Теорія стратегії включає вивчення як дій, що відбуваються (тобто зміст стратегії), так і методів ухвалення рішень щодо цих дій та їх здійснення;

- стратегію неможливо продумати до кінця. Теоретики сходяться на тому, що намічені стратегії, що розвиваються і реалізуються, не можуть не мати нічого спільного одна з одною;

- стратегії існують на різних рівнях (корпоративні, ділові, функціональні);

Стратегію неможливо оцінити лише за одним узагальнюючим показником, тому що вона охоплює різні напрями діяльності. Як правило, оцінюють стратегію за якістю запланованих дій та успішністю їх реалізації. Іноді розроблення стратегії заслуговує високої оцінки, однак її впровадження не дає очікуваних результатів (навпаки, невдало організоване управління порушує заплановані терміни переходу на новий рівень розвитку, внаслідок чого можуть відбуватись суттєве гальмування).

Головним критерієм якості обраної стратегії вважають економічні результати розвитку. Для дослідження та оцінки стратегій доречно застосувати оригінальну методичку, яка передбачає: формування переліку показників визначення економічного зростання; встановлення нормативних співвідношень між темпами зростання цих показників, тобто побудову нормативної структури показників відповідно до конкретних умов; вибір нормативної структури показників з урахуванням особливості ситуації; визначення фактичної структури показників, яка відображає реальний стан; оцінку відповідності між нормативною та фактичною структурою показників; виявлення зовнішніх та внутрішніх чинників, які визначають фактичну структуру

показників і ступінь їхнього впливу; формулювання висновків про результати діючих у минулому стратегій і доцільність розроблення нової стратегії.

Сформувані перелік показників, які описують структуру економічного зростання та відображають рівень досягнення цілей розвитку, в міру ускладнення умов виробництва і збуту продукції, підвищення вимог до якості й безпеки товару стає все складніше. Окрім цього, показники, які використовують для оцінки, можуть змінювати свою важливість відповідно до умов зовнішнього середовища, життєвого циклу і стратегічних цілей. Вважають, що перелік показників, які підлягають оцінці, має забезпечити опис різних сторін та врахувати такі чинники, як поставлені цілі, специфіка галузі, тип стратегії, особливості ринкової ситуації тощо.

Розрізняють два способи формування складу показників: експертний (експертами переважно є керівники вищого рівня, які визначають стратегічні цілі та несуть головну відповідальність за їх досягнення) і логічні (дослідник враховує умови інтенсивного типу розвитку).

Нормативний ряд показників визначає умови розроблення та впровадження стратегії, об'єкт може підвищувати свої потенційні можливості, реалізувати переваги. Фактичний ряд показників може мати іншу їх послідовність. Порядок розміщення показників відображає певний стан економіки об'єкту дослідження, зумовлений характеристиками обраної стратегії. Варто зазначити, що поданий набір показників можна доповнювати, але надто велика їхня кількість знижує обґрунтованість стратегії.

Таким чином, оцінка стратегії розвитку за поданим вище методом полягає в порівняльному аналізі структури результатів діяльності та нормативного ряду показників. Якщо динаміка показників діяльності свідчить про наближення до нормативного, то стратегію розвитку можна вважати задовільною. В протилежному випадку доцільність розроблення та реалізації стратегії буде визначатися вже неекономічними критеріями. Хоч іноді діяльність в такому режимі можна вважати виправданою. Наприклад, у випадку освоєння нового виду продукції при оцінці стратегії доцільно враховувати стадію життєвого циклу, для кожної з яких може бути побудований відповідний нормативний ряд.

Ступінь відповідності нормативного та фактичного ряду показників визначають за коефіцієнтом K рангової кореляції (коефіцієнт Спірмена) :

$$K = 1 - \frac{6S(d)^2}{n^3 - n}, \quad (3.1)$$

де $S(d)^2$ — сума квадратів показників ряду;

n — кількість рангів ряду.

Коефіцієнт К при повній відповідності двох послідовностей (нормативної та фактичної), коли кожний показник займає одне й те ж місце в обох рядах, дорівнює +1, що означає повну позитивну кореляцію. При негативній залежності, тобто якщо в одній послідовності показники розміщені в зворотному порядку з другою, то коефіцієнт дорівнює -1. Що означає від'ємну кореляцію. Для решти випадків К займає положення між граничними значеннями. Значення К від -1 до +1 характеризує збільшення відповідності між двома послідовностями. Отже, під час аналізу слід звертати увагу не тільки на знак і значення коефіцієнта Спірмена, а й його розмах. Доцільно зображати зміну цього коефіцієнта графічно. Значення К, яке повторюється з невеликим розмахом, у чітко визначених межах, напрям якого відрізняється від нульової лінії, свідчить про наявність певної стратегії. Причому, чим менший цей розмах, тим більш визначеною є стратегічна лінія поведінки. Наближення до крайніх значень коефіцієнта кореляції +1 до -1 свідчить про орієнтацію діяльності на підвищення результативності або, відповідно, її зниження.

Коефіцієнт Спірмена є агрегованою характеристикою економічних результатів діяльності, що дає змогу відстежувати загальну тенденцію їх зміни внаслідок реалізації стратегії. Однак при цьому не враховуються чинники, які зумовлюють певні пропорції показників.

Отже, черговий етап дослідження стратегії передбачає визначення того, як за цими чинниками оцінити рівень і пропорції діяльності.

Оцінка майбутньої стратегії передбачає прогноз можливих тенденцій кожного з перелічених показників і порівняння їх з нормативним рядом показників, що дає можливість оцінити вибір стратегії розвитку. Головним критерієм цього вибору є досягнення поставлених цілей.

Водночас важливо визначити також рівень ризику, в умовах якого стратегія реалізується. Для цього можна скористатися формулою Z-чинника Альтмана:

$$Z = 3,3x_1 + 1,0x_2 + 0,6x_3 + 1,4x_4 + 1,2x_5, \quad (3.2)$$

де x_1 — відношення прибутку (перед сплатою податків і відсотків) до суми активів;

x_2 — відношення обсягу продаж продукції до активів;

x_3 — відношення власного капіталу до залученого;

x_4 — відношення чистого прибутку до активів;

x_5 — відношення власних оборотних коштів до активів.

Критичне значення Z-чинник, розраховане відомим західним економістом Е. Альтманом за даними статистичної вибірки, становить 2,675. З цією величиною

порівнюють розрахункове значення показника в недалекому майбутньому (два-три роки) банкрутство ($Z < 2,675$) чи стійке фінансове положення ($Z > 2,675$).

Відомі й інші аналогічні критерії. Наприклад, британські вчені Таффлер і Тішоу запропонували чотирифакторну модель оцінки вибраної стратегії і умов ризику.

Таким чином оцінка вибраної стратегії є необхідним елементом стратегічного планування, хоча задовільні методики її проведення тільки розробляються.

Стратегія соціально-економічного розвитку регіону – необхідна умова його існування та функціонування. Вона відбиває нагальну потребу створення планів розвитку суспільства на перспективу, аби вже нині визначити пріоритетні шляхи вдосконалення економічної діяльності окремих галузей та напрямків.

Як підкреслюють [98], ефективність дії сучасних механізмів державного регулювання регіонального розвитку (програмування розвитку окремих регіонів, регулювання міжбюджетних відносин, запровадження спеціального режиму інвестування, централізовані капіталовкладення та інвестиційні субвенції, регулювання транскордонного та прикордонного співробітництва тощо) стримується внаслідок:

- недосконалості нормативно-правової та інституційної бази державної регіональної політики (немає чіткого розмежування сфер повноважень та відповідальності між органами виконавчої влади різних рівнів та органами місцевого самоврядування відносно регіонального та місцевого розвитку), що спричиняє несистемність її реалізації та неузгодженість дій владних структур;

- відсутності на даному етапі належних механізмів координації: з одного боку, середньо- та довгострокової політики центральних органів виконавчої влади між собою щодо конкретної території; з іншого – між ними та регіональними органами публічної влади в узгодженні цілей та пріоритетів розвитку на державному, регіональному і місцевому рівнях;

- невідповідності фінансових і економічних можливостей цілям розвитку, що призводитиме і в подальшому до територіального розпорошення державних та регіональних ресурсів, їх неефективного використання;

- відсутністю фактичного стратегічного планування в Україні, що призводить до спонтанних дій і неадекватних (конкретній ситуації) рішень.

Враховуючи вітчизняний досвід реалізації перших етапів економічної і адміністративної реформ, при вирішенні зазначених проблем необхідно перенести увагу на посилення самостійності регіонів, створення нормальних макроекономічних умов для їх функціонування та розвитку. Нагальною є самоорганізація «знизу» при

формуванні стратегічних планів «згори», тобто регіональна стратегія має формуватися і реалізовуватися на регіональному рівні відповідно з сформульованими державою цільовими орієнтирами розвитку.

Водночас треба враховувати і таку принципову вимогу – фундаментом регіонального розвитку має стати самостійність регіонів стосовно визначення цілей свого розвитку та можливості фінансування заходів для їхньої реалізації передусім за рахунок власних джерел та залучення інвестицій.

Визначення пріоритетів і перспектив, адекватне формування цілей розвитку кожного конкретного регіону з урахуванням наявного ресурсного забезпечення потребує запровадження стратегічного підходу до державного регулювання регіонального розвитку. Стратегічний підхід до регіонального розвитку: допомагає свідомо уявити, що і навіщо робити, чого не треба робити; орієнтує на осмислення регіонального розвитку крізь призму головної мети; розглядає територію в контексті її зовнішнього середовища; поєднує найважливіші та різнотермінові цілі, політики і програми в єдине ціле. Отже, стратегічний підхід – це процес забезпечення узгодженості дій різних гілок влади шляхом неперервного взаємного спілкування «згори-вниз» та «знизу-вгору» в межах підпорядкування, відповідальності та звітності.

Ключовим питанням стратегічного підходу до державного регулювання регіонального розвитку є запровадження планового елементу як складової організаційного механізму, що дозволить узгодити функції і відповідальність державних органів з їх власними спроможностями (організаційними, людськими, технічними та соціально-культурними) і наявними ресурсами. Розбіжності між цілями, можливостями і наявними (а не потенційними) ресурсами зумовлюють окреслені вище проблеми державного регулювання.

Основоположним довгостроковим документом, на базі якого формуються пріоритети Державної стратегії регіонального розвитку, є Стратегія економічного і соціального розвитку України, яка виходить з прагнення держави у середньо терміновій перспективі набути асоційованого членства в ЄС, а у довготерміновій – стати повноправним членом співтовариства. Така спрямованість передбачає розробку стратегії регіонального розвитку з урахуванням процесів регіоналізації на європейському континенті, в основі яких – зміцнення акценту від традиційної централізованої регіональної політики до інтегрованого підходу щодо застосування потенціалу регіонів, що потребує стимулюючих розвиток державних інструментів та активних регіональних і місцевих ініціатив.

У такому контексті державна регіональна політика має сприяти перетворенню регіонів на активних суб'єктів економічних відносин, а в майбутньому – їх становленню як суб'єктів міжнародних економічних відносин на європейському просторі. З точки зору світової взаємозалежності розробка власної стратегії розвитку України в цілому та її окремих регіонів має спиратися на існуючі у світовій практиці концептуальні підходи та моделі розвитку.

У сучасному світі виділяють три домінуючі стратегії розвитку регіонів:

- стратегія консервації природного середовища та ресурсів, основним постулатом якої є рішуче зменшення темпів економічного зростання;

- стратегія зростання виробництва, що зорієнтована на нагромадження фізичного капіталу;

- стратегія сталого розвитку, яка визвала найгучніші дискусії з приводу тлумачення суті виразу «сталий розвиток», хоча у класичному трактуванні Г.Станслера зорієнтована на коеволюцію суспільства і біосфери.

Україна поряд з іншими постсоціалістичними країнами запровадила практику стратегічного планування на національному, регіональному та місцевому рівнях. Сьогодні в кожному регіоні країни розроблені або розробляються регіональні стратегії розвитку, що є іншою стороною впровадження децентралізованої моделі управління – регіони, маючи безпосередній доступ до ресурсів, повинні чітко визначитись із цільовою концепцією свого розвитку. Вибір стратегічних цілей та пріоритетів розвитку дозволяє зосередити зусилля регіональної влади на найбільш перспективних для конкретного регіону напрямках. Проте реалізація регіональних стратегій досі залишається найбільш невизначеним і складним питанням. Розроблені стратегії не повинні залишитись черговим документом, розробленим «на вимогу часу», потрібне чітке визначення заходів фінансового та організаційного забезпечення, спрямованих на реалізацію стратегічних завдань. Враховуючи складність вирішення проблеми ресурсного забезпечення реалізації регіональних стратегій, необхідно визначити та обґрунтувати першочерговість та терміни реалізації пріоритетів, які мають бути економічно доцільними з огляду на державні й регіональні інтереси.

Активізація створення стратегій соціально-економічного розвитку регіонів в Україні ґрунтується на законодавчих документах та доводить вагомість впровадження довгострокової регіональної політики. У стратегіях регіонів робиться акцент на розвиток економічної та соціальної сфери, іноді враховується екологічна складова, але залишаються поза увагою основний потенціал, що дозволяє розвиватись провідним галузям – природні ресурси.

Сучасні об'єктивні підходи у використанні природних ресурсів вимагають прийняття сумлінних рішень з розробки та реалізації ефективної стратегії регіонального природокористування. Необхідно впровадження напрямів реалізації раціонального природокористування, шляхом посилення ресурсної компоненти, в стратегіях, проектах та програмах соціально-економічного розвитку і створення спеціальних інституцій, що беруть на себе функцію організаційно-економічного забезпечення регулювання природокористування з метою удосконалення організаційно-економічного механізму, впровадженні інноваційних підходів та проведенні моніторингових досліджень. Кожен регіон має право самостійно використовувати власні ресурси для прискорення соціально-економічного розвитку. В зв'язку з цим, повинна проводитися диференційована політика залежно від місцевих умов в межах забезпечення цілісності економіки України та єдності економічної системи.

В умовах еколого-орієнтованої економіки впровадження організаційно-економічного забезпечення регулювання на рівні регіонів є особливо актуальним, оскільки існуючі в країні моделі організації та управління природокористуванням не забезпечують узгодженості економічних, соціальних і екологічних дій та, відповідно, реалізацію оптимальних рішень при використанні природних ресурсів. Тому виникає потреба у розробленні інноваційних підходів до розробки стратегії, враховуючи регіональне природокористування. Отже, актуальні проблеми організації процесу формування стратегій соціально-економічного розвитку регіонів потребують врахування наявного природно-ресурсного потенціалу.

На сьогодні практично в усіх країнах світу розроблені стратегії, програми та плани переходу до сталого розвитку. Але часто ці розробки мають тільки економічно спрямований напрямок, тобто країни, переслідуючи власні інтереси, завдають збиток іншим і захищають тільки свою вигоду.

Розглядаючи сталий розвиток як категорію, що поєднує досягнення економіки, екології та соціальних наук, можна підкреслити, що розвиток буде сталим у тому випадку, коли природний капітал у міру свого виснаження відновлюється або заміщується штучно створеним капіталом. Тобто необхідно дотримання відповідного балансу: сума витраченого капіталу зрівнюється з тією кількістю, яка відтворюється для потреб майбутніх поколінь. Сталість взагалі не припускає виснаження і є чисто теоретичною категорією. Щоб розрахувати баланс для практичних цілей, потрібно використовувати низку категорій, таких як: реальна цінність природного капіталу (вимірювана рентою), оцінка суспільством даного ресурсу (використовуються методи ринкової оцінки). Після відповідних розрахунків,

можна оцінити різницю між цінністю ресурсу і готовністю суспільства платити за нього зараз. Наявність різниці і виступає стимулом того, щоб у системі управління природними ресурсами були передбачені відповідні інструменти, які приводять масштаби відтворення у відповідність з обсягами скорочення природного капіталу [37, с. 72; 124, с. 6].

Продовжимо аналіз із концептуальної залежності всезагальної комплексності та доцільності: будь-які природні ресурси, з-поміж усієї різноманітності, взаємозамінні і є доцільними при певному використанні, тому можуть бути залучені до комплексного природокористування. Зазначене тісно пов'язане з концептуальною залежністю стратегії існування соціально-природничих систем, яка стверджує, що основною стратегією відповідних систем є раціональне використання ресурсної складової з можливостями збереження унікальних ділянок ландшафту та забезпечення сприятливих умов життєдіяльності суспільства. За останню тут розглядається сукупність взаємно адаптованих ознак, рис і властивостей системи, які забезпечують її пристосування до мінливих умов антропогенно-трансформованого довкілля і спрямовані на виконання програми сталого розвитку.

Практичним інструментів в контексті забезпечення сталого просторового розвитку країни є розробка й реалізація програм використання та охорони природно-ресурсного потенціалу її регіонів [71, с. 108; 110, с. 53].

Впровадження системи регулювання природокористування відбувається на основі розроблених програм: загальнодержавного значення; галузевих, регіональних, програм окремих підприємств. Програми загально державного значення розробляються відповідно до міжнародних та національних документів стратегічного розвитку економіки країни. Галузеві програми створюють міністерства і відомства на довгострокові прогнози розвитку виробництва та з урахуванням галузевих взаємодій з природним середовищем. Центральне місце в цих програмах займає вдосконалення техніки і технологічних процесів з метою усунення або скорочення негативного впливу на природне середовище та зниження питомих норм споживання природної сировини і матеріалів. Регіональні програми відрізняються особливостями окремо узятих територіальних утворень, наявністю унікального комплексу природно-ресурсного потенціалу. Частіше за все регіональні програми соціально-економічного розвитку містять за складову управління використанням природних ресурсів з акцентом на екологічний напрямок. Але в практиці управління вони поки що враховуються недостатньо та ігнорують соціальний напрямок у природокористуванні. Програми розвитку підприємств ще не мають загально встановленого стандарту створення, тому утворюються на розсуд керівників підприємств і не завжди містять

екологічні та соціальні складові у залученні та використанні природного потенціалу до виробничого процесу. Державна політика на локальному рівні проводиться з акцентом на управління екологічною безпекою функціонування підприємств та організацію екологічного менеджменту [103, с. 57].

Екологічно орієнтована політика держави реалізується у формі анти циклічної (антикризової), структурної, інвестиційної, науково-технічної, цінової, фіскальної, зовнішньоекономічної, соціальної, екологічної, регіональної політики [33, с. 41]. Для здійснення державного регулювання природокористування необхідно зупинитись на формах регулювання використанням природно-ресурсного потенціалу, до яких належать: бюджетно-податкова, грошово-кредитна, цінова, індикативного планування, прогнозування і моделювання (програмування).

В умовах розвитку ринкової економіки доцільно підкреслити на вагомість ресурсного підходу економіки та полярному розгалуженні при використанні й відтворенні природних ресурсів, коли перше використання відноситься до економічної сфери, а друге – до неекономічної, що спричиняє незбалансований розвиток соціо-еколого-економічної системи.

Реалізація пріоритетів сталого розвитку вимагає радикальних зрушень в процесах господарювання окремих регіональних систем, як систем, які динамічно розвиваються. В регіоні існують й повинні бути виявлені внутрішні механізми і резерви саморозвитку, самоорганізації та життєдіяльності, до яких в повній мірі належать ресурси. Метою стратегії з впровадженням концептуальних положень комплексного підходу виступає вдосконалення господарюванням при збереженні й відновленні ресурсного потенціалу, його раціонального видобутку й комплексного використання у виробничому процесі, рекреації та інших випадках використання з метою покращення умов життєдіяльності населення й введення безвідходного виробництва та зниження природоємкості виробничих систем.

На нашу думку необхідно активне впровадження напрямків реалізації комплексного природокористування, шляхом посилення ресурсної компоненти, в стратегіях, проектах і програмах соціально-економічного розвитку й створення спеціальних інститутів, які мають взяти на себе функцію організаційно-економічного забезпечення регулювання використання ресурсів й охорони довкілля, з метою вдосконалення організаційно-економічного механізму, впровадження інноваційних підходів в управлінні та проведенні систематичного моніторингу.

Як зазначає О.В. Фурсова [107, с. 69], перспективами розвитку консалтингової індустрії можуть виступати такі напрямки:

1) консалтингові послуги у медичній галузі, що акцентує увагу на використанні цифрових медичних записах (рекордерах) і різкої необхідності підвищення ефективності та контролю за витратами;

2) консалтингові фірми, що зосереджені на проектах, які пов'язані зі зниженням витрат бізнесу і підвищенням операційних показників за досить короткий період часу, знайдуть зрілий корпоративний ринок (так само як і консультанти, які спрямовані на підвищення грошового потоку, ефективності ланцюга поставок та ефективності виробництва);

3) попит на консалтингові фірми, які мають великий досвід у реструктуризації боргів і фінансових тренувань, буде залишатися високим, особливо в галузі комерційної нерухомості та придбання, які фінансуються за рахунок боргу;

4) нові лабіринти державного регулювання створюють численні можливості для консультантів, які можуть показати компаніям, як переміщуватися швидко, змінюючи відносини між урядом та певними галузями промисловості, або мати справу з державним наглядом, зокрема, у сфері фінансових послуг та охорони здоров'я;

5) консультанти та консалтингові фірми, які допомагають фірмам у зниженні витрат на персонал, користуються великим попитом;

6) консалтингові фірми в галузі охорони навколишнього середовища, а саме з таких питань, як викиди вуглекислого газу та енергоефективності, будуть користуватися також великим попитом;

7) консалтингові фірми, які працюють над такими питаннями, як корпоративна експансія на ринки, що розвиваються, інформаційні технології, злиття і поглинання, будуть користуватися значним попитом.

Таким чином, наші умовиводи підтверджуються і консультаційні послуги щодо еколого-економічного спрямування та подальшого розвитку набувають вагомості для різного роду об'єктів – від мікро- до макрорівня.

Прийняття раціональних рішень соціально-економічного спрямування має базуватись на управлінському консультуванні, яке дає можливість залучити специфічний інтелектуальний ресурс, що виступає об'єктивною необхідністю забезпечення економічної безпеки довгострокового стратегічного розвитку.

Функціонування ринкової системи господарювання неможливо без формування відповідного механізму територіального управління, який повинен складатися з елементів, здатних впливати на всі складові соціально-економічної системи регіону, основними з яких є, передусім, продуктивні сили, до яких відносяться засоби виробництва і люди як основна продуктивна сила. Ефективність використання

продуктивних сил залежить від напрямів управлінського впливу та їх узгодженості. Разом з тим формування методів управління соціально-економічними процесами територій у ще більшій мірі, ніж на регіональному рівні, перебуває під впливом національних особливостей матеріального і духовного життя суспільства, які відображають міжособистісні відносини, культуру, традиції та погляди громадян. Крім цього окреслюється екологічна складова, яка означає не тільки збереження наявних ресурсів для майбутнього, а й створення сприятливих умов для життєзабезпечення сьогодення населення, яке мешкає на певній території і забезпечуватиме на основі комплексного використання власного ресурсного потенціалу.

Аналіз існуючих підходів до сутності механізму територіального управління дозволяє запропонувати наступне його визначення: механізм управління соціально-економічним розвитком на рівні територій – це сукупність форм і методів управління, застосування яких формує організаційну, фінансово-економічну, правову, соціально-культурну та екологічну основу практичної реалізації функцій управління на відповідному рівні.

Одним з пріоритетних напрямів реформування державного устрою, який відповідає світовим тенденціям підвищення значення місцевих і регіональних органів в управлінні державою, є децентралізація управління. Для зростання ролі органів державного управління та місцевого самоврядування важливо створити умови, при яких вони були б здатні самостійно забезпечувати управління сталим територіальним розвитком. При цьому важливо якомога повніше розмежувати повноваження органів державного управління та органів місцевого самоврядування на регіональному і територіальному рівнях. Таке розмежування є доволі складним завданням, але без формування належних правових засад функціонування регіональних органів управління досягнення цілей удосконалення системи соціально-економічного управління розвитком територій неможливе. Не менш важливим завданням є формування результативних механізмів управління громадами [98, с. 32].

Цілком суттєвим в сучасних умовах було б звернення певних управлінських структур до послуг консалтингових фірм, але найчастіше керівництво не готово довірити вирішення своїх проблем консультантам. Основними причинами, які перешкоджають формуванню кваліфікованого попиту на консалтингові послуги в Україні, можна виділити такі:

- «відчуття» необхідності одержання допомоги, але слабка розуміння про її зміст, методи й джерела;

- консультанти більш зорієнтовані на свої знання й послуги, ніж на проблеми клієнтів, тому більшість консультантів розглядають свою діяльність як надання експертних знань клієнтам;

- відсутність інформації при одночасній зацікавленості в одержанні даних про внутрішню ситуацію й зовнішні умови; прагнення до самостійності й соціальні обмеження;

- незначний рівень інтеграції консалтингових компаній до міжнародних консалтингових структур;

- менеджери вітчизняних організацій основною причиною відмови від послуг консультантів вважають занадто високі ціни на консалтингові послуги;

- завищений менталітет вітчизняних управлінців, які вважають за можливе самостійно означити проблеми та знайти відповідне рішення, що не завжди стає можливим, завдяки відсутності досвіду, спеціальних знань тощо.

Проведені дослідження дозволили запропонувати наступні напрямки консалтингового забезпечення управлінських економіко-екологічних рішень, які можуть бути застосовані для розвитку регіонів. До них належать:

1. Розробка збалансованого узгодження управлінських загальнодержавних, регіональних і місцевих цілей та ресурсів функціонування й розвитку регіонів;

2. Визначення пріоритетів регіонального розвитку, виходячи з принципів сталості та обґрунтування положень соціо-еколого-економічного розвитку;

3. Співробітництво та взаємна відповідальність центральних, регіональних і місцевих органів влади та інших суб'єктів при розв'язанні завдань регіонального розвитку.

Для вирішення окреслених напрямків першочерговим є поєднання інтересів, владних структур різного рівня та походження (держави, місцевого самоврядування, інших інституцій), громадського та приватного секторів. Водночас, без досягнення консенсусу інтересів на рівні регіону досить примарною здається перспектива їх акумуляції на національному рівні. Відповідно, забезпечити соціально-економічний розвиток регіону можливо лише за умови оптимального співвідношення функцій адміністрування, регулювання та узгодження цілей, інтересів і ресурсів органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Тобто мова йде про вирішення проблеми взаємоузгодженості між діями органів влади.

Підсумовуючи, зазначимо, що регіональна стратегія розвитку – це засіб спрямованості (визначення моделей) регіонального розвитку, методологічною основою якої є стратегічне планування. Запровадження стратегічного планування регіонального розвитку в Україні потребує вдосконалення теоретико-методологічної

бази на основі аналізу зарубіжного і вітчизняного досвіду, що дозволить вирішити низку актуальних проблем державного регулювання регіонального розвитку, зокрема проблему узгодженості дій різних гілок влади та адекватності цілей розвитку можливостям і наявним ресурсам. І це стає можливим при залученні консалтингових послуг.

3.2. Розробка пропозицій із забезпечення консалтингового управління економіко-екологічних рішень на рівні регіону

Важливою проблемою сучасного розвитку України є наявність диспропорцій, зумовлених низькою ефективністю функціонування регіональних економік багатьох областей нашої держави. Це призводить до зменшення темпів їх економічного зростання, відображаючись на зниженні якості людського капіталу та недостатньо ефективному використанні наявного природно-ресурсного і виробничого потенціалу. Часто такий стан справ зумовлений неспроможністю адаптувати на вітчизняний ґрунт передові досягнення світової науки і техніки, ефективні виробничі та управлінські технології, знайти правильне місце регіону в міжнародному поділі праці. Іншою важливою проблемою є проблеми об'єкту з точки зору виконання ними економічної функції, які дозволяють стверджувати, що не всі виробники вітчизняної продукції здатні самостійно і ефективно приймати складні рішення, оптимізувати процеси функціонування, правильно та своєчасно оцінювати ринкову ситуацію. Як свідчить досвід розвинених зарубіжних країн, консалтингове підприємництво є дієвим чинником підвищення ефективності виробництва, що істотно впливає на розвиток економіки в цілому.

Актуальність проблеми полягає в тому, що дослідження спрямоване на розв'язання важливої задачі – консалтингового забезпечення управлінських рішень на адміністративно-територіальному рівні і його результати будуть мати суттєву соціально-економічну значимість для розвитку економіки окремих галузей. В сучасних умовах не всі суб'єкти господарювання здатні самостійно і ефективно приймати складні рішення, оптимізувати процеси функціонування, правильно та своєчасно оцінювати ринкову ситуацію. Також, важливою проблемою теперішнього розвитку України є наявність диспропорцій, обумовлених низькою ефективністю функціонування багатьох областей нашої держави.

Сьогодні ринок консалтингових послуг можна назвати повністю сформованим в спектрі надання послуг. Однак, якість наданих послуг є недостатньо високою. Все ще спостерігається невпевненість консультанта у своїх можливостях і невпевненість

клієнта в можливостях консультанта. Як результат – вітчизняний консультант ще не здатний настільки глибоко влитися в середовище компанії клієнта, як це відбувається в розвинених країнах. Внаслідок цього поставленні завдання часто залишаються повністю не вирішеними, особливо це стосується еколого-економічних проблем.

Теоретичні питання організації та розвитку консалтингової діяльності знайшли відображення в роботах В.А.Верби, В.Г. Герасімчука, М. Кубра, Д.Майстера, К. Мекхема, Т.І. Решетняк, Е. Шейна та ін. Питання якості консалтингової діяльності відображені в роботах В.А. Алешнікової, В.А. Гончарука, А.П. Посадського, С.В. Хайніша та ін. Економічний базис теоретичних напрацювань складають роботи В. Базилевича, В.Гєєця, В.Мандибури, А. Маршала, С. Мочерного, А. Чухно та ін.

Незважаючи на ґрунтові наукові напрацювання, проблема консалтингового забезпечення управлінських рішень потребує подальшого вивчення з метою розробки нових та вдосконалення вже існуючих підходів до вирішення соціально-економічних проблем адміністративно-територіальних утворень на основі розвитку провідних галузей.

В діяльності українських консультантів переважає тренінгова складова, експертне та експертно-навчальне консультування, у той час як у західних країнах здійснюється, в основному, процесне і експертно-процесне консультування, що припускає активне залучення клієнта до процесу прийняття рішень та розробки рекомендацій.

Перспективи розвитку економіки України пов'язані з наближенням до світових стандартів природоохоронного законодавства та ресурсно-екологічної безпеки [108., с. 54]. Тому виникає потреба у формуванні системи консалтингових послуг, спрямованих саме на обґрунтування екологічних питань як на макрорівні (вдосконалення роботи окремих підприємств і компаній), так і на рівні мезоструктурних складових економіки (областей, районів, міст, сіл та ін.).

Консалтингова діяльність еколого-економічних рішень спрямована на створення єдиної концепції щодо виробництва продукції високого гатунку, яка має відповідати рівню світових стандартів. Таким чином, виникли обставини, що викликали прискорення темпів змін, збільшення складності і невизначеності, зробили неефективними традиційні організаційні форми, методи планування і технології вирішення проблем. Ця дилема надає чудові можливості для розвитку нових підходів до проблем, вимагає унікальних рішень. Щоб перетворити традиційний консалтинг для відповіді на нові виклики, потрібно, як мінімум, здійснити синтез точних і гуманітарних наук з системним і проектним підходами, різко посиливши здатність пізнавати і перетворювати навіть самі складні для проблемні ситуації [96, с. 19].

Першочерговим стає необхідність створення вартості шляхом залучення стейкхолдерів в проектну діяльність, зокрема у розмірі розробки інноваційної «моделі бізнесу». Тому центральним для бізнесу стало питання про те, як збільшувати можливості і вартість бізнесу за рахунок використання знань, якими володіють люди в організації? Потім критичної складової успіху організації є виконання стратегії. Завданням є, як залучити широке суспільство стейкхолдерів до участі в здійсненні планів і як зберегти цю участь згодом. Звичайно чим сильніше участь стейкхолдерів, тим успішніше будуть виконані плани. Основними видами спільних інновацій стейкхолдерів стали «відкриті інновації», «проектне мислення». Необхідно здійснити синтез цих концепцій, використовуючи комплексний системний підхід до інновацій в організації.

Одним з видів консалтингових послуг є і екологічний консалтинг. Він, згідно класифікації Європейського довідника-показчика консультантів з управління, виданого під егідою ФЕАКО, відноситься до виду спеціалізованих послуг. Екологічний консалтинг можна визначити як надання незалежних порад і рекомендацій з питань можливих і / або існуючих впливів господарської та іншої діяльності на навколишнє середовища і використання природних ресурсів. Як і інші види консалтингових послуг, послуги з екологічного консалтингу можуть надаватися як зовнішніми, так і внутрішніми фахівцями-консультантами. Функції внутрішніх консультантів в більшості випадків фактично виконують співробітники екологічної служби підприємства або організації. Зовнішні послуги надають консультаційні фірми або індивідуальні фахівці, що виконують роботи на основі відповідних договорів [79, с. 3].

Отже, в даний час екологічний консалтинг в нашій країні знаходиться на перших етапах свого розвитку. Організацій, що займаються виключно або переважно екоконсалтинговою діяльністю, небагато. У більшості випадків консультаційні послуги є супутніми, поряд з іншими видами екологічного забезпечення (розробка проектів нормативної документації, проведення екологічного аудиту та ін.). Цими видами діяльності займаються як великі державні наукові центри, так і приватні незалежні організації.

Слід зауважити, що в даний час в нашій країні потреба в екоконсалтингових послугах зазвичай зводиться або до забезпечення правовими і нормативно-методичними документами, або до розробки проектів нормативних документів на розміщення відходів, на скидання стічних вод і т.п. з метою знизити поточні нарахування за забруднення навколишнього середовища, або до розробки обґрунтувань зниження компенсаційних платежів за використання природних

ресурсів. Реалізація такого підходу, в кращому випадку, призводить лише до зменшення нарахувань на нетривалий період часу, не впливаючи на інтенсивність реального впливу підприємства на навколишнє середовище. Вона ж в більшості випадків пов'язана з відсутністю або низькою ефективністю функціонування системи екологічного управління. Тільки створивши таку систему, інтегровану в загальну систему управління організацією, і підтримуючи її на належному рівні, можна розраховувати на довгострокові позитивні наслідки.

Результатами комплексного підходу має стати постійно поновлювальна система дій, яка б своєчасно формувала цілі природокористування та функціонувала на рівні державних та регіональних стратегій, проектів та програм розвитку. З цією метою доцільно використання кластерних форм в сфері природокористування, що виступають відносно інноваційними формами організаційно-господарського механізму функціонування соціо-еколого-економічних систем та діють в межах певного регіону.

Для подальшого впровадження інноваційних напрямків в економіці природокористування пропонується використання наступних стратегій:

1. Розвиток інноваційного механізму регулювання природокористування. Дана стратегія передбачає розробку спеціальних індикаторів природокористування для виміру динаміки і якісних зрушень у використанні природних ресурсів та охорони природи; запровадження ресурсозберігаючих технологій (створення спеціалізованого підрозділу, що концентрує інформацію та бази даних з розвитку ресурсозберігаючих технологій, їх розроблювачів та зв'язок зі споживачами); вдосконалення системи екологічного менеджменту з підтримкою впровадження даних пропозицій в усі структури управління природокористуванням).

2. Посилення інноваційного партнерства на регіональному та міжрегіональному рівнях, що включає фінансову підтримку нововведень у регіонах, спільне планування й установку пріоритетів в інноваційній політиці, співробітництво в розробці і реалізації інноваційних проектів, обмін досвідом успішних проектів та вдосконалення кваліфікації кадрів в області інноваційної стратегії і політики в природокористуванні.

3. Стимулювання інноваційної творчості. Стратегія спрямована на активність та творче мислення вищого управлінського персоналу, подолання організаційних перепон – створення комплексних груп з дозволу міжгалузевих та міжрегіональних проблем у природокористуванні та охороні природи і здоров'ї населення; фінансову підтримку конкурентного середовища; впровадження нагород та заохочень;

підвищення професійного рівня у впровадженні інновацій у діяльність різних управлінських структур.

Аналіз природно-ресурсного потенціалу Одещини дозволив визначити пріоритетні напрямки стратегії розвитку регіону з урахуванням комплексного природокористування. До них, в першу чергу, належать вдосконалення організаційно-економічних механізмів регулювання комплексного природокористування. У розробці стратегії зазначеної діяльності визначальною обрана інноваційно-інвестиційна парадигма, метою якої виступає зародження точок економічного зростання, що сприятиме формуванню кластерної моделі розвитку соціо-еколого-економічної системи. Основними напрямками стратегії виступають:

- соціо-еколого-економічний аналіз і діагностика природокористування;
- дослідження наявності трудових ресурсів, їх потенційні можливості;
- проведення інвентаризації родовищ мінерально-сировинних, водних, лісових та рекреаційних ресурсів;
- здійснення систематизації та вдосконалення контрольних заходів за використанням наявних ресурсів;
- визначення можливостей комплексного природокористування на підприємствах всіх галузей; впровадження
- проведення моніторингових досліджень;
- оптимізація природокористування шляхом визначення соціо-еколого-економічної збалансованості регіону.

Розв'язання поставлених проблем планується вирішувати за допомогою розробленої концепції комплексного природокористування та впровадження регуляторних заходів соціо-екологічно-економічної спрямованості.

Конкретне дослідження було проведено для окремої сфери діяльності – рекреаційно-туристичного комплексу Одеської області. Гістограма кластерного аналізу матриці кроскореляцій динамічних рядів кількості рекреантів в Одеській області за період 1995 – 2015 рр. подана на рисунку 3.2.

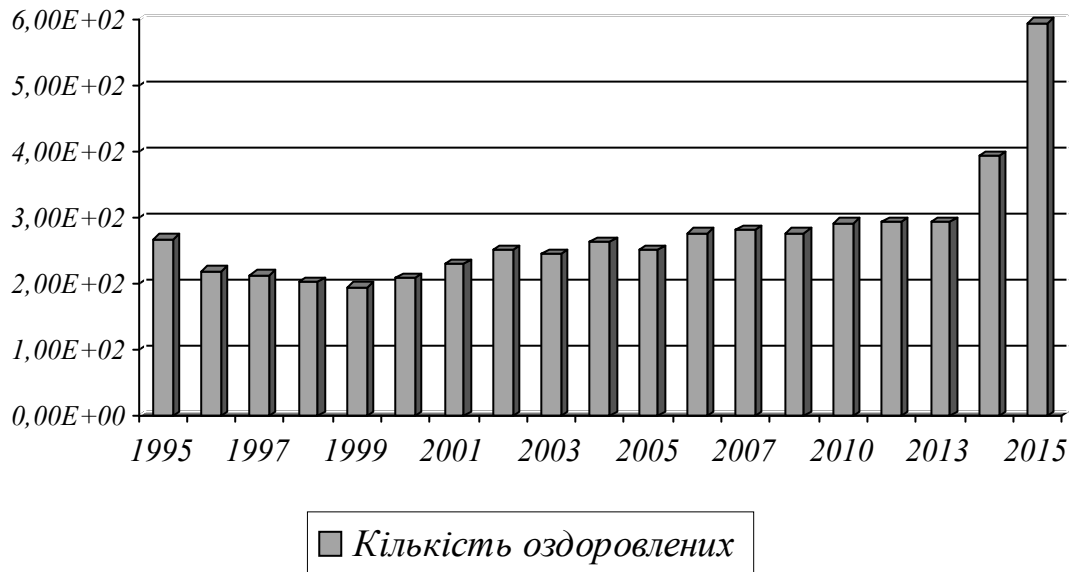

Рис. 3.2. Гістограма кластерного аналізу матриці кроскореляцій динамічних рядів кількості рекреантів в Одеській області (розраховано за даними [36])

Суспільне життя неможливе без передбачення майбутнього, без прогнозування перспектив розвитку. Економічні прогнози необхідні для визначення шляхів розвитку суспільства й економічних ресурсів, що забезпечують його досягнення, для виявлення найбільш імовірних і економічно ефективних варіантів довгострокових, середньострокових і поточних планів, обґрунтування основних напрямків економічної і технічної політики, передбачення наслідків прийнятих рішень і здійснюваних у даний момент заходів. В умовах науково-технічного прогресу й удосконалення економічної системи держави, прогнозування стає одним з вирішальних наукових факторів формування стратегії і тактики суспільного розвитку [30, с. 52].

Консалтингова діяльність без надання перспективних прогнозів стає безперспективною, адже ні регіон, ні галузі, ні окреме підприємство в такому випадку не бачить перспектив подальшого розвитку та орієнтування на окреслені при консультуванні напрямки.

На практиці існують наступні способи прогнозування:

- експертний, характеризується опитуванням спеціалістів стосовно конкретного об'єкта;
- екстраполяції, характеризується збиранням інформації про розвиток об'єкта у минулому і перенесення закономірностей на майбутнє;

- моделювання, характеризується побудовою моделей зі змінами у майбутньому.

Проведений прогноз за кількістю рекреантів по окремих регіонах Одеської області здійснено на основі виділення трьох груп підприємств: великі, середні та малі (відповідно до можливостей приймаючих осіб). Порівняння оцінок за різними способами агрегації даних показує, що зміна способу угруповання динамічних рядів здатна різко змінити величину прогнозованої оцінки кількості рекреантів (рис. 3.3).

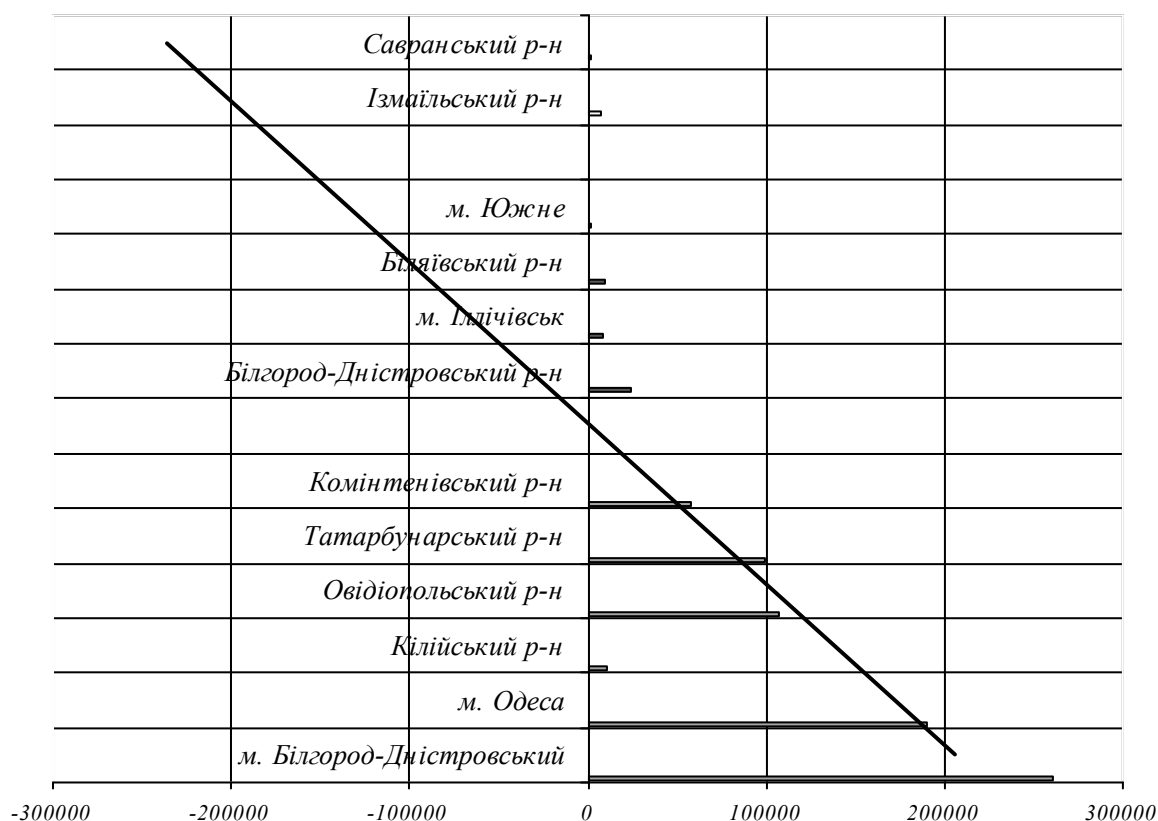

Рис. 3.3. Прогноз кількості рекреантів за трьома групами рекреаційних підприємств Одеської області на 2016 рік (розраховано за даними [36])

На перспективу розвитку рекреаційно-туристичної галузі Одеської області істотним чином впливають природні, соціальні, економічні, технічні та законодавчі чинники. З метою удосконаленого розвитку туристично-рекреаційного комплексу та ефективного управління на регіональному рівні, на нашу думку, доцільно створювати кластерні утворення, які є найбільш ефективними при переході структури управління до системи територіальних об'єднань. Відповідно до методики [8, с. 114-155], доречно виділити такі основні напрямки державного регулювання виробничої діяльності з залученням природних ресурсів для приморських територій:

1. Регіональне фінансування здійснюється за розробленими програмами соціально-економічного розвитку регіону. Залучення фінансів відбувається завдяки надходженню інвестиційних та бюджетних коштів.

2. Створення фондів суб'єктів господарювання, джерелом яких виступатимуть фінансові ресурси, внески ресурсокористувачів, страхові збори тощо.

Отже, дослідження доводять, що необхідно впровадження напрямів реалізації комплексного природокористування, шляхом посилення ресурсної компоненти, в стратегіях, проектах та програмах соціально-економічного розвитку і створення спеціальних інституцій, що беруть на себе функцію організаційно-економічного забезпечення регулювання природокористування з метою удосконалення організаційно-економічного механізму, впровадженні інноваційних підходів та проведенні діагностичних і моніторингових досліджень.

Перспективами подальшого розвитку мають стати функціональні регіональні соціо-еколого-економічно обґрунтовані системи стратегічного управління, що базуються на принципах сталого розвитку та використанні сучасних інноваційних технології і враховує особливості власного природно-ресурсного потенціалу. Стратегічні напрямки розвитку регіональних систем спрямовані на екологічне оздоровлення навколишнього середовища, запобігання виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру та створення сприятливих умов для відтворення природних ресурсів, життя і здоров'я населення регіону.

Сталий соціально-економічний розвиток є пріоритетним завданням будь-якого міста. Для досягнення цієї мети проводиться стратегічне планування та прогнозування, яке широко використовується за кордоном. Хоча Україна тільки недавно почала переймати досвід місцевого управління у закордонних країн, практика стратегічного розвитку швидко поширюється не тільки на міста обласного значення, але й на районні центри. Стратегія допомагає місту обрати свій раціональний шлях розвитку і створити найважливіші переваги у його функціонуванні: готує його до змін у зовнішньому середовищі; пов'язує ресурси зі змінами зовнішнього середовища; прояснює проблеми, які виникають; координує роботу різних структурних елементів. Для забезпечення стабільного розвитку міста виникає необхідність наукового обґрунтування стратегії їх розвитку. Для досягнення цілей стратегічного розвитку міста необхідно об'єктивно оцінити ситуацію в економіці, інфраструктурі, соціальній сфері та екології.

З метою оцінки соціально-економічного розвитку нами була обрана методика побудови інтегральних індикаторів стійкості розвитку міста [44; 45, с. 216-222], і на її основі дано оцінку стійкості соціально-економічного розвитку міста Одеси з 2012 по

2014 роки. В основі методики лежить рішення задачі побудови інтегрального індикатора, що дозволяє дати оцінку стійкості розвитку міста, на основі інтегральних індикаторів більш конкретних його підсистем. В якості основних підсистем сталого розвитку міста виділяють підсистеми економічного розвитку, соціальна сфера, інфраструктура і природне середовище.

Для аналізу соціально-економічного розвитку м. Одеси за 2012-2014 роки індикаторним методом обрано індекс стійкості соціально-економічного розвитку, який включає дві підсистеми з наступними елементами:

- 1) економічний розвиток: промисловість, послуги, будівництво;
- 2) соціальна сфера: демографічна ситуація, доходи населення, соціальне забезпечення.

Для визначення відносної частки міста Одеси використовувалось співвідношення між показниками міста та області. Відносна частка міста Одеса в Одеському регіоні за основними соціальними показниками склала: за кількістю наявного населення 42,2%; за середньорічній кількістю найманих працівників 59,9%; за кількістю зареєстрованих безробітних 19,4%; за кількістю середньомісячної заробітної плати 108,7%. Простеживши динаміку за останні три роки було зроблено умовивід, що майже всі показники соціального розвитку міста погіршились у 2014 році, у порівнянні з 2012 роком, окрім середньомісячної заробітної плати. Остання збільшилась на 18,8%, що зумовлено, в більшій мірі, інфляцією національної валюти.

Наведені данні показують деградацію таких елементів соціального розвитку міста як населення та ринок праці. Проаналізовані показники, що характеризують доходи населення та соціальні послуги. Частка міста у загальній сумі невиплаченої заробітної плати складає 76%. Сума невиплаченої заробітної плати працівникам підприємств міста (з урахуванням економічно активних підприємств, суб'єктів господарювання, щодо яких реалізуються процедури відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом, а також економічно неактивних підприємств) у 2014 році збільшилась на 4717 грн. або на 37,1%, у порівнянні з показником 2012 року. Збільшення загальної суми невиплаченої заробітної плати відбулося переважно за рахунок економічно активних підприємств.

Відносна частка міста Одеси в Одеському регіоні по виплатам населенням житлово-комунальних послуг:

- 1) з нарахування послуг до оплати – 64,7%;
- 2) з оплати населенням послуг – 64,2%;
- 3) з рівня оплати населенням послуг – 99%.

За простеженими даними останніх трьох років спостерігається позитивна динаміка з оплати за житлово-комунальні послуги. Нарахування населенню за житлово-комунальні послуги до їх оплати збільшилися на 49,5%, а сума оплати та рівень оплати зросли відповідно на 54,7% та 3,4%. Крім того, середні нарахування за житлово-комунальні послуги на одного власника особового рахунку у 2014 році з урахуванням електроенергії (із розрахунку 150 кВт·на місяць), у порівнянні з 2012 роком, збільшилися з 537,7 грн. до 771,3 грн. або на 43,4%. Тенденція боргу за 3 місяці і більше наступна:

- газопостачання – борг збільшився з 3,2% у 2012 році до 33,1% у 2014 року;
- центральне водопостачання та водовідведення – збільшився з 16,1% на 21,0%;
- утримання будинків та споруд прибудинкових територій – зменшився з 21,6% до 20,6%;
- вивезення побутових відходів – зменшився з 20,6% до 18,1%;
- централізоване опалення та гаряче водопостачання – зменшився з 20,9% до 15,9%.

Проведений аналіз надання субсидій населенню за 2012 – 2014 рр. свідчить про те, що у 2014 р. за субсидіями для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг звернулись 23,1 тис. сімей, що на 40,5% більше, ніж у 2012 р. Середній розмір призначеної субсидії для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг на одну сім'ю у 2014 р. збільшився у порівнянні з відповідним періодом 2012 року на 11,2 грн. і становив 136,7 грн. Середній розмір призначених субсидій у 2012-2014 рр. відповідно склав: 125,5 грн/сім'ю; у 2013 р. $p=(1891002/15541)*100\%=121,7$ грн/сім'ю; у 2014 р. $p=(2633102/19257)*100\%=136,6$ грн/сім'ю. Відносна частка міста Одеси в Одеському регіоні по субсидіям для відшкодування житлово-комунальних послуг: за кількістю сімей, що звернулися за субсидіями – 40,5%; за кількістю сімей, яким призначено субсидії – 37,4%; за загальною сумою призначених субсидій – 42,2%; за середнім розміром призначених субсидій – 112,9%. Наведенні дані свідчать про позитивну динаміку надання субсидій для відшкодування витрати за оплату житлово-комунальних послуг. Кількість сімей, які звернулися за субсидіями в цей період збільшилась з 19463 до 23111 сімей, або на 18,7%. Також збільшилась кількість сімей, яким призначено субсидії з 17646 до 19257 сімей, або на 9,2%. Загальна сума призначених субсидій зросла з 2213755 до 2633102 грн, або на 19%. Середній розмір призначених субсидій на одну сім'ю зріс з 125,5 до 136,7 грн/сім'ю, або на 8,9% за останні три роки. За показником «середній розмір призначених субсидій» м. Одеса перевищує відповідний показник регіону на 12,9%.

Проаналізована криміногенна ситуація у місті Одесі за 2013-2014 роки свідчить про загальне зменшення правопорушень. За повідомленням прокуратури Одеської області, у місті протягом 2014 р. обліковано 10958 кримінальних правопорушень (42,6% від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень в області), що на 28,6% менше, ніж у 2013 р, в якому цей показний склав 15349 випадків. Із загального числа зафіксованих правоохоронними органами кримінальних проявів 5232 – тяжкі та особливо тяжкі, що на 2171 менше, ніж за 2013 р. (7403 правопорушень). У загальній кількості злочинів 63,7% становили злочини проти власності, 7,4% – злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту, 5,0% – злочини проти життя та здоров'я особи, 5,0% – злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, 4,4% – злочини у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, 3,5% – злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення, 2,3% – злочини у сфері господарської діяльності, 2,0% – злочини проти громадського порядку та моральності, 1,3% – злочини проти правосуддя. Протягом 2014 р. скоєно 87 умисних вбивств та замахів на вбивство, 76 умисних тяжких тілесних ушкоджень, 8 згвалтувань та замахів на згвалтування (що на 13,4% та на 60,0% більше, ніж у попередньому році). Порівняно з 2013 р. кількість випадків вимагання зменшилась на 56,4%, крадіжок – на 30,3%, шахрайства – на 15,6%. Разом з тим, кількість грабежів зросла на 36,4%, квартирних крадіжок – на 8,4% і становила 2094 та 633 випадки. У 2014р. скоєно 490 випадків незаконного заволодіння транспортним засобом, 120 випадків хабарництва, що на 84,2% та 10,1% більше, ніж у 2013 р. Кількість випадків, пов'язаних з наркотиками, порівняно з 2013 р. зменшилась на 5,0% і становила 380 випадків. Серед виявлених осіб (1,6 тис.), які вчинили злочини, 23,6% раніше вже ставали на злочинний шлях, 6,5% знаходились у стані алкогольного сп'яніння; 6,6% – іноземні громадяни, 3,8% – неповнолітні.

З огляду на вищезазначені соціальні показники розвитку м. Одеси у 2012-2014 рр.. можна зробити висновок про те, що місто розвивається нерівномірно. Для всебічного позитивного соціального розвитку необхідно зосередити більше сил і грошових коштів на проблемних негативних соціальних аспектах у наступних періодах.

Для оцінки існуючої ситуації щодо економічної складової міста Одеси проведено аналіз економічних показників розвитку міста Одеса за 2012-2014 рік.

Основні показники соціального розвитку міста за 2012-2014 рр. і їх частка в регіоні представлені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Основні показники економічного розвитку міста Одеси за 2012-2014 роки, за даними [36]

Показник	Значення за роками			Темп зростання у 2014 р по відношенню до 2012 р, %	Частка м. Одеса в регіоні (за даними 2014 року), %
	2012	2013	2014		
Обсяг реалізованої промислової продукції у фактичних цінах, млн. грн.	11373,5	11869,1	12444,9	109,4	42,1
Прийняття в експлуатацію загальної площі житла, тис. м ³	416	353,9	433,5	104,2	48,6
Капітальні інвестиції у фактичних цінах, млн. грн.	6277,0	6007,8	5534,6	88,1	65,4
Обсяг перевезення вантажів усіма видами транспорту, тис. т	40538,7	37881,8	30928,6	76,2	87
Обсяг перевезення пасажирів усіма видами транспорту загального користування, млн. пасажирів	282,5	246,8	290,4	102,8	89,2
Обсяг реалізованих послуг, млн. грн.	15858,4	18917,0	18086,5	114,0	55,9

Відносна частка міста Одеси в Одеському регіоні по основним показникам економічного розвитку міста складає:

- 1) за обсягом реалізованої промислової продукції у фактичних цінах – 42,1%;
- 2) за прийняттям в експлуатацію загальної площі житла – 48,6%;
- 3) за капітальними інвестиціями – 65,4%;
- 4) за обсягом перевезення вантажів усіма видами транспорту – 87%;
- 5) за обсягом перевезення пасажирів усіма видами транспорту – 89,4%;
- 6) за обсягом реалізованих послуг – 55,9%.

Аналіз основних показників економічного розвитку міста Одеса за 2012-2014 роки показує, що: обсяг реалізованої промислової продукції у фактичних цінах збільшився на 9,4%; кількість прийнятого в експлуатацію загальної площі житла зросла на 4,2%; обсяг капітальних інвестицій у фактичних цінах зменшився на 11,9%; обсяг перевезення вантажів усіма видами транспорту зменшився на 23,8%; обсяг перевезення пасажирів усіма видами транспорту загального користування зріс на 2,8%; обсягу реалізованих послуг збільшився на 12%.

Наведені дані свідчать про покращення розвитку таких елементів, як промисловість, будівництво, транспорт (перевезення пасажирів) та послуг за 2012-2014 роки. Зниження кількості капітальних інвестицій, обсягу перевезення вантажів вказують на занепад елементів капітальні інвестиції та транспорт (перевезення вантажів).

Узагальнюючий показник кожної підсистеми знаходимо з стандартизованих значень за формулою [44]:

$$I_i = \frac{1}{m+k} \left[\sum_{j=1}^m I_{ij}^{(noz)} + \sum_{j=1}^k I_{ij}^{(neg)} \right], \quad (3.3)$$

де I_i – інтегральний показник відповідної системи,

m – кількість позитивних показників,

k – кількість негативних показників,

$I_{ij}^{(noz)}$ – стандартизоване значення j -го позитивного показника для i -тої підсистеми,

$I_{ij}^{(neg)}$ – стандартизоване значення j -го негативного показника для i -тої підсистеми.

Індекс стійкого розвитку міста розраховується за формулою:

$$I_{CPM} = W_1 I_{\text{екон.}} + W_2 I_{\text{соц.}} + W_3 I_{\text{інфр.}} + W_4 I_{\text{природ.ср.}} \quad (3.4)$$

або:

$$I_{CPM} = \sum_{i=1}^n w_i \cdot I_i,$$

де I_{CPM} – індекс стійкого розвитку міста,

w_i – ваговий коефіцієнт відповідній підсистемі, задовольняючий умови: $w_i \geq 0$, $\sum w_i = 1$.

Індекс стійкості соціально-економічного розвитку міста розраховуємо за наступною формулою:

$$I_{\text{сссепр}} = W_e + W_c, \quad (3.5)$$

де W_e – узагальнений показник елементів економічного розвитку;

W_c – узагальнений показник елементів соціальної підсистеми.

Для аналізу стійкості економічного розвитку індикаторним методом обрані елементи: промисловість, послуги та будівництво. В якості узагальнюючого показника обраний темп приросту.

Для визначення темпу росту використовувалось наступна формула:

$$T_{\text{пр}} = T_p - 100\% = (Y_i/Y_{i-1}) * 100\% - 100\%, \quad (3.6)$$

де Y_i – значення показника у i -му році;

Y_{i-1} – значення показника у попередньому році.

Темп приросту обсягу промислової продукції:

1) у 2012 $p = (11373,5/8646,3) * 100 - 100 = +31,5\%$;

2) у 2013 $p = (11869,1/11373,5) * 100 - 100 = +4,4\%$;

3) у 2014 $p = (12444,9/11869,1) * 100 - 100 = +4,85\%$.

Для характеристики елемента «послуги» був обраний показник «обсяг реалізованих послуг».

Темп приросту обсягу реалізованих послуг:

1) у 2012 $p = (15858,4/15446,1) * 100 - 100 = +2,7\%$;

2) у 2013 $p = (18917,0/15858,4) * 100 - 100 = +19,3\%$;

3) у 2014 $p = (18086,5/18917,0) * 100 - 100 = -4,4\%$.

Нами було обрано показник «обсяг виконаних будівельних робіт» як основний показник, що характеризує будівельну діяльність у місті.

Темп приросту обсягу будівельних робіт:

1) у 2012 $p = (2281,7/2316,2) * 100 - 100 = +2,9\%$;

2) у 2013 $p = (2298,6/2281,7) * 100 - 100 = -1,5\%$;

3) у 2014 $p = (2091,7/2298,6) * 100 - 100 = -9\%$.

Використовуючи формулу 3.3, нами розрахований узагальнюючий індикатор економічної підсистеми у 2012-2014 роках:

1) $I_{\text{екон.2012}} = 1/(3+0) * [31,5\% + 2,7\% + 2,9\%] = 37,1/3 = 12,4\%$;

2) $I_{\text{екон.2013}} = 1/(2+1) * [4,4\% + 19,3\% - 1,5\%] = 22,2/3 = 7,4\%$;

3) $I_{\text{екон.2014}} = 1/(1+2) * [4,9\% - 4,4\% - 9\%] = -8,5/3 = -2,8\%$.

Розрахувавши індекси стійкості економічного розвитку бачимо, що спостерігається негативна тенденція. Якщо у 2013 році, в порівнянні з 2012 роком,

зменшення відбулося на 5%; у 2014 році, в порівнянні з 2013 роком, індекс різко зменшився на 10,2%.

Аналіз стійкості соціального розвитку міста проводився за наступними елементами: демографічна ситуація, доходи населення, соціальне забезпечення. Узагальнюючим показником елемента «демографічна ситуація» обрана чисельність наявного населення. Темп приросту чисельності населення:

- 1) у 2012 $p=(1013,1/1008,2)*100 - 100= +0,5\%$;
- 2) у 2013 $p=(1016,8/1013,1)*100 - 100= +0,4\%$;
- 3) у 2014 $p=(1016,7/1016,8)*100 - 100= -0,01\%$.

Розрахунок темпів приросту елемента «доходи населення» здійснювався за показником «середньомісячна заробітна плата». Темп приросту середньомісячної заробітної плати:

- 1) у 2012 $p=(2822/2503)*100 - 100= + 12,7\%$;
- 2) у 2013 $p=(3099/2822)*100 - 100= + 9,8\%$;
- 3) у 2014 $p=(3354/3099)*100 - 100= + 8,2\%$.

Останній елемент підсистеми соціального розвитку «соціальне забезпечення» розрахований нами по показнику «загальна сума призначених субсидій». Темп приросту загальної суми призначених субсидій:

- 1) у 2012 $p=(2213755/2873853)*100 - 100= -22,9 \%$;
- 2) у 2013 $p=(1891002/2213755)*100 - 100= -14,6\%$;
- 3) у 2014 $p=(2633102/1891002)*100 - 100= +39,2\%$.

За допомогою формули 3.3, нами розрахований узагальнюючий індикатор соціальної підсистеми у 2012-2014 роках:

- 1) $I_{соц.2012} = 1/(2+1)*[0,5\%+12,7\%-22,9\%]= -9,7/3= -3,2\%$;
- 2) $I_{соц.2013} = 1/(2+1)*[0,4\%+9,8\%-14,6\%]= -4,4/3= -1,5\%$;
- 3) $I_{соц.2014} = 1/(2+1)*[-0,001\%+8,2\%+39,2\%]= +47,4/3= +15,8\%$.

Розрахунок індексів стійкості соціального розвитку показує позитивну динаміку розвитку. Якщо у 2013 році, в порівнянні з попереднім, індекс зріс на 1,7%, то у 2014 році, в порівнянні з 2013 р., він збільшився на 17,3%, що зумовлено в основному збільшенням кількості призначених населенню субсидій.

Аналіз сталого розвитку без врахування екологічної складової виглядає не повним. Тому за провідні елементи екологічного врахування обрано наступні: викиди забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних джерел забруднення; викиди діоксиду вуглецю в атмосферу від стаціонарних джерел забруднення; витрати на охорону навколишнього природного середовища (обрано за показниками Головного управління статистики в Одеській області для міста Одеси, останній – для області в цілому).

Темпи змін викидів забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних джерел забруднення:

$$1) \text{ у } 2012 \text{ р. } p = (10820,8/9649,3) * 100 - 100 = +12,14\%;$$

$$2) \text{ у } 2013 \text{ р. } p = (11904,1/10820,8) * 100 - 100 = +10,01\%;$$

$$3) \text{ у } 2014 \text{ р. } p = (10472,7/11904,1) * 100 - 100 = -12,05\%.$$

Темпи змін викидів діоксину вуглецю в атмосферу від стаціонарних джерел забруднення:

$$1) \text{ у } 2012 \text{ р. } p = (580557,5/55045,3) * 100 - 100 = +5,47\%;$$

$$2) \text{ у } 2013 \text{ р. } p = (703706,0/580557,5) * 100 - 100 = +21,21\%;$$

$$3) \text{ у } 2014 \text{ р. } p = (705100,0/703706,0) * 100 - 100 = +0,2\%.$$

Темпи змін витрат на охорону навколишнього природного середовища:

$$1) \text{ у } 2012 \text{ р. } p = (268117,4/388174,6) * 100 - 100 = -30,93\%;$$

$$2) \text{ у } 2013 \text{ р. } p = (297908,2/268117,4) * 100 - 100 = +11,11\%;$$

$$3) \text{ у } 2014 \text{ р. } p = (218138,4/297908,2) * 100 - 100 = -26,78\%.$$

За допомогою формули 3.3, нами розрахований узагальнюючий індикатор екологічної підсистеми у 2012-2014 роках:

$$1) I_{\text{соц.}2012} = 1/(2+1) * [12,14\% + 5,47\% - 30,93\%] = -0,024\%;$$

$$2) I_{\text{соц.}2013} = 1/3 * [10,01\% + 21,21\% + 11,11\%] = +14,1\%;$$

$$3) I_{\text{соц.}2014} = 1/(1+2) * [-12,05\% + 0,2\% - 26,7\%] = +12,85\%.$$

Розрахунок індексів стійкості екологічного розвитку показує позитивну тенденцію. Так, викиди забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних джерел забруднення поступово зменшуються на протязі трьох років; викиди лн. раф вуглецю в атмосферу від стаціонарних джерел забруднення досягли максимуму в 2013 р. А витрати на охорону навколишнього природного середовища від від'ємного показника у 2012 р. перейшли в 2013 р. на позитивний, і в 2014 р. знов таки зменшились, але не досягли рівня 2012 року.

На основі проведеного аналізу розраховано індекс стійкого соціально-економічного розвитку міста. Вихідні дані обрано за даними головного управління статистики в Одеській області [36].

Згідно з представленням значення кожної підсистеми, присвоєні наступні ваги: для економічної підсистеми – 0,4, для соціальної – 0,3, для екологічної – 0,3.

Індекси стійкості соціально-економічного розвитку міста в період з 2012 до 2014 роки включно мають наступні значення:

$$I_{\text{серм } 2012} = 0,4 * 12,6\% + 0,3 * (-3,2\%) + 0,3 * (-0,024\%) = 4,07\%;$$

$$I_{\text{серм } 2013} = 0,4 * 7,4\% + 0,3 * (-1,5\%) + 0,3 * 14,1\% = 6,74\%;$$

$$I_{\text{серм } 2014} = 0,4 * (-2,8\%) + 0,3 * 15,8\% + 0,3 * 12,85\% = 7,46\%.$$

Розрахунок індексів стійкості соціально-економічного свідчить про позитивну динаміку розвитку. У 2013 році індекс зменшився на 2,44%, у порівнянні з 2012 роком, але у 2014 році зріс на 0,8%, порівнюючи з попереднім роком, що зумовлено ростом стійкості. Головну роль в цьому процесі зіграв соціальний блок.

Динаміка індикаторів підсистем та індексу соціально-економічного стійкого розвитку міста Одеси за 2012-2014 роки наведена в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Динаміка індикаторів підсистем та індексу соціально-економічного стійкого розвитку міста Одеси за 2012-2014 роки, %

Рік	$I_{екон.}$	$I_{соц.}$	$I_{ек.}$	$I_{серм}$
2012	12,6	-3,2	-0,024	3,12
2013	7,4	-1,5	14,1	6,67
2014	-2,8	15,8	12,85	8,62

Наочно простежити тенденції, що відбуваються в кожній з підсистем можна за графіками, представленими нижче. Для кожної з підсистем нами були позначені лінії трендів, які показують відхилення від стійкого позитивного або негативного розвитку. Тенденції кожної підсистеми показані на рисунках 3.4-3.6.

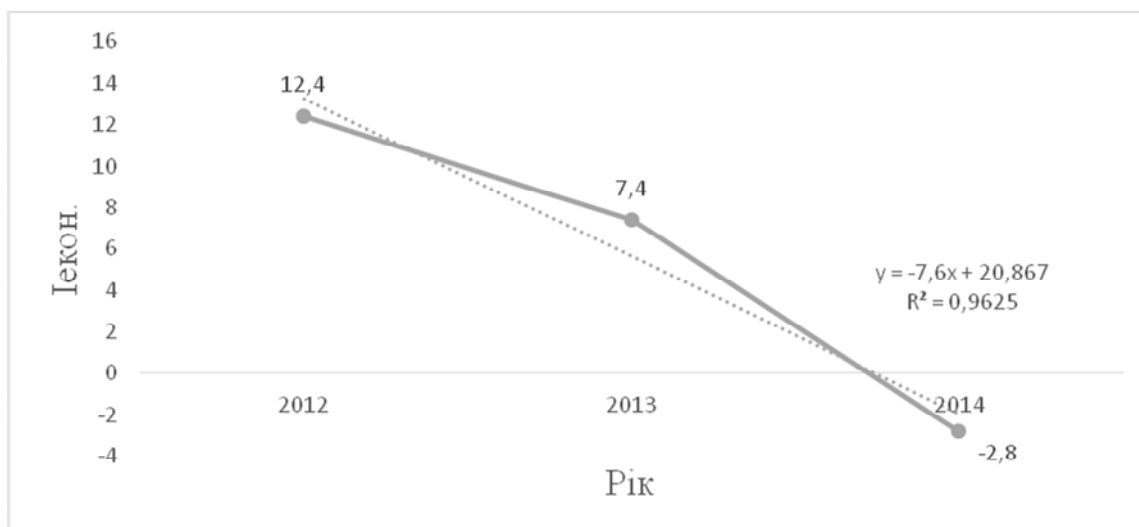

Рис. 3.4. Динаміка інтегрального індикатора підсистеми «економічний розвиток» - $I_{екон.}$

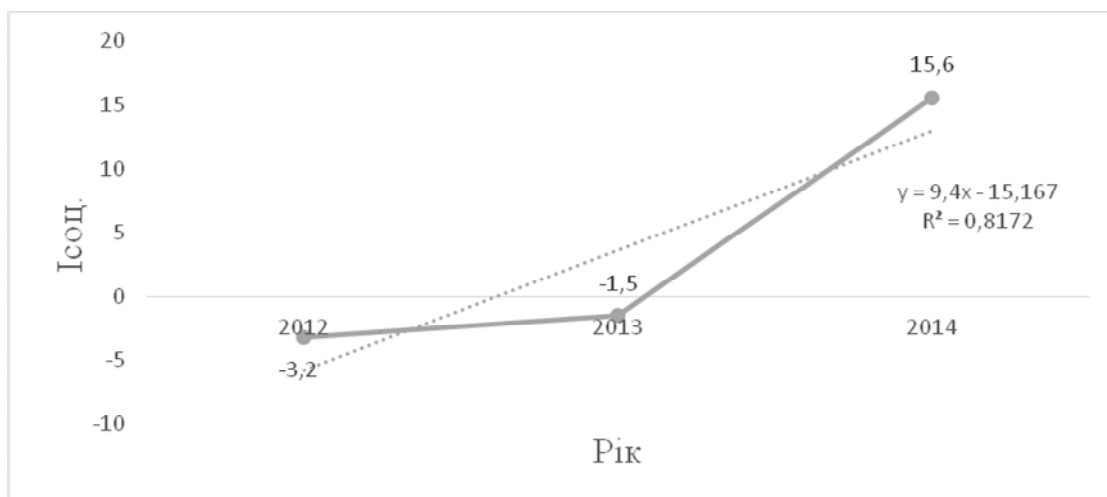

Рис. 3.5. Динаміка інтегрального індикатора підсистеми «соціальна сфера» -

I_{соц.}

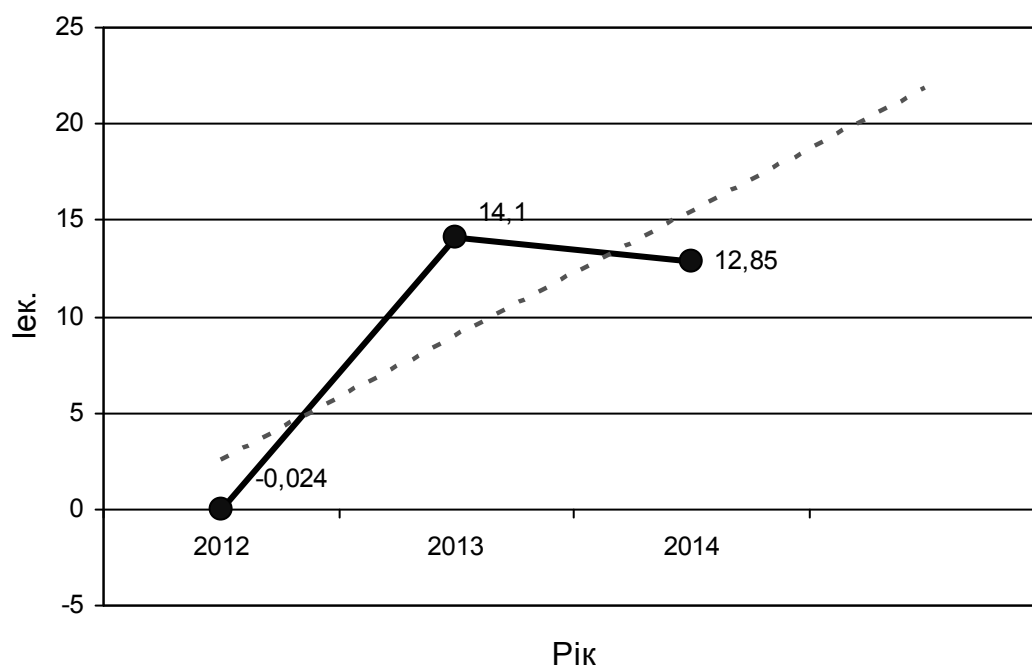

Рис. 3.6. Динаміка інтегрального індикатора підсистеми «екологічна сфера» - I_{ек}

Як видно з рисунків, найбільшою стійкістю є підсистема економічного розвитку. Хоча індикатор I_{екон.} Виходив за межі лінії тренду стійкості в 2013 році, відхилення його не настільки значні порівняно з підсистема. Найменш стійкою виявилися підсистеми «соціальна сфера», де проявилися найбільші відхилення від тенденції розвитку. Однак слід зазначити, що хоча підсистема «економічний розвиток» є найбільш стійкою, але в ній спостерігається негативна тенденція розвитку. Незважаючи на те, що підсистема «соціальна сфера» має найбільші

відхилення, в ній спостерігається позитивна тенденція розвитку. Відповідна тенденція простежується і для екологічної складової.

На рисунку 3.7 показана загальна динаміка індексу стійкого соціально-економічного розвитку міста.

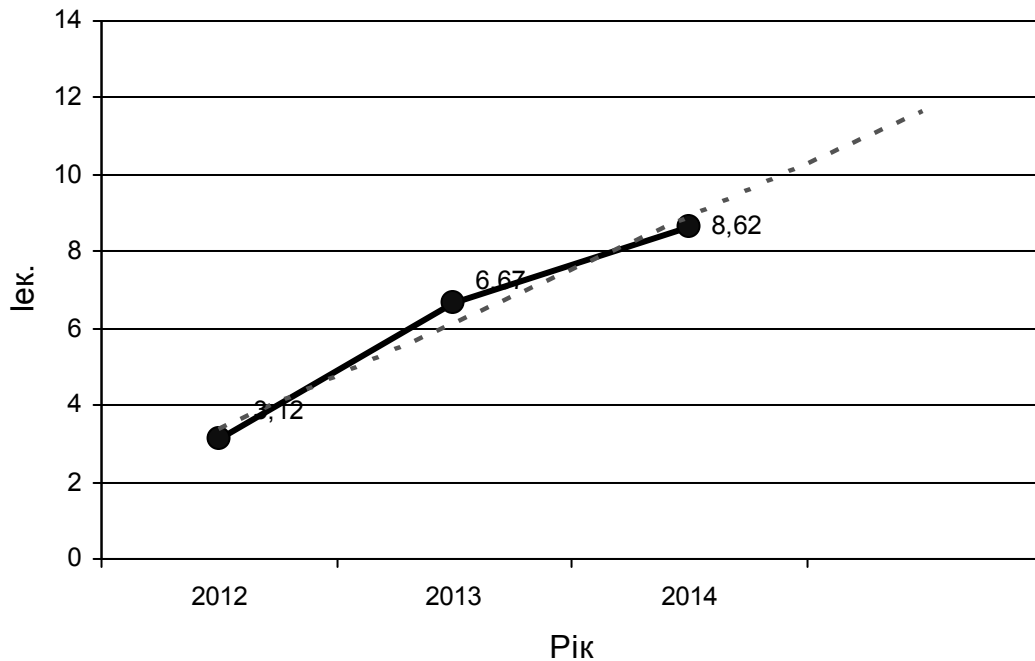

Рис. 3.7. Динаміка індексу стійкого соціально-економічного розвитку міста –

$I_{ссерм}$

Так як в розглянутих підсистемах спостерігалось відхилення відповідних індикаторів у 2013 році, то це також відобразилось у динаміці індексу стійкого соціально-економічного розвитку міста, де у 2013 році спостерігається відхилення від лінії тренду. Незважаючи на зниження значення показника у 2012-2013 роках, протягом 2013-2014 року спостерігається позитивна динаміка тенденція розвитку.

Отже, метод побудови інтегральних індикаторів дозволяє проаналізувати становище кожної підсистеми розвитку міста та виявити проблемні підрозділи, що перешкоджають загальному стійкому розвитку міста. З огляду на вищезазначені дані та проведений аналіз соціально-економічного розвитку міста, можна зробити висновок про те, що протягом 2012-2014 років спостерігається позитивна тенденція стійкого соціально-економічного розвитку м. Одеси, незважаючи на зниження індексу стійкого соціально-економічного розвитку до 3,84% у 2013 році. Загальна тенденція зростання зумовлена лише позитивним розвитком підсистеми «соціальна сфера». На відміну від якої підсистема «економічний розвиток» має негативну тенденцію, що вказує на зниження економічного розвитку м. Одеси.

Відповідно до проведених досліджень, вважаємо доцільним органам місцевого самоврядування приділити увагу економічному розвитку міста, а для цього потрібно вдосконалити стратегію соціально-економічного розвитку міста.

3.3. Динамічна модель економіко-екологічного розвитку регіону

Моделювання є одним з головних способів пізнання людством суті природних і суспільних явищ різного рівня складності та вірогідним підходом виходу з критичних ситуацій. Воно дозволяє, на основі підібраних спеціальних показників, розробити моделі, спрямовані на комплексне природокористування в межах регіональних соціо-еколого-економічних систем.

Розв'язанню проблеми моделювання присвячені наукові праці таких вчених, як Є. М. Бабіна, В.В. Богобоящий, К.Р. Курбанов, П.Б. Палій та В.М. Шмандій, О.М. Єдинак, А.Ф. Мудрецов, О.Ю. Оболенський, Ю.Г. Королюк та інші. Вченими було створено низку моделей, які описують певний аспект господарювання для конкретних потреб і вимог. Це, як правило, динамічні макроекономічні моделі для розрахунку зведених показників розвитку економіки регіону [7, 19, 50, 82, 86].

Принципово відмінними рисами характеризується моделювання у сфері природокористування, відображаючи об'єктивні закономірності розвитку соціально-економічних процесів, така модель має забезпечити комплексне використання природно-ресурсного потенціалу. Вибір методики і методів дослідження визначався тим, що комплексне природокористування можливе за умови оцінки сучасного стану кількісних параметрів і функцій, на основі якої стає можливим розроблення моделі оптимізації комплексного природокористування, спрямованої на максимальне економічне зростання регіону за рахунок ефективного застосування наявних ресурсів. Індикаторними показниками були обрані: освоєння території; земельні, водні, лісові та мінерально-сировинні ресурси. На основі вищевикладених умовиводів була побудована трьохвимірна модель оптимізації комплексного природокористування, що враховує його основні складові (соціальну, екологічну та економічну). Для визначення економічної складової були обрані показники обсягу випуску продукції за галузями; соціальної – наявність трудових ресурсів та робочих місць в конкретних галузях; екологічної – кількість трансформованих земель.

Логіка побудови моделі оптимізації полягала у наступному:

- 1) визначення основних питань для прийняття обґрунтованого рішення, а саме: визначення залучення ресурсів у просторі і часі, вибір критеріїв та шляхів оптимізації, проведення аналізу прийнятого рішення;

2) прийняття оптимальних рішень базується на змістовній побудові математичної моделі, яка спроможна описати залежність між вихідними даними та пошуковими величинами.

За основу формулювання змістовної постановки завдання було обрано визначення кількості природних ресурсів, необхідних для сталого розвитку певного регіону (при наявній площі та чисельності населення), щоб їх комплексне використання сприяло максимізації випуску продукції та надання послуг (P) при мінімізації залучення ресурсів \mathbb{R} .

Виявлення наявності ресурсів визначається за формулою:

$$R = f(y_1, y_2, y_3 \dots y_n), \quad (3.5)$$

де

y_1, y_2, y_3, y_n – значення певних ресурсів, в межах конкретного регіону;

f – функціональна залежність.

Загальна постановка свідчить, про максимізацію величини P при мінімізації величини R і може бути записана таким чином:

$$\begin{aligned} P &\rightarrow \max \\ R &\rightarrow \min \end{aligned} \quad (3.6)$$

При цьому P визначаємо, як:

$$P = \sum_{m=1}^n D_i + C_i + E_i, \quad (3.7)$$

де D_i – дохід від використання та залучення ресурсів; C_i – доходи соціальної спрямованості (покращення соціального стану в суспільстві, зниження рівня захворювань, збільшення народжуваності тощо); E_i – доходи екологічної спрямованості (економія водних ресурсів, додатковий дохід від залучення екологічно-чистої сировини та використання еколого-небезпечних технологій; дохід від екологічно-чистого середовища).

Позначимо D_i, C_i та E_i загальним показником N і тоді залежність має вигляд:

$$P = \sum_{m=1}^n N. \quad (3.8)$$

Зазначені доходи в певній мірі залежать від площі (S) (родовища, сільсько-господарських угідь тощо) та наявності трудових (x) і природних ресурсів (y):

$$N = kfS, N = kfx, N = kfy \text{ або } N = kf(S, x, y), \quad (3.9)$$

де k – коефіцієнт вагомості в певній галузі.

Враховуючи початкові умови поставленої проблеми, отримаємо класичну математичну модель пошуку оптимального рішення, яку можна записати у вигляді:

$$\begin{aligned} P &= \sum_{m=1}^n N \rightarrow \max \\ R &= f(y_1, y_2, y_3, \dots, y_n) \rightarrow \min \\ N &= kfS, N = kfx, N = kfy \end{aligned} \quad (3.10)$$

Дану модель відносимо до класичних, через те, що вона містить три складові: цільову функцію – максимізацію прибутку при мінімізації залучення ресурсів; обмеження, що встановлюють залежності між змінними та граничні умови, що показують в яких межах можуть знаходитись значення пошукових величин при оптимальному рішенні. На наш погляд, складність роботи даної моделі полягає у важкості визначення коефіцієнта вагомості в певній галузі. Так, в одній галузі можуть існувати певні розбіжності у залученні ресурсів, наприклад, в сільському господарстві для ведення рослинництва вагомими виступають земельні ресурси і площі сільськогосподарських угідь, для тваринництва – трудові ресурси. Отже дана модель працюватиме при врахуванні конкретного виду діяльності і комплексність тут буде проявлятися у отриманні трьохскладового рівня доходів – економічного, соціального та екологічного.

Для стабільного соціально-економічного розвитку регіону, при залученні всієї сукупності природних та трудових ресурсів, виникає доцільність використання загального показника, яким і виступає збалансованість:

$$\begin{aligned} P &= K_{зб.рег.} \cdot \sum_{m=1}^n N \rightarrow \max \\ R &= K_{зб.рег.} \cdot f(y_1, y_2, y_3, \dots, y_n) \rightarrow \min \end{aligned} \quad (3.11)$$

Для визначення загального коефіцієнту ресурсної збалансованості регіону ($K_{зб.рег.}$) пропонується застосовувати наступну формулу:

$$K_{зб.рег.} = \frac{K_{сзр} \cdot K_{езр}}{K_{екзр}}, \quad (3.12)$$

де $K_{сзр}$ – коефіцієнт соціальної збалансованості; $K_{езр}$ – коефіцієнт економічної збалансованості; $K_{екзр}$ – коефіцієнт екологічної збалансованості.

Отже, запропонована оптимізаційна модель комплексного природокористування – це сукупність взаємопов'язаних провідних складових, що об'єднують елементи організаційно-економічного механізму комплексного природокористування. Успішність роботи моделі обумовлює результативність

показників ефективності розвитку соціо-еколого-економічних систем за рахунок власного природно-ресурсного потенціалу.

Питання економіко-екологічної оцінки регіонів має вкрай важливе значення для виявлення реальної ситуативної картини та окреслення подальших напрямків їх розвитку й підвищення рівня конкурентоспроможності. Вагомість виділення макроекономічних факторів для проведення аналізу та оцінки регіону базується на концептуальних підходах економічної теорії, при чому, дослідження цих факторів не завжди суттєво відображається при побудові моделі розвитку регіональних утворень.

В сучасних умовах децентралізації економіки ключовим моментом забезпечення розвитку регіонів є розробка шляхів їх функціонування з урахуванням зовнішнього середовища, що можливо на засадах сталості і з обліком та оцінкою наявного ресурсного потенціалу.

Аналіз зарубіжних та вітчизняних публікацій свідчить про значні напрацювання до означеного питання. Так, І. Бернар та Ж. Коллі доводять необхідність розрахунків співвідношення між витратами і результатами використання ресурсів регіону [12], Л.В. Шинкарук із співавторами виділяють ресурсний і фінансовий потенціали та зазначають необхідність їх вимірювання [113], Н.М. Кизим із співавторами розробили індикаторну оцінку внутрішніх ресурсів регіону [59]; А.Ю. Жулавський та В.П. Гордієнко підкреслюють, що соціально-економічний розвиток залежить від величини і ефективності використання природно-ресурсного потенціалу регіону [53]. Але науковці, як правило, розглядаються внутрішні резерви та формування математичного апарату для визначених параметрів. При цьому, поза увагою залишаються зовнішні – макроекономічні чинники оцінювання формування регіону. Разом з тим, при комплексній розробці та реалізації програм соціально-економічного розвитку на мезорівні недостатньо використовуються методи побудови прогнозів та стратегічного моделювання.

Однак, модернізацію регіонального економічного простору можна забезпечити лише через формування та використання адекватних реальним процесам теоретико-методологічних підходів до макроекономічного регулювання розвитку всіх сфер економічної діяльності регіонів України. Це потребує об'єктивних оцінок та ідентифікації різноспрямованих факторів макроекономічного регулювання; формалізації та моделювання багатofункціональних залежностей між найвагомішими регресорами цілеорієнтованої локалізації просторових промислових комплексів; забезпечення гармонізації сучасної системи управління в умовах децентралізації та функціонування її детермінант задля досягнення збалансованого і комплексного розвитку регіональної структури України.

Базуючись на компонентному методичному аналізі основних елементів дослідження регіону, формується система єдиних методологічних принципів, здатна відносно автономно визначити оцінки наявних ресурсів, локалізованих на конкретній території та визначити зовнішні фактори, що впливають на перспективи їх розвитку.

Разом з тим, формальне рішення задачі визначення величини сукупного ресурсного потенціалу на основі отримання оцінок його елементів в єдиних вартісних вимірниках, аж ніяк не знімає проблеми змістовної інтерпретації ефекту від їх використання в конкретній господарській діяльності, враховуючи, що дані оцінки включають в себе не тільки чисто економічну, а екологічну та соціальну складову. В іншому випадку аналіз динаміки сукупного ресурсного потенціалу, зміни його якісних і кількісних параметрів може носити дещо абстрактний характер, що не дозволяє в належній мірі врахувати його нерозривний зв'язок з фактичною продуктивною діяльністю в регіоні [78, с.112].

Новітні підходи в сфері природокористування роблять акцент все ще на достатньо великі обсяги ресурсів, та вже потребують нових методів освоєння, використання інноваційних технологій, сучасної високоавтоматизованої та екологічної техніки, транспортного освоєння регіону, масовому переході до вироблення безвідходного вилучення ресурсів, тобто до ресурсозберігаючого типу природокористування, спрямованому не на видобування (чи вилучення) все більшої кількості ресурсів (екстенсивне природокористування), а на виробництво максимуму продукції виходячи з одиниці ресурсу (інтенсивне природокористування).

Радикальні зрушення у вітчизняній законодавчо-нормативній базі природокористування дозволяють казати про «стабілізацію і поліпшення стану навколишнього природного середовища України шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку» [87] країни. Проте, прийнята у 2004 р. Концепція Державної програми проведення моніторингу навколишнього природного середовища [66] не покращила екологічну ситуацію в Україні, адже носить декларативний характер.

Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України «Концепція національної екологічної політики на період до 2020 року» [67] не містить конкретних державних постулатів вдосконалення наявного становища. При існуючій картині природокористування ситуація залишається вкрай складною, а навантаження на навколишнє природне середовище зростає. Триває виснаження природних ресурсів і не зупиняється забруднення довкілля, що продовжує загрожувати здоров'ю населення та екологічній безпеці країни.

Сучасні об'єктивні підходи у використанні природних ресурсів вимагають прийняття сумлінних рішень з розробки та реалізації ефективної регіональної моделі оптимального природокористування.

В результаті аналітичних досліджень регіону, оцінки та діагностичних досліджень виникає потреба в прийнятті Програми комплексного природокористування та методики розробки моделі оптимального природокористування.

При формуванні регіональної моделі оптимального природокористування необхідно враховувати наступне:

1. Рівень зобов'язань регіону щодо збереження його унікальної природи буде зростати пропорційно передаванні територіальних повноважень управління природними ресурсами та рівня його залучення у міжнародне співробітництво.

2. Природокористування і в майбутньому займе ключове місце в соціально-економічному розвитку регіону, особливо позаміських територій, адже різноманіття природно-економічних умов та екологічних проблем вимагає підходу до їх вирішення, який враховуватиме місцеву регіональну специфіку.

Обчислене використання природного, трудового та фондового складових ресурсного потенціалу поєднане у показник сумарного ефекту матиме по своїй суті соціально-економічний характер, бо акумулює віддачу прямих і капіталізованих витрат суспільної праці, що заміщаються природними ресурсами з урахуванням соціальної та екологічної компонент в структурі ресурсних оцінок. Іншими словами, в результативній частині господарської діяльності маємо річний ефект, а не тільки його чисто економічні параметри.

Для визначення фактичної еквівалентної оцінки конкретних результатів господарської діяльності в регіоні на жаль ще немає адекватного статистичного вимірника. У загальному випадку можна вважати, що методологічним і методичним інструментом, найбільшою мірою пристосованим для визначення кінцевої результативності використання ресурсного потенціалу, є розширювальна система національного обліку ООН з врахуванням оцінок добробуту населення. Через те, що на регіональному рівні оцінки показників регіонального розвитку, які спираються на елементи національного обліку, все ще переживають період експериментального становлення, слід дещо детальніше зупинитися на даній проблемі.

Система національного обліку базується на фундаментальному положенні – продуктивною є будь-яка діяльність, яка надає прямий дохід, а в розширювальному трактуванні: дозволяє економити не тільки поточні, а й перспективні капітальні витрати [73, с.198]. Показником ефекту використання ресурсного потенціалу регіону,

найбільш пристосованим до вирішення поставлених в цьому дослідженні завдань, є валовий внутрішній продукт, обчислений за методологією системи національних рахунків. Але для окремих регіонів використовується валовий регіональний продукт, який на стадії виробництва, розраховується виробничим методом і становить суму валової доданої вартості, створеної всіма інституційними одиницями-резидентами на всій території регіону.

Стабільність соціально-економічної системи забезпечує сталий розвиток економіки країни і, тим самим, впливає на складові розвитку територіальних утворень. Провідним чинником стабільності виступає суспільно-політична ситуація, що впливає на відкритий доступ до інформації, прийняття громадських рішень, налагодження міжрегіональних і міжнаціональних економічних зв'язків. Наступним вагомим фактором сталого розвитку регіону є екологічна безпека, яка сприяє підтримці на оптимальному рівні ресурсного потенціалу як в межах регіону, так і за його межами; забезпеченню збалансованості між використанням ресурсів та їх споживанням; збереженню довкілля і, як наслідок, здоров'я населення. Важливе значення має фактор соціального спрямування, що виступає основним елементом розвитку будь-якої економічної системи і включає освітню частину трудових ресурсів, знання, інструментарій інтелектуальної та управлінської праці, що запускає механізм соціальної взаємодії і рухає регіон. Економічні фактори включають капітал, загальні економічні знання та конкуренцію, що забезпечують створення ефективних механізмів і інструментів за допомогою гнучкої системи податків, фінансово-кредитної політики, використання методів держрегулювання і підтримки, призведе до активної інвестиційної та інноваційної діяльності. Комплексна дія всіх макроекономічних чинників забезпечить економічну безпеку, підвищення рівня життя населення, розвиток внутрішнього ринку і успішну співпрацю з сусідніми регіонами на рівні країни чи світового простору.

Для побудови моделі економіко-екологічної оцінки регіону з врахуванням макроекономічних факторів використано метод Калмана-Бьюси, що враховує як результати вимірювань, що представляють собою корисний сигнал плюс випадкова перешкода, так і властивості досліджуваної системи шляхом введення в рівняння фільтра рівняння динаміки системи. Крім того, метод Калмана-Бьюси дає можливість: 1) одержувати найкращі в сенсі мінімуму дисперсії лінійні оцінки на підставі відомих статистичних характеристик вхідних змінних і перешкод вимірів; 2) обробляти вимірювання в міру їх надходження, що дозволяє використовувати метод в реальному масштабі часу; 3) отримувати практично реалізовану структуру оптимального фільтра, вирішувати задачі синтезу багатовимірних динамічних систем; 4) зберігати

структуру алгоритму при спільному вирішенні завдань оптимальної фільтрації та оптимального управління [20].

Вибір даного методу обумовлений його специфікою, а саме: при відсутності чи недостатності інформації про внутрішній стан системи (в нашому випадку регіону) визначення проводяться на підставі розрахунків вимірювань зовнішньої складової.

Загальний вигляд моделі для еколого-економічної оцінки регіону має вид:

$$\hat{M}(t_k) = F(t_k, t_{k-1})\hat{M}(t_{k-1}) + K(t_k)[z(t_k) - H(t_k)F(t_k, t_{k-1})\hat{M}(t_{k-1})], \quad (3.13)$$

де $\hat{M}(t_k)$ – еколого-економічна оцінка регіону;

$F(t_{k+1}, t_k)$ – перехідний вектор існуючого стану;

$K(t_k)$ – коефіцієнт Калмана;

$z(t_k)$ – змінна спостереження;

$H(t_k)$ – вектор вимірів;

$\eta(t_k, t_k)$ – коваріаційна матриця помилки фільтрації.

При чому, коефіцієнт Калмана розраховується як:

$$K(t_k) = \eta(t_k, t_{k-1})H(t_k). \quad (3.14)$$

Поряд з цим, визначення коваріаційної матриці помилки фільтрації визначається за відношенням:

$$\eta(t_k, t_k) = [E - K(t_k)H(t_k)]\eta(t_k, t_{k-1}), \quad (3.15)$$

де E – змінна випадкової похибки виміру.

Поставлена в роботі задача вирішується в межах побудови моделі залежності рівня еколого-економічної оцінки регіону від рівня макроекономічних факторів:

$$M = a_1U_1 + a_2U_2 + \dots + a_nU_n, \quad (3.16)$$

де M – модель залежності;

a_1, a_2, \dots, a_n – коефіцієнти моделі;

U_1, U_2, \dots, U_n – кількість факторів.

Коефіцієнти моделі знаходяться за допомогою методу найменших квадратів.

Розглянуті моделі реалізовані на прикладі обробки статистичних даних Одеської області за період 2012-2015 рр. В результаті проведеного аналізу

господарської діяльності визначені макроекономічні показники, що суттєво впливають на загальний стан розвитку регіону та його потенціал. До них належать (вказано за рівнем вагомості): суспільно-політична ситуація, тіньова економіка, внутрішньогалузева конкуренція, науково-технічний прогрес, економічні інтереси груп споживачів, соціальний стан, нерівномірність у структурі господарського комплексу, екологія, економічні кризи.

На основі застосування поданих моделей здійснені еколого-економічна оцінка області та виявлена залежність рівня еколого-економічної оцінки від рівня макроекономічних факторів в регіоні. В результаті визначено, що розвиток Одеської області, як прикордонного регіону, на засадах сталості можливий при врахуванні макроекономічних факторів, які суттєвим чином впливають на окремі галузі (транспортну, промислову, переробну та ін.).

Моделювання є провідною методологією пізнання людством суті природних і суспільних явищ різного рівня складності та вірогідним підходом виходу з критичних ситуацій. Визначення набору індикаторів для системи оцінки еколого-економічного розвитку може ґрунтуватися на наступних вимогах:

1. Для оцінки необхідно розробити початковий набір індикаторів, який відображав би певні характеристики і компоненти, а також особливості обраного об'єкту.

2. Початковий набір індикаторів обирається з точки зору доступності даних із статистичних джерел.

3. За допомогою кореляційно-регресійного аналізу коригується набір обраних показників, а також визначається ступінь достовірності даних.

4. На основі виділених факторів і оцінки ступеня впливу кожного з факторів будується лінійна або статична багатофакторна модель, що відображає тісноту взаємозв'язків обраних індикаторів.

5. Застосування розробленої моделі повинно сприяти формуванню іміджу та інвестиційної привабливості, а також можливості прогнозування стійкості еколого-економічного розвитку.

Вихідною точкою при розробці інструментарію оцінки є точне визначення призначення індикаторів та їх тимчасові рамки. Подальше дослідження спрямоване на забезпечення застосування інструментарію для отримання достовірної та практично значущою схеми оцінки, поряд з виявленням основних проблем еколого-економічного розвитку та шляхів їх вирішення.

При побудові моделей еколого-економічного процесів застосовуються такі принципи:

1) системності, що обумовлює злиття методів системного аналізу і математичного моделювання та полягає в усвідомленні цілісності об'єктів, їхньої стійкості, взаємодії з факторами зовнішнього впливу тощо;

2) єдності структурності та ієрархічності зводиться до структурування моделі, тобто виділення істотних підсистем та елементів із сукупності всіх зв'язків і складових;

3) багатомодельного опису обумовлений наявністю динамізму та складністю об'єктів, тому виникає необхідність створення множинних взаємодоповнюючих моделей;

4) єдності формалізованого і неформалізованого опису полягає у доцільності врахування при побудові моделей еколого-економічних систем не тільки формалізованого (математичного) опису, а й неформалізованого (нематематичного);

5) єдності теорії і практики – пов'язаний з прикладним призначенням новостворених моделей. Отже, врахування зазначених принципів дозволяє побудувати модель еколого-економічних систем з метою отримання можливостей оцінювання потенційних наслідків застосування різних стратегій розвитку.

Для довгострокових рішень на відміну від технічних, насамперед, визначається короткострокова мета, яка спрямована на:

1. Стабілізацію еколого-економічної ситуації.
2. Регулювання соціально-економічного стану.
3. Підвищення суспільної свідомості.
4. Контроль за проблемними об'єктами.
5. Вдосконалення умов, що регулюють розвиток видів діяльності.

Довгострокова мета визначає:

1. Комплексне природокористування.
2. Забезпечення повноцінного життєвого середовища для населення.
3. Розробка умов, що регламентують небезпечну діяльність.

Виконання цих складових обумовлює вдоволення соціальних і економічних потреб населення при збереженні і поліпшенні довкілля та забезпечення сприятливих умов його проживання. При цьому, якщо головний, стратегічний вибір зроблений, то далі залишається конкретизувати, деталізувати програму робіт і контролювати її реалізацію, так щоб досягти наміченого результату. Це теж необхідні завдання, але вже не такі масштабні, що не вимагають принципових рішень [4, с. 6]. Такі завдання називають визначають короткострокову мету. Моделювання взаємодії трьохскладової структури – багатофакторна задача із значною кількістю внутрішніх і зовнішніх системних зв'язків природничого та антропогенного характеру [10, с. 302].

Запропонована модель відображає взаємозв'язок між екологічним станом та соціально-господарською діяльністю, яка негативно впливає на навколишнє природне середовище. Прийняті природоохоронні заходи в деякій мірі знижують або перешкоджають росту антропогенного навантаження, що підтверджується кількісними та якісними характеристиками: проводиться постійний розрахунок і аналіз таких показників, як наприклад, інтенсивність викидів шкідливих речовин в атмосферу від пересувних та стаціонарних джерел; інтенсивність водоспоживання; забір води з природних об'єктів; скидання стічних вод в поверхневі водні об'єкти; застосування добрив (мінеральних, органічних); використання пестицидів; площа сільгоспугідь; площа лісів; обсяг відходів (виробничих, побутових, небезпечних); площа земель, забруднених відходами та ін. Результат аналізу отриманих даних, що відображають стан довкілля певний період в кількісному та якісному вираженні, підтверджує факт необхідності стабілізації в процесі управління національною економікою. В наукових джерелах [86] існує багато напрацювань щодо побудови моделей розвитку, однак на нашу думку, доцільно у кожному конкретному випадку враховувати особливості трьох складових – соціальної, економічної та екологічної, які в загальному цілому дозволяють враховувати перспективи та намічати пріоритетні шляхи інноваційно-інвестиційного розвитку. Реалізація симультазивної моделі, методика якої представлена у II розділі, апробована для Одеської області. Вхідні дані для реалізації симультазивної моделі інноваційного розвитку регіону наведені в таблицях 3.3 та 3.4. Дані отримані з офіційного сайту Головного управління статистики в Одеській області [36].

Таблиця 3.3

Зовнішні змінні для Одеської області в період з 2011 р. по 2015 р. (за даними [36])

Рік	Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт, у фактичних цінах, тис. грн.	Кількість працівників, які виконували наукові та науково-технічні роботи, осіб	Освоєно нових видів продукції, одиниць	Обсяг реалізованої інноваційної продукції, тис грн.	ВРП у фактичних цінах, млн лн. грн.
1	2	3	4	5	6
2011	205758,6	2663	82	227317,25	61499
2012	211222,2	2461	108	652064,3	64743
2013	235519,2	2342	87	1056959,9	69760
2014	214061,4	2129	82	852997,43	74934
2015	240296,7	2030	58	622390,1	-

В таблиці 3.3 указані всі внутрішні змінні за цей же період для Одеського регіону.

Таблиця 3.4

Внутрішні змінні для Одеської області в період з 2011 р. по 2015 р. (за даними [36])

Рік	Кількість інноваційно-активних підприємств, од.	Обсяг витрат на інновації, тис. грн.	Індекси споживчих цін, %	Обсяг інноваційних витрат у промисловості, мл л н. грн.	Кількість зайнятого населення, тис. ос.	Дослідження і розробки, тис. грн.	Придбання машин та обладнання, пов'язані з упровадженням інновацій тис. грн.	Впроваджено нових технологічних процесів, од.
2011	58	172502,5	105,4	172502,5	1048,5	4397,8	166732,2	31
2012	54	1497384,8	99,4	1497384,8	1060,4	26339,9	1460535,3	35
2013	52	91028,7	100,9	91028,7	1064,5	4358,0	85481,6	24
2014	51	323891,6	127,2	323891,6	1009,4	960,6	321468,4	30
2015	49	49670,7	144,6	49670,7	1016,2	6537,9	42414,1	26

Під час застосування методу найменших квадратів до переототожнених структурних рівнянь можна отримати декілька різних оцінок одного структурного параметру. Щоб провести оцінювання параметрів переототожнених рівнянь, було використано двокроковий метод найменших квадратів, який доречно застосовувати й для оцінювання структурних параметрів точно ототожнених рівнянь [56, с. 856].

Обробка існуючих статистичних даних дозволила побудувати симульативну модель функціонування інноваційної сфери Одеської області, яка має такий вигляд:

$$y_{1t} = 20653,3 + 0,085x_{2t} - 91,85x_{8t} - 6,978y_{3t} + 1,6873y_{5t},$$

$$y_{2t} = 2019,6 + 9,835x_{5t} + 1,873x_{8t} - 0,3785y_{1t},$$

$$y_{3t} = -200,183 + 25,417 x_{1t} - 0,1633 x_{2t} + 117,452 x_{4t} - 0,0973 x_{6t} - 0,0238 x_{7t} - 0,00125y_{5t},$$

$$y_{4t} = -3827,5 - 73,213x_{1t} + 60,001 x_{3t} + 0,52145 x_{5t} - 18,61 y_{3t},$$

$$y_{5t} = 213,13 + 15,542x_{3t} - 87,22 x_{5t} - 144,34 y_{4t} - 0,219 y_{4t},$$

$$y_{6t} = 749,5 + 12,21x_{6t} + 38,47 x_{6t} - 105,15 y_{5t}.$$

Для визначення адекватності моделі ще можна скористатись тим фактом, що симульативна модель функціонування системи інноваційної діяльності Одеської області побудована на основі статистичних даних за 2011–2015 рр..

Аналізуючи отримані результати і порівнюючи їх з фактичними даними, доречно зробити висновок, що модель адекватно відображає зміни інноваційної діяльності Одеської області. Як видно із отриманих даних, до 2013 р. включно спостерігалось зростання показників обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт, але зменшуються інші параметри. У 2014 р. відбувся спад в економіці, що відобразилось і на інноваційній діяльності. Цю тенденцію змогла відобразити і спрогнозувати запропонована модель. Проте для можливого покращання розв'язку моделі при наступних її дослідженнях можна врахувати не лінійність зв'язків у моделі. Проте розв'язок такої моделі дуже ускладнений, що у свою чергу, утруднює й економічну інтерпретацію такого розв'язання.

Для міста Одеси поєднання зовнішніх і внутрішніх чинників в часовому розрізі робить ймовірним кілька сценаріїв соціально-економічного розвитку. У теорії стратегічного управління такий підхід прийнято називати сценарним. Традиційно розглядають три головні сценарії розвитку [102, с. 49]:

1) песимістичний – діє більшість зовнішніх загроз і багато внутрішніх проблем і ці загрози, протиріччя і катаклізми можуть зберегти існуючу ситуацію або навіть погіршити її;

2) реалістичний – зовнішні загрози, які виникають, компенсуються новими структурними змінами, з'являються нові можливості зростання на основі використання традиційних підходів;

3) оптимістичний – прогнозоване зростання відбувається за закладеною моделлю на основі традиційних підходів та активного впровадження інновацій.

Для короткострокового прогнозування соціально-економічного розвитку методом побудови інтегральних індикаторів по головним сценаріям розвитку нами було обрано методи експертних оцінок та екстраполяції.

На думку експертів, реалістичний сценарій соціально-економічного розвитку Одеси передбачає незмінну тенденцію розвитку. При оптимістичному та песимістичному сценарію підсистеми економічного та соціального розвитку та збільшаться або зменшаться на 3% відповідно. Для формування прогнозу на 2015 рік будемо використовувати формулу 3.6 [116, с. 22]:

$$\hat{Y}_{N+L} = a_0 + a_1(N + L), \quad (3.6)$$

де \hat{Y}_{N+L} – рівняння лінії тренду,

$X = N + L$ – майбутнього значення фактору часу, яке відповідає періоду попередження L ,

a_0, a_1 – константи формули лінії тренду.

Використовуючи формули ліній тренду, зображених на рисунках 3.8-3.11 розраховано значення індикаторів стійкості економічного, соціального та соціально-економічного розвитку міста Одеси за всіма сценаріями розвитку на 2015 рік.

При реалістичному сценарії розвитку розраховані прогнозовані значення індикаторів $I_{екон.}$, $I_{соц.}$ та $I_{ек.}$ на 2017 рік, згідно з яким не передбачається змін індексів економічної, соціальної та екологічної підсистем розвитку міста в цілому:

Динаміка індикаторів підсистем та індексу соціально-економічного стійкого розвитку Одеси за 2012-2014 роки та прогноз на 2017 рік наведена в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Динаміка індикаторів підсистем та індексу соціально-економічного стійкого розвитку міста Одеси за 2012-2014 роки, %

Рік	$I_{екон.}$	$I_{соц.}$	$I_{ек.}$	$I_{ссерм}$
2012	12,6	-3,2	-0,024	3,12
2013	7,4	-1,5	14,1	6,67
2014	-2,8	15,8	12,85	8,62
2017	-9,53	22,4	19,25	10,71

Динаміка індикаторів підсистем економічного, соціального розвитку та індексу соціально-економічного стійкого розвитку Одеси за 2012-2014 роки та прогноз на 2017 рік при реалістичному сценарії розвитку показані на рисунках 3.8-3.11. Також подана лінія тренду, яка відображає загальну тенденцію при величині вірогідності апроксимації (R^2) складає 0,9036.

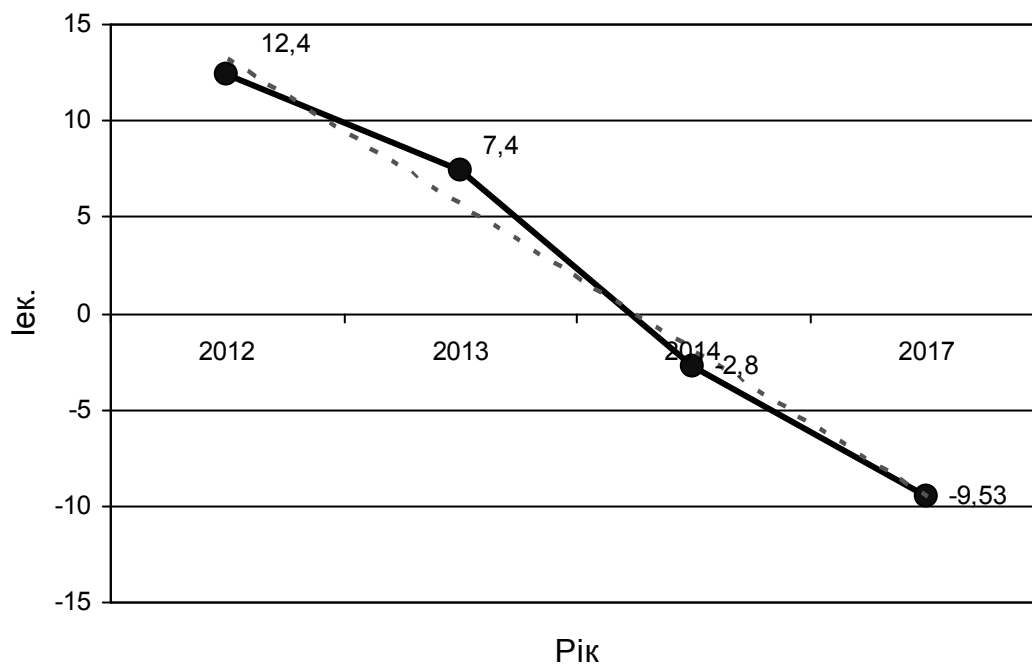

Рис. 3.8. Динаміка інтегрального індикатора підсистеми «економічний розвиток» - $I_{\text{екон.}}$ за 2012-2014 роки та прогноз на 2017 рік при реалістичному сценарії розвитку

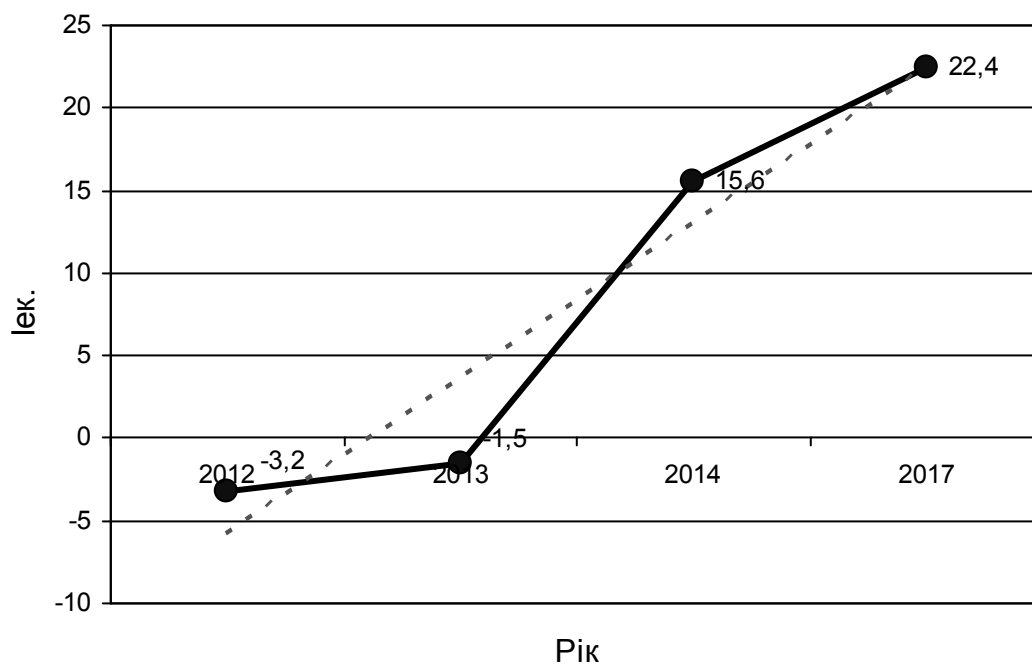

Рис. 3.9. Динаміка інтегрального індикатора підсистеми «соціальна сфера» - $I_{\text{соц.}}$ за 2012-2014 роки та прогноз на 2017 рік при реалістичному сценарії розвитку

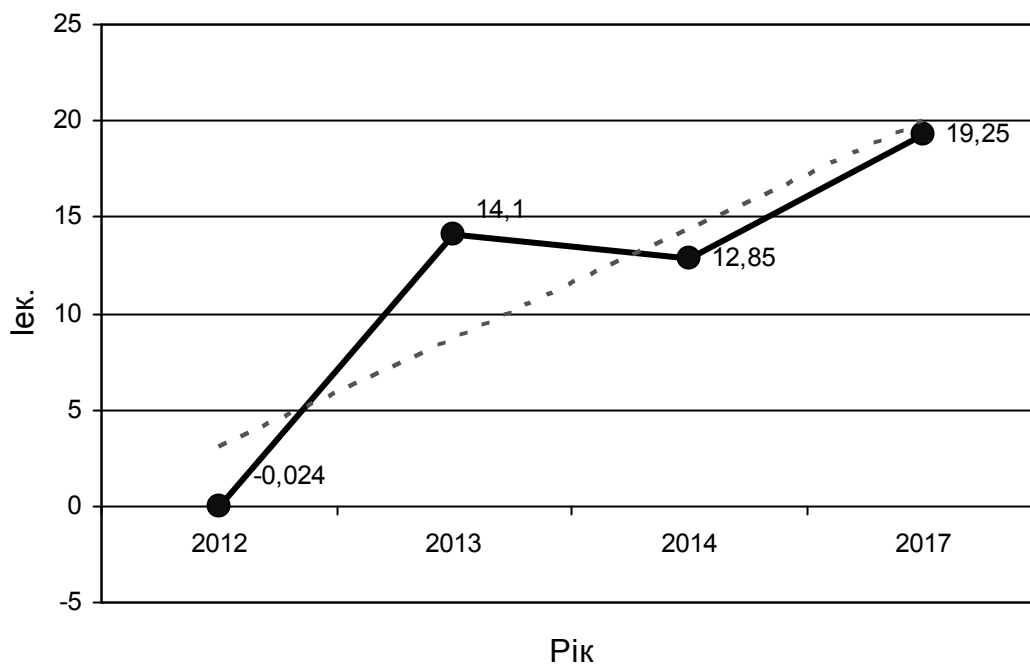

Рис. 3.10. Динаміка інтегрального індикатора підсистеми «екологічна сфера» - $I_{ек}$ за 2012-2014 роки та прогноз на 2017 рік при реалістичному сценарії розвитку

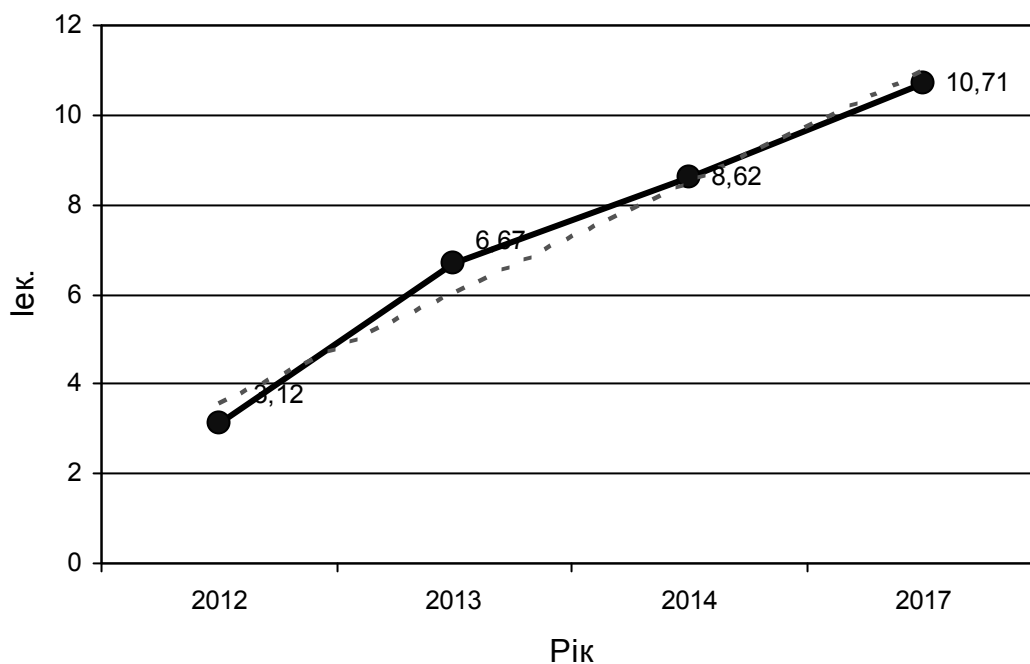

Рис. 3.11. Динаміка індексу стійкого соціально-економічного розвитку міста – $I_{ссерм}$ за 2012-2014 роки та прогноз на 2017 рік при реалістичному сценарії розвитку

Так, для підсистеми «економічний розвиток» лінія тренду занепадаючи і це означає, що при незмінних параметрах розвитку економіка тенденція

характеризується поступовим зменшенням; для підсистеми «соціальний розвиток», навпаки, спостерігається збільшуюча динаміка лінії тренду; для підсистеми «екологічний розвиток» – також простежується збільшення.

Як видно з рисунків 3.8 – 3.11, при реалістичному сценарії розвитку індикатор підсистеми «економічний розвиток» у 2017 році продовжить зменшуватись та досягне значення у -9,53%, тоді як індикатор підсистеми «соціальна сфера» продовжуватиме зростати у 2017 році та досягне значення у 22,4%. Індекс стійкості соціально-економічного розвитку, незважаючи на тенденцію росту у 2013-2014 роках, протягом 2014-2015 року зменшиться на 1,39%, що зумовлено різким зниженням індексу економічного розвитку (на 6,73%), у порівнянні з ростом індексу соціального розвитку (на 6,8%), враховуючи ваги кожної підсистеми, зазначеними при розрахунку індексу ССЕРМ.

При оптимістичному сценарії розвитку розраховані прогнозовані значення індикаторів $I_{екон.}$ та $I_{соц.}$ у 2017 році, згідно з яким передбачається ріст індексів соціальної, економічної підсистем розвитку міста на 3%:

$$I_{екон. 2017} = (-7,6*4 + 20,867) + 3 = (-30,4 + 20,867) + 3 = -6,53\%;$$

$$I_{соц. 2017} = (9,4*4 - -5,167) + 3 = (37,6 - 15,167) + 3 = +25,43\%;$$

$$I_{ссерм 2017} = (-6,53*0,6) + 0,4*25,43 = -3,91 + 10,17 = +6,26\%.$$

Динаміка індикаторів підсистем та індексу соціально-економічного стійкого розвитку Одеси за 2012-2014 роки та прогноз при оптимістичному прогнозі на 2017 рік наведено в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Динаміка індикаторів підсистем та індексу соціально-економічного стійкого розвитку Одеси за 2012-2014 роки та прогноз на 2017 рік при оптимістичному сценарії розвитку, %

Рік	$I_{екон.}$	$I_{соц.}$	$I_{ссерм}$
2012	12,4	-3,2	6,28
2013	7,4	-1,5	3,84
2014	-2,8	15,6	4,64
2017	-6,53	25,43	6,26

З наведених даних можна зробити висновок про те, що при оптимістичному сценарії розвитку індикатор підсистеми «економічний розвиток» у 2017 році продовжить зменшуватись та досягне значення у -6,53%, тоді як індикатор підсистеми «соціальна сфера» продовжуватиме зростати і у 2017 році досягне значення у 25,43%. Індекс стійкості соціально-економічного розвитку до 2017 р. буде

зростати та досягне значення у 6,26% (зросте на 1,62%), що зумовлено збільшенням індексу економічного розвитку (на 3%) та з ростом індексу соціального розвитку (на 3%) при оптимістичному сценарії розвитку міста Одеси.

При песимістичному сценарії розвитку розраховані прогнозовані значення індикаторів $I_{екон.}$ та $I_{соц.}$ у 2017 році, згідно з яким передбачається зниження індексів соціальної, економічної підсистем розвитку міста на 3%:

$$I_{екон. 2017} = (-7,6*4 + 20,867) - 3 = (-30,4 + 20,867) - 3 = -12,53\%$$

$$I_{соц. 2017} = (9,4*4 - 5,167) - 3 = (37,6 - 5,167) - 3 = 19,43\%$$

$$I_{ссерм 2017} = (-12,53*0,6) + (0,4*19,43) = (-7,51 + 7,77) - 3 = -2,74\%$$

Динаміка індикаторів підсистем та індексу соціально-економічного стійкого розвитку Одеси за 2012-2014 роки та прогноз при оптимістичному прогнозі на 2017 рік наведена в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Динаміка індикаторів підсистем та індексу соціально-економічного стійкого розвитку Одеси за 2012-2014 роки та прогноз на 2017 рік при песимістичному сценарії розвитку, %

Рік	$I_{екон.}$	$I_{соц.}$	$I_{ссерм}$
2012	12,4	-3,2	6,28
2013	7,4	-1,5	3,84
2014	-2,8	15,6	4,64
2017	-12,53	19,43	-2,74

З наведених даних можна зробити висновок про те, що при песимістичному сценарії розвитку індикатор підсистеми «економічний розвиток» у 2017 році значно зменшиться та досягне значення у -12,53%, тоді як індикатор підсистеми «соціальна сфера» продовжуватиме зростати у 2017 році та досягне значення у 19,43%. Індекс стійкості соціально-економічного розвитку буде стрімко зменшуватися та досягне значення у -2,74% (знизиться на 7,38%), що свідчить про значне погіршення соціально-економічного становища у місті. Така тенденція зумовлена зменшенням індексу економічного розвитку (на 3%) та з ростом індексу соціального розвитку (на 3%) при песимістичному сценарії розвитку міста Одеси. Органи місцевого самоврядування Одеси мають вжити якомога більше заходів щоб не допустити розвиток песимістичного сценарію в місті.

З огляду на всю вищезазначену інформацію доречно зазначити, що для досягнення цілей сталого розвитку міста необхідно перш за все об'єктивно оцінити соціально-економічну ситуацію в місті. Завдяки методу побудови інтегральних

індикаторів стійкого розвитку міста була можливість проаналізувати становище кожної підсистеми розвитку міста та виявити проблемні підрозділи, що перешкоджають загальному стійкому розвитку. З огляду на вищезазначені статистичні дані та проведений аналіз соціально-економічного розвитку міста Одеси за період з 2012 по 2014 роки, варто підкреслити, що протягом 2012-2014 рр. спостерігається позитивна тенденція стійкого соціально-економічного розвитку м. Одеси, незважаючи на зниження індексу стійкого соціально-економічного розвитку до 3,84% у 2013 році. Загальна позитивна тенденція зумовлена лише розвитком підсистеми «соціальна сфера». Підсистема «економічний розвиток» має негативну тенденцію, що вказує на зниження економічного розвитку м. Одеси. Прогнозування індикаторів стійкості соціального, економічного розвитку та індексу стійкості соціально-економічного розвитку на 2017 рік дозволили оцінити соціально-економічне становище міста за трьома сценаріями розвитку. Згідно розрахунків, при реалістичному та песимістичному сценарії у 2017 р. погіршиться соціально-економічне м. Одеси на 1,39% та 7,38%, а при оптимістичному сценарію навпаки покращиться на 1,62%. Тому органам місцевого самоврядування варто приділяти більше уваги соціально-економічному розвитку міста задля припинення подальшого його зниження та докладати максимум зусиль, щоб досягти його покращення.

Виходячи з вищевказаного, слушно зробити наступні висновки та окреслити перспективи подальших досліджень:

1. Стимулювання розвитку регіону має бути орієнтовано на пріоритетні види діяльності, що забезпечують самодостатність територій за рахунок наявного ресурсного потенціалу.

2. Вагому роль в розвитку регіону відіграють макроекономічні фактори, особливо коли мова йде про прикордонну територію, або налагоджену міжнародну інтеграцію. Результати еколого-економічної оцінки регіону доречно використати при визначенні ефективності капіталовкладень за профілюючими напрямками діяльності та можливостями залучення інвестиційних коштів.

4. Вдосконалення та апробація симульативної моделі інноваційного розвитку дозволяє стверджувати, що модель адекватно відображає зміни інноваційної діяльності Одеської області. Як видно із отриманих даних, до 2013 р. включно спостерігалось зростання показників інноваційної діяльності; у 2014 р. відбувся спад в економіці, що відобразилось і на інноваційній діяльності. Цю тенденцію змогла відобразити і спрогнозувати запропонована модель.

5. Проведено дослідження, моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку міста методом побудови інтегральних індикаторів стійкості

розвитку міста. Згідно проведених розрахунків, протягом 2012-2014 років спостерігається позитивна тенденція стійкого соціально-економічного розвитку м. Одеси, незважаючи на зниження індексу стійкого соціально-економічного розвитку до 3,84% у 2013 році. Загальна позитивна тенденція зумовлена лише позитивним розвитком підсистеми «соціальна сфера». Підсистема «економічний розвиток» має негативну тенденцію, що вказує на зниження економічного розвитку м. Одеси.

Прогнозування індикаторів стійкості соціального, економічного розвитку та індексу стійкості соціально-економічного розвитку на 2017 рік дозволили оцінити соціально-економічне становище міста за трьома сценаріями розвитку. Згідно розрахунків, при реалістичному та песимістичному сценарії у 2017 р. погіршиться соціально-економічне м. Одеси на 1,39% та 7,38%, а при оптимістичному сценарію, навпаки, покращиться на 1,62%. Тому органам місцевого самоврядування варто приділяти більше уваги соціально-економічному розвитку міста задля припинення подальшого його зниження та докладати максимум зусиль, щоб досягти його покращення. В державі відсутні екологічні програми розвитку регіонів, що мають бути спрямовані на створення інтегрованої системи з управління природними ресурсами, стабілізацію та покращення екологічного стану регіонів. З цією метою виникає необхідність середньострокової програми зі сталого природокористування для всіх регіонів країни, що зумовить активну екологізацію природокористування. Збільшення прибутку від природокористування без принципового збільшення обсягів ресурсів, що інтенсивно використовуються, можливо тільки за: поглибленні переробки сировини; виході на світові ринки та випуску екологічно сертифікованої продукції; ув'язування користування природними ресурсами з відповідальністю за територію, на якій вони розміщені; проведення оцінки екологічності господарської діяльності на території, переданій в довгострокове користування.

6. Перспективними є міжрегіональні порівняння ефективності використання сукупного ресурсного потенціалу, що можуть бути проведені при приведенні ресурсної складової оцінки до єдиної структурної основи, в якості якої доцільно використовувати господарську структуру країни. При чому аналіз спрямованості структурних зрушень у компонентному складі сукупного потенціалу регіону представляє можливість оцінити інтенсифікацію їх використання у вигляді заміщення одних ресурсів іншими. Таким чином, можливість адекватного вимірювання інтегрального ефекту використання ресурсного потенціалу дозволить істотно поглибити постановку проблеми визначення сукупного ресурсного потенціалу з точки зору концепції нової якості зростання регіону в межах національної економіки країни.

ВИСНОВКИ

В роботі вирішено важливу науково-прикладну проблему щодо консалтингового забезпечення управлінських економіко-екологічних рішень на регіональному рівні й розробці динамічної моделі економічно-екологічного розвитку регіону для окреслення основних шляхів впровадження європейських екологічних стандартів та впровадження системи екологічного збереження при одночасному розвитку економіки.

У розділі 1 розглянуто теоретико-методологічні особливості розвитку консалтингових послуг в Україні, які включають наукові підходи до визначення консалтингу як економічної категорії, тенденції розвитку ринку консалтингових послуг та інноваційно-екологічний підхід до управління природокористуванням. Підбиваючи підсумки дослідження, можемо зробити наступні висновки:

1. Запропоновано загальну концептуальну систему консалтингу, що на відміну від існуючих базуються на узагальненні теоретичних складових в єдину систему, яка містить у собі аксіоми, закони, закономірності, правила, теореми, наукові факти, передумови, принципи, фактори, критерії, які стосуються процесів надання відповідних консультаційних послуг для певних суб'єктів, в якості яких розглядається суспільство в цілому та окремі його елементи – підприємства і особи, які замовляють конкретні послуги.

2. Досліджено трактування понять «консалтинг», яке визначено в якості відокремленого в самостійну сферу комплексу послуг комерційного характеру, що має на меті підготовку і забезпечення процесу виробництва та реалізації продукції, або – сукупність послуг, пов'язаних з обробкою інформації по замовленнях клієнтів і інформаційним обслуговуванням; «консультаційні послуги» як спрямованість діяльності фірми, що займається наданням відповідних послуг і окреслює поняття в якості інтелектуального продукту; «консалтингова діяльність» – робота фахівців-консультантів, що полягає в аналізі бізнес-процесів клієнта, обґрунтуванні перспектив розвитку бізнесу з використанням організаційних, економічних і науково-технічних інновацій з урахуванням особливостей тієї чи іншої галузі та бізнесу клієнта.

3. Досліджені теоретичні положення консалтингу, що є повноцінною складовою інфраструктури бізнесу. Проведено аналіз ринку консалтингових послуг у світі та в Україні, що дозволило окреслити види консалтингових послуг й визначити провідні напрямки розвитку ринку консалтингових послуг в країні. До останніх виявлена належність наступних: ініціація та проведення публічних заходів;

популяризація консалтингу як елементу бізнес-інфраструктури; підвищення відкритості та «прозорості» українського ринку консалтингових послуг; реалізація освітніх програм серед консультантів; підтримка діяльності професійних об'єднань консультантів; підвищення попиту на послуги консультантів з боку державних установ при реалізації проектів на загальнонаціональному та місцевому рівнях. Проведено їх обґрунтування для умов розвитку економіки та виявлені тенденції розвитку ринку консалтингових послуг в Україні.

4. Дістали подальший розвиток положення інноваційно-екологічного підходу до управління природокористуванням, що ґрунтуються на поєднанні економічних і екологічних інтересів в результаті реалізації нових ідей і знань з метою їх практичного використання для задоволення потреб населення в умовах сталого розвитку виробництва і суспільства.

Обґрунтовано, що в якості інновації в природокористуванні доречно розглядати будь-яке нововведення або зміну, яка може вести до комерційної реалізації при подальшому відновленні ресурсного потенціалу. Процес використання нововведення, пов'язаний з його отриманням, відтворенням і реалізацією в матеріальній сфері суспільства і є інноваційний процес. Головною метою інноваційно-екологічного процесу є поєднання економічних і екологічних інтересів в результаті реалізації нових ідей і знань з метою їх практичного використання для задоволення потреб населення в умовах сталого розвитку виробництва і суспільства.

5. Підкреслено, що в Україні потреба в екоконсалтингових послугах зазвичай зводиться до забезпечення правовими і нормативно-методичними документами чи до розробки проектів певних документів, пов'язаних з існуючою екологічною проблемою. Існування такої форми співпраці призводить лише до висвітлення осередкових поверхневих питань, не залучаючи весь комплекс наявних екологічних проблем і не в змозі таким чином вирішити поставлене питання на довгострокову перспективу. Означено, що тільки створивши систему, інтегровану до загальної, пов'язаної з інноваційним розвитком і підтримуючи її на належному рівні, можна розраховувати на позитивні результати соціо-еколого-економічного розвитку територіальних об'єднань.

Формування інноваційного розвитку регіону, на нашу думку, базується на базі впровадження еколого-економічних складових до механізмів його управління. Це обумовлено наявністю обґрунтованих планів соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад.

6. Запропоновані конкретні кроки для подальшого впровадження інноваційних напрямків, що включають: вдосконалення системи еколого-економічного управління

з підтримкою впровадження поставлених цілей до структур управління; посилення еколого-економічного партнерства в консалтинговій сфері з метою впровадження інноваційного розвитку; орієнтація регіональних структур, громад, підприємств на стимулювання інноваційного запровадження з метою економії ресурсів, покращення екологічної та соціальної складових добробуту населення.

У розділі 2 проведено обґрунтування концептуальних та методичних положень забезпечення управлінських економіко-екологічних рішень на регіональному рівні; обґрунтовано формування механізму управління економіко-екологічних підходів у розвитку регіону та вдосконалена методика побудови моделі економіко-екологічного розвитку регіону. Узагальнюючи результати дослідження, проведеного в цьому розділі, доцільно виділити наступне:

1. Розглядаючи управлінські рішення еколого-економічного спрямування обґрунтовано такий напрямок розвитку консалтингу, як екологічний, що полягає у наданні консультативних послуг з питань екологічної політики. Окреслені складові цього виду консалтингу та вимоги до фахівців, що здатні надавати відповідні послуги.

Для ефективного просування продукції консалтингової компанії на ринок підкреслено, що консалтингову послугу необхідно розглядати використовуючи модель успішності інноваційного проекту. Розглянуті етапи надання консалтингових послуг, що являють собою логічну послідовність дій в рамках стратегічного планування на ринку консалтингових послуг, яка дозволяє врахувати особливості ринку і виняткову цінність підтримки взаємин між консалтинговою фірмою і замовниками.

2. Запропоновано концепцію управління розвитком регіону, яка побудована на основі залучення економіко-екологічних підходів менеджменту та положень комплексного природокористування, що забезпечують соціо-еколого-економічним системам стабільність, просторово-часову стійкість та перспективний сталий розвиток.

Розроблені напрямки консалтингового забезпечення управлінських економіко-екологічних рішень, які можуть бути застосовані для розвитку регіонів, до яких належать: розробка збалансованого узгодження управлінських загальнодержавних, регіональних і місцевих цілей та ресурсів функціонування й розвитку регіонів; визначення пріоритетів регіонального розвитку, виходячи з принципів сталості та обґрунтування положень соціо-еколого-економічного розвитку; співробітництво та взаємна відповідальність центральних, регіональних і місцевих органів влади та інших суб'єктів при розв'язанні завдань регіонального розвитку.

3. Подано організаційно-економічне обґрунтування пропозицій соціально-економічного розвитку на основі використання ресурсного потенціалу в Одеській області. Визначено, що показником ефекту використання ресурсного потенціалу регіону, найбільш пристосованим до вирішення поставлених в цьому дослідженні завдань, є валовий внутрішній продукт, обчислений за методологією системи національних рахунків. Але для окремих регіонів використовується валовий регіональний продукт, який на стадії виробництва, розрахований виробничим методом, становить суму валової доданої вартості, створеної всіма інституційними одиницями-резидентами на економічній території регіону.

Безпосередні міжрегіональні порівняння ефективності використання сукупного ресурсного потенціалу регіону спираються на приведенні ресурсної складової оцінки до єдиної структурної основи, в якості якої доцільно використовувати структуру ресурсного потенціалу країни. При чому аналіз спрямованості структурних зрушень у компонентному складі сукупного ресурсного потенціалу регіону представляє можливість оцінити інтенсифікацію їх використання у вигляді заміщення одних ресурсів іншими. Таким чином, можливість адекватного вимірювання інтегрального ефекту використання ресурсного потенціалу регіону дозволяє істотно поглибити постановку проблеми визначення сукупного ресурсного потенціалу з точки зору концепції нової якості зростання регіону.

4. В основу структурування області за рівнем використання ресурсного потенціалу покладено кластерний підхід, який базується на визначенні ефективності використання ресурсного потенціалу на регіональному рівні.

Вивчення характеру розвитку економіки в районах Одещини дозволило зробити висновок про те, що більшість з них розвивається за рахунок безконтрольного споживання ресурсів. Економічний стан в них характеризується як вкрай нестійкий. Будь-яке коливання світових цін на експортовані ресурси може призвести до порушення економічної безпеки і вивести економічну систему країни зі стану рівноваги. Разом з тим використання природних ресурсів у процесі господарської діяльності, будь то видобуток корисних копалин або викиди промислових відходів в атмосферу та водні об'єкти, неминуче веде до поступового виснаження ресурсного капіталу: скорочуються запаси природних ресурсів, знижується асиміляційна здатність екосистем, погіршується здоров'я населення. У світлі концепції сталого розвитку регіональний дохід, створення якого спричинило забруднення навколишнього середовища і завдало шкоди економічній системі у вигляді зовнішніх витрат, упущеної вигоди, не є свідченням високого рівня розвитку території. Подальша оцінка рівня сталого розвитку економічної системи та ролі

природного капіталу в ньому повинна здійснюватися з урахуванням споживання природного та фізичного капіталу. Проведений аналіз традиційних макроекономічних показників необхідно доповнити розрахунком еколого-економічних показників, зокрема, показником екологічно відрегульованого ВРП з системи еколого-економічного обліку.

Проведена оцінка наявності та використання ресурсів адміністративно-територіальних районів Одеської області та здійснена їх оцінка сукупного ресурсного потенціалу. Проведені розрахунки ресурсного потенціалу Одеської області свідчать про можливість їх перспективного розвитку та, акцентуючись на вихідних величинах, отримати достатньо ймовірне уявлення про основні тенденції подальших змін у часі на основі виявлення регіональних ресурсних параметрів.

Для виявлення рівня ресурсного потенціалу до формування загального соціально-економічного розвитку регіонів було використано метод кластерного підходу, що дозволив розподілити різномірну статистичну сукупність різних показників ресурсів та виділити окремі однорідні групи. За критерії кластеризації обрано: ВРП на душу населення, ВРП на одного зайнятого в економіці, ВДВ промисловості на одного працівника, обсяг промислової продукції сировинних галузей на одного робітника та обсяг промислової продукції провідних переробних галузей на одного робітника. Це дозволило виділити 7 кластерів, однорідних за обраними критеріями та провести розподіл регіонів з подальшою їх характеристикою. В результаті аналіз внеску кожного з цих кластерів в структуру сумарного ВРП показав, що в даний час досягнення високих макроекономічних показників можливо в основному за рахунок сировини. Зазначено, що при досягненні високого рівня соціально-економічного розвитку можна виділити два шляхи: ресурсоспоживаючий (що зараз переважає в області) та інноваційний.

5. Розроблені пропозиції соціально-економічного розвитку на основі використання ресурсного потенціалу в Одеській області.

Для забезпечення економічно ефективного використання природних ресурсів, перетворення ресурсного потенціалу на дієвий чинник регіонального розвитку регіональним і місцевим органам виконавчої влади вважаємо за доречне потрібно зосередити увагу на реалізації, насамперед, заходів для забезпечення ефективного використання природно-ресурсного потенціалу.

Соціально-економічний розвиток регіону неможливий без постійної взаємодії економічної, соціальної та екологічної складових і які виступають споживачами ресурсів. Як правило, в результаті соціально-економічної діяльності відбувається погіршення якісних та кількісних характеристик як ресурсів, так і навколишнього

природного середовища в цілому. Необхідність охорони довкілля та раціонального природокористування особливо на рекреаційних територіях обумовлює проведення заходів з удосконалення всіх видів діяльності. Відповідні заходи не можливі без системи інформаційного забезпечення, яке характеризує кількісну систему масових явищ і процесів в області співвідношення природи і суспільства.

6. Тенденції сучасного етапу розвитку суспільства призвели до необхідності впровадження новітніх підходів у використанні ресурсного потенціалу, які б поєднували екологічні, соціальні, економічні, юридичні, природничі та інші напрямки. Одним з них виступила стратегія сталого розвитку, як засіб інтеграції економічних, соціальних та екологічних цілей для розвитку територій з позицій національних і міжнародних інтересів.

На основі обґрунтованих напрямів реалізації раціонального використання ресурсного потенціалу, доведена вагомість посилення ресурсної компоненти в стратегіях, проектах та програмах соціально-економічного розвитку та необхідність створення спеціальних інституцій, що беруть на себе функцію організаційно-економічного забезпечення управління та оцінювання використання ресурсного потенціалу на регіональному рівні.

7. На основі опрацювання наукових положень моделювання проведено вдосконалення методичних підходів і рекомендацій щодо побудови моделі еколого-економічного розвитку регіону, що на відміну від існуючих спрямована на задоволення соціальних і економічних потреб населення при збереженні і поліпшенні довкілля та забезпечення сприятливих умов його проживання. Модель відображає взаємозв'язок між екологічним станом та соціально-господарською діяльністю, яка суттєво впливає на навколишнє природне середовище. В основу покращення соціально-економічного стану та збереження природно-ресурсної складової обрані впровадження інноваційної діяльності, завдяки якій можуть бути вирішені поставлені завдання. Вдосконалена модель інноваційного розвитку регіону враховуватиме всі три складові сталості, а саме: соціальну, екологічну та економічну.

У розділі 3 запропоновані пропозиції консалтингового забезпечення управлінських економіко-екологічних рішень на регіональному рівні та апробація динамічної моделі економіко-екологічного розвитку регіону. На основі викладеного матеріалу доцільно зробити наступні висновки:

1. Досліджено наукові підходи до теоретичного обґрунтування місця і ролі управління в створенні інноваційного клімату в регіонах та забезпеченні їх конкурентоспроможності на світовому ринку, що на відміну від існуючих базують на консалтинговому забезпеченні економіко-екологічних рішень на регіональному рівні.

Для забезпечення економічно ефективного використання природних ресурсів, перетворення ресурсного потенціалу на дієвий чинник регіонального розвитку регіональним і місцевим органам виконавчої влади потрібно зосередити увагу на реалізації, насамперед, заходів для забезпечення ефективного використання природно-ресурсного потенціалу. У випадку намічуваних змін обґрунтована потреба в управлінському консалтингу, який має багатофункціональний і міждисциплінарний характер. Дослідження економічної та екологічної складових розвитку і існуючого ресурсного потенціалу, дозволяють консультантам висувати ідеї оптимізації діяльності на основі використання власних ресурсів з максимальним збереженням довкілля, адже регулювання економіки з врахуванням збалансованого природокористування забезпечує перспективний погляд на сьогоднішній день і дає змогу означити можливості й перспективи розвитку регіону.

2. Опрацьовано наукові підходи до обґрунтування концептуальних та методичних положень забезпечення управлінських економіко-екологічних рішень на регіональному рівні, які базуються на основі аналізу соціально-економічного розвитку Одеського регіону й забезпечують обґрунтування вдосконалення системи самоуправління з метою поглиблення економічних процесів та збереження якості довкілля в контексті сталого розвитку суспільства.

Функціонування ринкової системи господарювання неможливо без формування відповідного механізму територіального управління, який повинен складатися з елементів, здатних впливати на всі складові соціально-економічної системи регіону, основними з яких є, передусім, продуктивні сили, до яких відносяться засоби виробництва і люди як основна продуктивна сила.

3. Означено, що консалтингова діяльність еколога-економічних рішень спрямована на створення єдиної концепції щодо виробництва продукції високого гатунку, яка має відповідати рівню світових стандартів. Консалтингова діяльність без надання перспективних прогнозів стає безперспективною, адже ні регіон, ні галузі, ні окреме підприємство в такому випадку не бачить перспектив подальшого розвитку та орієнтування на окреслені при консультуванні напрямки.

4. З метою оцінки соціально-економічного розвитку була обрана методика побудови інтегральних індикаторів стійкості розвитку міста. В основі методики лежить рішення задачі побудови інтегрального індикатора, що дозволяє дати оцінку стійкості розвитку міста, на основі інтегральних індикаторів більш конкретних його підсистем. В якості основних підсистем сталого розвитку міста виділяють підсистеми економічного розвитку, соціальна сфера, інфраструктура і природне середовище. Цей метод дозволяє проаналізувати становище кожної підсистеми розвитку міста та

виявити проблемні підрозділи, що перешкоджають загальному стійкому розвитку міста. З огляду на вищезазначені дані та проведений аналіз соціально-економічного розвитку міста, можна зробити висновок про те, що протягом 2012-2014 років спостерігається позитивна тенденція стійкого соціально-економічного розвитку м. Одеси, незважаючи на зниження індексу стійкого соціально-економічного розвитку. Відповідно до проведених досліджень, вважаємо доцільним органам місцевого самоврядування приділити увагу економічному розвитку міста, а для цього потрібно вдосконалити стратегію соціально-економічного розвитку міста.

5. Підкреслено, що моделювання є одним з головних способів пізнання людством суті природних і суспільних явищ різного рівня складності та вірогідним підходом виходу з критичних ситуацій.

Питання економіко-екологічної оцінки регіонів має вкрай важливе значення для виявлення реальної ситуаційної картини та окреслення подальших напрямків їх розвитку й підвищення рівня конкурентоспроможності. Вагомість виділення макроекономічних факторів для проведення аналізу та оцінки регіону базується на концептуальних підходах економічної теорії, при чому, дослідження цих факторів не завжди суттєво відображається при побудові моделі розвитку регіональних утворень.

Для побудови моделі економіко-екологічної оцінки регіону з врахуванням макроекономічних факторів використано метод Калмана-Бьюси, що враховує як результати вимірювань, що представляють собою корисний сигнал плюс випадкова перешкода, так і властивості досліджуваної системи шляхом введення в рівняння фільтра рівняння динаміки системи. Проведено дослідження, моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку міста методом побудови інтегральних індикаторів стійкості розвитку міста. Згідно проведених розрахунків, протягом 2012-2014 років спостерігається позитивна тенденція стійкого соціально-економічного розвитку м. Одеси, незважаючи на зниження індексу стійкого соціально-економічного розвитку до 3,84% у 2013 році. Загальна позитивна тенденція зумовлена лише позитивним розвитком підсистеми «соціальна сфера». Підсистема «економічний розвиток» має негативну тенденцію, що вказує на зниження економічного розвитку м. Одеси. Прогнозування індикаторів стійкості соціального, економічного розвитку та індексу стійкості соціально-економічного розвитку на 2017 рік дозволили оцінити соціально-економічне становище міста за трьома сценаріями розвитку. Згідно розрахунків, при реалістичному та песимістичному сценарії у 2017 р. погіршиться соціально-економічне м. Одеси на 1,39% та 7,38%, а при оптимістичному сценарію, навпаки, покращиться на 1,62%. Тому органам місцевого самоврядування варто приділяти більше уваги соціально-економічному розвитку

міста задля припинення подальшого його зниження та докладати максимум зусиль, щоб досягти його покращення.

6. Визначено шляхи застосування положень стимулювання екологічних складових в економіці регіонів до інноваційної моделі розвитку та пропозицій із забезпечення консалтингового управління економіко-екологічних рішень на рівні Одеського регіону, що дозволили зробити економічний прогноз розвитку регіону при запровадженні важелів управління. В державі відсутні екологічні програми розвитку регіонів, що мають бути спрямовані на створення інтегрованої системи з управління природними ресурсами, стабілізацію та покращення екологічного стану регіонів. З цією метою виникає необхідність середньострокової програми зі сталого природокористування для всіх регіонів країни, що зумовить активну екологізацію природокористування. Збільшення прибутку від природокористування без принципового збільшення обсягів ресурсів, що інтенсивно використовуються, можливо тільки за: поглибленні переробки сировини; виході на світові ринки та випуску екологічно сертифікованої продукції; ув'язування користування природними ресурсами з відповідальністю за територію, на якій вони розміщені; проведення оцінки екологічності господарської діяльності на території, переданій в довгострокове користування.

Перспективними є міжрегіональні порівняння ефективності використання сукупного ресурсного потенціалу, що можуть бути проведені при приведенні ресурсної складової оцінки до єдиної структурної основи, в якості якої доцільно використовувати господарську структуру країни. При чому аналіз спрямованості структурних зрушень у компонентному складі сукупного потенціалу регіону представляє можливість оцінити інтенсифікацію їх використання у вигляді заміщення одних ресурсів іншими. Таким чином, можливість адекватного вимірювання інтегрального ефекту використання ресурсного потенціалу дозволить істотно поглибити постановку проблеми визначення сукупного ресурсного потенціалу з точки зору концепції нової якості зростання регіону в межах національної економіки країни.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання розроблених пропозицій щодо забезпечення консалтингового управління еколого-економічних рішень на рівні регіону, які можуть бути використані в практичній діяльності державних органів влади; запропоновано органам місцевого самоврядування приділити увагу економічному розвитку областей та міст, а для цього потрібно вдосконалити стратегію соціально-економічного розвитку. Запропоновані пропозиції дають змогу забезпечити виконання програм

розвитку в умовах децентралізації шляхом застосування розроблених теоретико-методологічних положень і прикладних аспектів для здійснення оцінки економічного потенціалу адміністративно-територіальних утворень країни. Основні положення наукових напрацювань були використані при визначенні пріоритетів у стратегічному розвитку Одеської області на період до 2020 року. Теоретико-методологічні й практичні пропозиції та розробки щодо питань регулювання економічним розвитком територій впроваджено в діяльність Департаменту економічного розвитку Одеської міської ради (акт № 3282/01-41 від 31.12.2015 р. та акт № 1453/01-41 від 11.07.2016 р.). Результати дослідження впроваджені у навчальний процес при розробці навчально-методичних матеріалів з дисциплін «Обґрунтування господарських рішень та оцінка ризику», «Основи бізнесу», «Антикризове управління», «Економіка, організація та управління підприємствами міського господарства», «Державне регулювання економіки», «Прогнозування та стратегічне планування на макро- та мезорівнях», «Економіка, організація та управління регіоном», «Проектний аналіз» в Одеському національному економічному університеті Міністерства освіти і науки України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналітична записка: Щодо стратегічних пріоритетів реалізації потенціалу України як морської держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/832/>
2. Андреева Н.М. Економіко-екологічне прогнозування як системна методологія збалансованого природокористування приморського регіону / Н.М.Андреева // Вісник соціально-економічних досліджень: Збірник наукових праць. – Одеса, ОНЕУ. – 2009. - №36. – С. 229-233.
3. Афтанділяц В.Є. Методика оцінки ринку консалтингових послуг України / В.Є. Афтанділяц // Збірник наукових праць «Формування ринкових відносин в Україні». – 2015. –№7 (170). – С. 106-110.
4. Андронникова Н.Г., Баркалов С.А., Бурков В.Н., Котенко А.М. Модели и методы оптимизации региональных программ развития / Н.Г. Андронникова, С.А. Баркалов, В.Н. Бурков, А.М. Котенко. – М.: ИПУ РАН, 2001. – 60 с.
5. Антонюк О.П. Економічний аналіз (практикум): навчальний посібник / О.П. Антонюк, Т.М. Ступницька, Н.М. Купріна. – [2-е вид.,ви лн. і Доп.]. – Львів: Магнолія, 2012. – 326 с.
6. Бабаев В. М., Л.А. Биченко. Регіональний економічний розвиток в контексті проведення економічних реформ в Україні / В. М. Бабаев, Л. А. Биченко // Економічний часопис-XXI. – 2011. – № 1-2. – С. 20-22.
7. Бабина Е.Н. Моделирование соотношений основных параметров рынка природных ресурсов в процессе экономического природопользования в сфере экологически ориентированного маркетинга / Е.Н. Бабина // Региональная экономика: теория і практика. – 2009. – № 31 (124). – С. 37 – 44.
8. Балабанов И.Т., Балабанов А.И. Экономика туризма: учеб. пособие / И.Т. Балабано, А.И. Балабанов. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 176 с.
9. Балаж Н.Й. Сталий розвиток як передумова екологізації сільськогосподарського землекористування в Україні / Н.Й. Балаж // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 163. Ч. 1. – С. 258 -265.
10. Балджи М.Д. Організаційно-економічні засади комплексного природокористування на регіональному рівні: навч. посіб. / М.Д. Балджи. – Одеса: Атлант, 2010. – 500 с.
11. Балджи М.Д., Карпов В.А., Ковальов А.І. та ін. Обґрунтування господарських рішень та оцінка ризиків: навч. посіб. /М.Д. Балджи, В.А.

- Карпов, А.І. Ковальов. – Одеса: ОНЕУ, 2013. – 670 с.
12. Бенар И., Колли Ж.-К. Толковый экономический и финансовый словарь. Французская, русская, английская, немецкая, испанская терминология / И. Бенар, Ж. К. Колли; пер. с франц. – М.: Международные отношения, 1994. – Т. 1. – 784 с.
 13. Березной А. Мировая индустрия управленческого консалтинга на пороге XXI в. / А. Березной // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – №9. – С. 3–18.
 14. Бетехтін О.В. Пріоритети розвитку консалтингових послуг в Україні / О.В. Бетехтін // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – №8. – С. 56-57.
 15. Білорус О.Г., Лук'яненко Д.Г. та ін. Глобалізація і безпека розвитку: монографія / О. Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
 16. Бланк І. А. Управління формуванням капіталу / І. А. Бланк. – К.: Ніка-Центр, 2000. – 512 с.
 17. Блинов А.О., Бутырин Г.Н., Добренкова Е.В. Управленческий консалтинг корпоративных организаций: учеб./ А.О. Блинов, Г.Н. Бутырин, Е.В. Добренкова – М.: ИНФРА-М, 2002. – 192 с.
 18. Блудова Н.С. Региональные кластеры как способ управления внешнеэкономическим комплексом региона / Н.С. Блудова // Вестник СевКавГТУ. Серия «Экономика». – 2004. – № 2 (13) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nestu.ru>
 19. Богобоящий В.В., Курбанов К.Р., Палій П.Б., Шмандій В.М. Принципи моделювання та прогнозування в екології / В.В. Богобоящий, К.Р. Курбанов, П.Б. Палій, В.М. Шмандій. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.
 20. Браммер Л. Фильтр Калмана-Бьюси / Л. Браммер, Г. Зифлинг. – М.: Наука, 1982. – 200 с.
 21. Бреднева Л.Б., Александрова М.А. Кластеризация регионов по структуре экономики / Л.Б. Бреднева, М.А. Александрова // Вестник ХГАЭП. – 2012. – № 4-5(61). – С. 66-69.
 22. Буркинський Б.В., Харічков С.К. Економічне оновлення регіону: аналіз ситуацій та рішення: монографія / Б.В. Буркинський, С.К. Харічков. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2008. – 494 с.
 23. Верба В.А., Решетняк Т.І. Організація консалтингової діяльності: Навч. посібник / В.А. Верба В. А., Т.І. Решетняк. – К.: КНЕУ, 2000. – 228 с.
 24. Вергун М.Г. Державне регулювання економіки та управління: підручник /

- М.Г. Вергун, П.В. Маслак. – Житомир: ЖНАЕУ, 2012. – 202 с.
25. Вергуненко Н. трансформація ринку консалтингових послуг / Н. Вергуненко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2013. – №4 (90). – С.15-22.
 26. Віннікова І.І., Марчук С.В. Особливості розвитку ринку консалтингових послуг в Україні / І.І. Віннікова, С.В. Марчук // «Економічні науки». – 2011. – № 7(34). – С. 16-21.
 27. Власенко В.О. Екологічна економіка як інструмент упровадження сталого розвитку: поняття та принципи правового регулювання / В.О. Власенко // Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі: «Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право». – 2013. – № 5-6 (70-71). – С. 22-28.
 28. Войнаренко М.П. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів / М.П. Войнаренко // Економіст. – 2008. – №10. – С. 27-30.
 29. Воронко О.С. Економічний аналіз: навч. посіб. / О. С. Воронко, Н. П. Штепа – Л.: Новий Світ – 2000, 2012. – 278 с.
 30. Воронкова В.Г. Соціально-економічне прогнозування: навч. посіб. – К.: Професіонал, 2004. – 192 с.
 31. Всеукраїнська асоціація консультантів з управління [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://cd-platform.org/community/2661-vseukrainska-asotsiatsiia-konsultantiv-z-upravlinnia/profile>
 32. Гавкалова Н. Л. Економіка регіонів України: особливості / Н. Л. Гавкалова // Економіка розвитку. - –013. - № 2 (66). розвитку [Електронний ресурс] - – ежим доступу: http://www.ed.Ksue.edu.ua/ER/knt/eul32_66/el32gav.pdf.
 33. Галушкіна Т.П. Екологічний менеджмент та аудит рекреаційних територій (концептуальні засади та організаційні механізми): монографія / Т.П. Галушкіна. – Одеса : Видавництво ТОВ «ІНВАІЦ», 2006. – 184 с.
 34. Гальків Л.І. Втрати людського капіталу України: чинник безробіття / Л.І. Гальків // Економіка і регіони. – 2009. – №2. – С. 123 – 125.
 35. Геращенко Ю.В., Дзябенко А.С. Консалтингове забезпечення підприємств: тенденції і перспективи розвитку в Україні / Ю.В.Геращенко, А.С. Дзябенко // Наука і молодь. Гуманітарна серія [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://yandex.ua/clck/jsredir?from=yandex.ua%3Bsearch%2F%3Bweb%3B%3B&text=&etext=1293.MxU8JgpeuPnj_h-fFAf7du-K-KGOx3F9LtQzaj
 36. Головне управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс]. –

- Режим доступу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>
37. Голуб А.А., Струкова Е.Б. Экономика природных ресурсов: учеб. пособие / А.А. Голуб, Е.Б. Струкова. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 319 с.
 38. Гомольська В. В. Ефективність залучення і використання інвестицій у розвиток економіки регіону: дис. канд. екон. наук / В. В. Гомольська.– Львів, 2005. – 245 с.
 39. Гордієнко В.П. Екологічні фактори у забезпеченні інвестиційної безпеки регіону / В.П. Гордієнко // Інвестиції: практика та досвід: Науково-практичний журнал. – 2013. – №24. – С. 20-25.
 40. Гулінчук Р.М. Сутність потенціалу земель сільськогосподарського призначення / Р.М. Гулінчук // Сталий розвиток економіки. – 2013. – №3. – С. 20-24.
 41. Давиденко В.В. Організаційно-економічний механізм консалтингового забезпечення підприємств: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01 / В.В.Давиденко – К., 2005. – 19 с.
 42. Данилюк М., Бойчук Р., Гречаник Б., Гречаник В. Планування і контроль на підприємстві: Навч. посіб. / За ред. М. О. Данилюка – Львів: “Магнолія 2006”, 2013. – 328 с.
 43. Демідова Л. Сфера послуг у постіндустріальній економіці / Л.Демідова // Світова економіка і міжнародні відносини. – К.: Наукова думка, 2003. – С. 16-31.
 44. Деневизюк Д.А. Устойчивое развитие города: вопросы теории, оценка и основные приоритеты: дис. канд. екон. наук: 08.00.05 / Д.А. Деневизюк Д.А. – Махачкала, 2006. – 164 с.
 45. Деневизюк Д.А. Состояние, проблемы и направления развития социальной инфраструктуры Республики Дагестан / Д.А. Деневизюк, К.А.Омарова, Е.М. Елисеева // Региональные проблемы преобразования экономики. – 2012. – № 3. – С. 216-222.
 46. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
 47. Діяльність підприємств сфери послуг. Статистичний бюлетень 2015. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/druk/publicat/Arhiv_u/08/Arch_psp_bl.htm
 48. Донець Л.І., Шепеленко О.В., Баранцева С.М. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків: навч. посібник / за ред. Л.І. Донець. – К.: ЦУЛ, 2012. – 472 с.

49. Європейський довідник-показчик консультантів з менеджменту [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://stud.com.ua/21708/ekonomika/metodi_konsultuvannya
50. Єдинак О. М. Еколого-економічне моделювання в розрізі основних видів економічної діяльності України: автореф. дис. канд. екон. наук: / О. М. Єдинак. / КНУ ім. Т. Шевченка. НАНУ. – Київ, 2009. – 20 с.
51. Єрмолаєва В. Особливості та проблеми інноваційного розвитку в Україні / В. Єрмолаєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_ep/2010_6/files/EC610_46.pdf
52. Жуков Е.Ф. Международные экономические отношения / Под ред. Е.Ф.Жукова. – М.: ЮНИТИ- ДАНА, 1999. – 486 с.
53. Жулавський А. Ю., Гордієнко В.П. Природно-ресурсний потенціалу регіону в системі економічних відносин /А.Ю. Жулавський, В.П. Гордієнко // Ефективна економіка. – №8. – 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_8_22
54. Загорський В.С. Особливості формування та функціонування механізмів управління еколого-економічними системами / В.С. Загорський // Економіка та держава. – 2013. – №8. – С. 68-71.
55. Звіт про роботу Міжнародної Асоціації Екологів Університетів за 2014 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://iaue.org/>
56. Зомчак Л.М., Волошин І.Б. Симультивна модель інноваційного розвитку регіону / Л.М. Зомчак, І.Б. Волошин // Глобальні та національні проблеми економіки. – Вип. 9. – 2016. – С. 854-858 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/9-2016/174.pdf>
57. Інформаційні продукти та послуги в сучасному світі [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=586218>
58. Кіндзерський Ю.В., Якубовський М.М., Галиця І.О та ін лнПотенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку / Ю.В. Кіндзерський, М.М. Якубовський, І.О. Галиця та ін; за ред. канд. екон. наук Ю.В. Кіндзерського. – К.: НАН України; Ін-т екон. та прогнозув., 2009. – 928 с.
59. Кизим М.О., Полякова О.Ю., Хаустова В.Е., Омаров Ш.А. Моделирование устойчивого развития регионов: монографія / М.О. Кизим, О.Ю. Полякова, В.Е. Хаустова., Ш.А. Омаров. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2010. – 180 с.
60. Ковенська О.А. Економічна оцінка якості трудового потенціалу регіону – передумова прогнозування стану його економічної безпеки. Звіт про

- виконання другого етапу науково-дослідної роботи на тему: «Дослідження шляхів забезпечення економічної безпеки територій». – Дрогобич: ДДПУ, 2006. – 120 с.
61. Козловський В.О. Зовнішньоекономічна діяльність: теоретичні та практичні аспекти: навч. посіб. / Козловський В.О., Заболотний Г.М., Козловський С.В. – К.: «Хай-Тек Прес», 2012. – 351 с.
 62. Комплексна оцінка соціально-економічного розвитку регіонів України. Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://www.kmu.gov.ua/contiol/publish>
 63. Комплексна програма охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки в Одеській області на 2014-2019 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oblrada.odessa.gov.ua/>
 64. Консалтингові послуги [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://center-personal.info/consult.html>
 65. Консультативні послуги як джерело інформації [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://helpiks.org/5-89119.html>
 66. Концепція Державної програми проведення моніторингу навколишнього природного середовища [Електронний ресурс]: розпорядження КМУ від 31.12.2004 р. № 992. – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua/>
 67. Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року [Електронний ресурс]: розпорядження КМУ від 17 жовтня 2007 р. № 880-р. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
 68. Коростельов В.А. Управлінське консультування: навч. посіб. / В.А. Коростельов – К.: МАУП, 2003. – 104 с.
 69. Коростельов В.А. Роль консалтингу в управлінні бізнесом / В.А. Коростельов – К.: МАУП, – 2004. – 252 с.
 70. Короткий курс лекцій з дисципліни «Управлінське консультування [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://studme.com.ua/1584072013113/menedzhment/upravlencheskoe_konsultirovanie.htm].
 71. Кравців В., Павліха Н., Павлов В. Концептуальні засади розробки програми використання та охорони природно-ресурсного потенціалу регіону / В. Кравців, Н. Павліха, В.Павлов // Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 107 – 115.
 72. Красовский Ю. Д. Сценарии организационного консультирования / Ю.Д. Красовский – М.: Новини, 2000. – 366 с.

73. Левченко Н.А. Конспект лекцій з дисципліни «Система національних рахунків» (для студентів денної і заочної форм навчання за напрямом підготовки 0501 «Економіка і підприємництво» (6.030509 «Облік і аудит»)/ Н.А. Левченко. – Х.: ХНАМГ, 2009. – 204 с.
74. Макарова Н.С., Гармідер Л.Д., Михальчук Л.В. Економіка природокористування: навч. посіб. / Н.С. Макарова, Л.Д. Гармідер, Л.В. Михальчук. – К.: ЦУЛ, 2007. – 322 с.
75. Манів З.О., Луцький І.М., Манів С.З. Регіональна економіка: навч. посіб. / З.О. Манів, І.М. Луцький, С.З. Манів. – Львів: Магнолія 2006, 2009. – 638 с.
76. Матиас К. Управленческое консультирование. Индустрия знаний, символический капитал или новая мода / К. Матиас, Э. Ларе: пер. с англ. — Х.: Гуманитарный Центр, 2008. – 416 с.
77. Мацелюх Н.П., Максименко І.А., Мартиненко В.В. та ін. Економічні теорії в системі наукових економічних знань: навч. посіб. / Н.П. Мацелюх, І.А. Максименко, В.В. Мартиненко та ін. – К.: ЦУЛ, 2015. – 226 с.
78. Миско К.М. Ресурсный потенциал региона (теоретические и методические аспекты исследования) / К.М. Миско. – М.: Наука, 1991. – 254 с.
79. Мифтахов Д.Н., Белоногов В.А. Экологический консалтинг: возможности использования и перспективы развития / Д.Н. Мифтахов, В.А. Белоногов // Экологический консалтинг. – 2001. – №2. – С. 2-4.
80. Морозов С. И. Методический подход к оценке эффективности региональных инновационных программ / С. И. Морозов // Проблемы современной экономики. - 2012.- №3(43).- С. 118-127.
81. Моторин Р.М. Статистика для економістів: навч. посіб. / Р.М. Моторин, Е.В. Чекотовський. – 3-тє вид., випр. і доп. – Київ: Знання, 2013. – 382 с.
82. Мудрецов А.Ф. Экономико-математическое моделирование управления земельными ресурсами / А.Ф.Мудрецов // Экономические проблемы природопользования. – М.: Наука, 1985. – С. 85 – 90.
83. Мурга М. Чужим розумом: як виживає ринок консалтингу / М. Мурга [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://delo.ua/business/chuzhim-umom-chem-vyzhivaet-rynok-konsaltinga-313987/>
84. Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку // Оцінка національного потенціалу в сфері глобального екологічного управління в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://myfiles.at.ua/_ld/0/28____.pdf
85. Нестеренко Н. В. Шляхи вдосконалення управління фінансовими ресурсами

- підприємства / Н. В. Нестеренко, Д. М. Ребріна // «Вісник». – 2011. – № 3(16). – С. 69-72.
86. Оболенський О.Ю., Королук Ю.Г. Модель регіональної соціально-економічної системи як інструмент аналізу та управління регіональним розвитком / О.Ю. Оболенський, Ю.Г. Королук // Економіка та держава. – 2010. – № 1. – С. 90 – 94.
87. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року [Електронний ресурс]: закон України від 21.12.2010 р. № 2818-VI. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>
88. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
89. Павлюк А.П. Кластерна модель регіональної економіки: теоретико-методологічні засади / А.П. Павлюк // Продуктивні сили України. – 2009. – № 1. – С. 105-114.
90. Паршин Ю. І. Інтегральна оцінка ефективності економічного розвитку регіону / Ю. І. Паршин // Економіка розвитку ХНЕУ ім. Семе́на Кузне́ця. – 2014. – №1(69). – С 27-33.
91. Приходько М. М. Регіональні геоекологічні дослідження і раціональне природокористування (на прикладі Івано-Франківської області): монограф. / М.М. Приходько. – Івано-Франківськ, 2006. – 245 с.
92. Про добровільне об'єднання територіальних громад: закон України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
93. Про запровадження оцінки міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів: Постанова Кабінету Міністрів України № 476 від 20 травня 2009 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/476-2009->
94. Про концепцію загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uazakon.com/>
95. Протокол про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті {Протокол ратифіковано Законом № 562-VIII від 01.07.2015} [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_b99
96. Пурдехнад Дж. Новый этап в управленческом консалтинге / Дж. Пурдехнад // Проблемы управления в социальных системах.. – 2013 – Т. 6. – №9. – С.

- 17-21.
97. Регіональна програма розвитку земельних відносин та охорони земель на 2016-2018 роки [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://oblrada.odessa.gov.ua/>
 98. Ромашко С.М., Саврас І.З., Селівестов Р.Г., Юринець Р.В. Моделювання соціально-економічного розвитку територій: наук.-метод. розробка / С. М. Ромашко, І. З. Саврас, Р. Г. Селівестов, Р. В. Юринець. – К.: НАДУ, 2013. – 44 с.
 99. Садченко Е.В. Инновационно-экологический поход к управлению природопользованием / Е.В. Садченко // Економічні інновації. – 2010. – Випуск 40. – С. 330-340.
 100. Сініцин О.О. Формування оптимальної структури капіталу та шляхи підвищення його ефективності /О.О. Сініцин // Інвестиції, практика та досвід. – 2012. – № 15. – С. 82-87.
 101. Стадницький Ю.І. Стан довкілля як чинник розміщення господарської діяльності / Ю.І. Стадницький // Регіональна економіка. – 2014. – №3(73). – С. 142-147.
 102. Стратегія економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року: монографія / М.І. Зверяков, А.І. Ковальов, В.А. Карпов та ін. – Одеса: Астропринт, 2012. – 112 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/177>
 103. Судакова О.І. Управління екологічною складовою економічної безпеки промислових підприємств / О.І.Судакова // Вісник ДДФА. Економічні науки. – 2008. – № 1 (19). – С. 54 – 60.
 104. Топчієв О.Г. Одеський регіон: природа, населення, господарство /О.Г. Топчієв. – Одеса: «Астропринт», 2003. – 182с.
 105. Уткин Э.А. Консалтинг: монограф. / Э.А. Уткин – М.: ЭКМОС, 1998. – 254 с.
 106. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія: монограф. / Н.В. Фоменко. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.
 107. Фурсова О.В. Особливості розвитку ринку консалтингових послуг в умовах глобалізації / О.В. Фурсова // Економіка та держава. – №8. – 2013. – С. 68-71.
 108. Харічков С.К., Інституціональні засади та інструментарії збалансованого природокористування: монографія / С.К. Харічков. – Одеса: ІПРЕЕД, 2010. – 484 с.

109. Харичков С.К., Андреева Н.Н., Купинец Л.Е. Экономика и экология: совместимость развития (мировой опыт и украинская перспектива) : монография / С.К. Харичков, Н.Н.Андреева, Л.Е. Купинец. – Одесса: Ин-т проблем рынка и экон.-эколог. исслед. НАН Украины, 2007. – 180 с.
110. Хумарова Н.І. Складові та тенденції формування екологоорієнтованого управління в Україні: монограф. / Н.І. Хумарова // За ред. Б.В. Буркинського. – Одеса: Пальміра, 2010. – 196 с.
111. Чужим умом: как выживает рынок консалтинга [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://delo.ua/business/chuzhim-umom-chem-vyzhivaet-rynok-konsaltinga-313987/?supdated_new=1481027615
112. Шаповал О.Ф. Комунікаційні процеси в консалтинговій діяльності / О.Ф. Шаповал // Збірник наукових праць. – 2016. – № 1 (176). – С. 91-93.
113. Шинкарук Л.В. Структурні зміни та економічний розвиток України: монограф. / Л.В. Шинкарук. – К.: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2011. – 696 с.
114. Школа В.Ю. Екологізація інноваційної діяльності у забезпеченні сталого розвитку / В.Ю. Школа // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 4(2). – С. 150-159.
115. Шубна О.В. Удосконалення системи управління екологічним станом східних регіонів України / О.В. Шубна // Галицький економічний вісник ТНТУ ім. Івана Пулюя . – 2013. – №1(40). – С 45-51.
116. Янковой А.Г. Математико-статистические методы и модели в управлении предприятием: учеб. пособ. / А.Г.Янковой. – Одесса: ОНЭУ, ротاپринт, 2014. – 250 с. .
117. Andrew C. Gross, Jozsef Poor. The Global Management Consulting Sector // Business Economics. – 2011. – R. 43, 59-68.
118. Human Development Report 2011 Sustainability and Equity: A Better Future for All [Electronic resource], – Access mode: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_EN_Complete.pdf.
119. FEACO report Survey of the European Management Consultancy 2014 – 2015/ –December 2015 – P. 8–9. Режим доступу: [FEACO report Survey of the European Management Consultancy 2014 – 2015/ –December 2015 – P. 8–9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.feaco.org/sites/default/files/sitepagefiles/Feaco%20Survey%202014-2015_0.pdf
120. Greener L. Evolution and Revolution as organization 6 raw/ Greener L. //

- Harvard Business Review – 1972. – July-August. – P. 37-48.
121. Guidelines for the Use of Consultants by World Bank Borrowers and by the World Bank as Executing Agency. Washington (D.C.): The World Bank, 2012.
 122. Kipping M. The evolution of management consultancy: its origins and global development. – In :Curnow B., Reuvid J. The international guide to management consulting: the evolution, practice and structure of management consultant worldwide. – London : Kogan page publishers, 2003. – P. 21– 33.
 123. Social Infrastructure: A Key Factor In Harnessing Demographic Dividend // [SSRN] / Date posted: January 01. 2008; Last revised: January 31, 2008. [Electronic resource], – Access mode:
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3212.
 124. Witkowska D. Neural networks as a support tool in credit granting procedure / D.Witkowska, W. Kaminski, K.Kompa [et al.] // Information Technology for Economics & Management, 2004. – V.2. – № 1. – Paper 1. – P. 1 – 17.

ДОДАТКИ

Економічні показники районів Одеської області на 2014 рік

(складено за даними [36])

Суб'єкти	ВРП на душу населення, млн. грн.	ВРП на одного зайнятого в економіці, грн.	Обсяг промислової продукції сировинних галузей на одного робітника, тис. грн.	Обсяг реалізації сільськогосподарської продукції на душу населення, тис. грн.	ВДВ промисловості на одного працівника, тис. грн.
В середньому по Україні	1586915	36904	1500,1	-	62118
В середньому по Одеській області	74934	31268	2952,8	1458	4501
Ананьївський	52567	31213	6255,7	110,5	1054
Арцизький	35300	9275	542507,4	109,3	1612
Балтський	55400	32245	29420,8	89,5	1925
Б.-Дністровський	67259	32256	1250788,6	82,7	4184
Біляївський	21584	8215	578034,0	102	1635
Березівський	72178	32155	...	82,8	2130
Болградський	42232	9265	390803,4	75,6	15983
Великомихайлівський	63476	29657	...	65,7	...
Іванівський	72153	31257	-	103,8	...
Ізмаїльський	43014	10063	...	47,5	...
Кілійський	72612	31267	621546,9	1034,6	1724
Кодимський	42582	9290	...	98,6	...
Комінтернівський	91729	32666	424484,9	1052,9	...
Котовський	62587	32897	...	6,8	...
Красноокнянський	55453	24356	5556,8	108,8	...
Любашівський	72231	31258	5466,1	65,5	...
Миколаївський	72332	29456	...	84,3	...
Овідіопольський	89556	32546	670814,5	3614	...

Роздільнянський	92445	30089	1407674,7	1534,2	... ²
Ренійський	91335	35565	395968,4	826,4	4316
Савранський	43576	10012	11759,0	92,5	2590
Саратський	62568	29447	85427,3	68,7	4176
Тарутинський	72598	27897	33163,5	69,0	3252
Татарбунарський	62321	26857	... ²	101,5	... ²
Фрунзівський	21654	9995	... ²	68,2	... ²
Ширяївський	61223	29009	... ²	104,2	... ²

Примітка:

¹ Короткострокові дані щодо обсягу реалізованої промислової продукції розроблено на підставі місячної звітності. Інформація за видами промислової діяльності сформована за функціональним принципом (по однорідних продуктах).

² Інформація конфіденційна згідно Закону України «Про державну статистику».

Таблиця 2

Характеристика мінерально-сировинного потенціалу Одеської області [104].

Райони	Площа, тис. га	Пло- ща одо- вищ, тис. га	Балансові запаси неметалевих корисних копалин, тис. м ³	Кількість наявного населен- ня, на 1.01. 2008 р., тис. осіб	Забезпечен- ність неметалевими копалинами у розрахунку на 1 особу, м ³	Використання котельно- пічного палива, тис. т	Використання теплової енергії, тис. Гкал	Використання природного газу, тис. м ³	Використання електроенергії, млн. кВт. год.	Забезпечен- ність населення природним газом, м/особу
Ананьівський	105	...	544	28,6	19	2,7	14	1154,4	3,1	40,4
Арцизький	137,9	0,07	2537	47,4	53,5	5,7	4,8	...	10,9	...
Балтський	131,7	0,04	240	45,1	5,3	13,6	77,3	8736,5	18,5	193,7
Білгород- Дністровський	184,9	0,05	3956	60,2	63,7	4,7	10,9	...	18,6	...
Біляївський	149,2	0,18	24029	96,5	249	7,6	36,6	4065,5	42,5	42,1
Березівський	163,7	...	17559	34,5	509	2,6	15,2	1497,3	8,2	43,4
Болградський	136,4	...	7308	69,9	104	3,3	13,2	1678,4	11,7	24
Великомихайлівський	143,6	0,01	...	31,2	...	2,5	12,2	1009,7	5,9	32,4
Іванівський	116,2	0,03	...	27,5	...	7,6	22,9	6025,2	9,4	219,1
Ізмаїльський	119,4	0,3	...	52,7	...	4,2	4,7	2802,9	11,5	53,2
Кілійський	135,9	0,2	...	55	...	5,2	35,6	...	16,1	...
Кодимський	81,8	31,8	...	4,6	30,9	...	5,3	...
Комінтернівський	148,9	0,12	18519	69,2	268	26,9	17,3	9496,1	62,1	137,2
Котовський	102,6	...	44098	28,7	1536	0,2	...	3	14,8	0,1
Красноокнянський	101,3	0,5	20477	21,1	970	2,2	13,4	...	3,3	...
Любашівський	110	...	12729	31,6	403	10	43,3	6148,2	8,2	194,6
Миколаївський	109,3	0	0	17,6	0	1,5	9,9	...	2,9	...

Овідіопольський	81,5	66,7	...	10,5	48,5	8297,4	41,4	124,4
Роздільнянський	86,1	0,02	1284	56,8	22,6	5,8	16,3	3672,2	17	64,6
Ренійський	136,8	0	0	38,1	0	3,1	17,5	2606	12,8	68,4
Савранський	61,7	0,02	3615	20,6	175	2,2	11,8	...	3,2	...
Саратський	147,5	0	0	17,3	0	3,3	21,8	...	11,2	...
Тарутинський	187,4	...	1713	42,6	40,2	2,3	4,6	444,1	7,3	10,4
Татарбунарський	174,8	0	0	39,7	0	2,6	12,5	...	10,8	...
Фрунзівський	95,6	...	2090	20,1	104	1,3	8,7	521,2	2,8	25,9
Ширяївський	150,2	...	470	28	17	1,9	0,4	665,4	5,5	23,8

Заходи для збереження трудового потенціалу (складено за [34])

Напрямки	Основні заходи
1	2
1. Демографічний розвиток	<p>1.1. Подолання демографічної кризи, вдосконалення державної та регіональної демографічної політики, спрямованої на створення умов для розвитку людського та трудового потенціалу, забезпечення механізму її впровадження.</p> <p>1.2. Підвищення демостворювальної функції сфери праці, забезпечення матеріальної основи відтворення населення.</p> <p>1.3. Розвиток соціального сервісу у сфері обслуговування сімей.</p> <p>1.4. Реалізація ефективного соціально-економічного механізму задоволення потреби сім'ї в дітях через законодавче закріплення наявності у заробітній платі (соціальних платежах) обґрунтованої частини для утримання і гідного виховання здорових поколінь.</p>
2. Підготовка і підвищення кваліфікації спеціалістів	<p>2.1. Розвиток системи професійної підготовки та перепідготовки, підвищення кваліфікації та післядипломного навчання спеціалістів на виробництві, в науковій та науково-технічній сфері.</p> <p>2.2. Сприяння зацікавленості та участі роботодавців у підготовці і підвищенні кваліфікації персоналу, а також співпраці з навчальними закладами.</p> <p>2.3. Підвищення вимог до професійної підготовки фахівців, забезпечення її фінансування, впровадження і розвиток модульних форм навчання, забезпечення формування банку даних з потреб регіонів у спеціалістах з урахуванням замовлень підприємств різних форм власності та регіональних центрів зайнятості.</p>

1	2
3. Зайнятність і ринок праці	<p>3.1. Забезпечення формування прогресивної структури зайнятості, ліквідація прихованого безробіття, подолання «тіньової» зайнятості.</p> <p>3.2. Створення нових та модернізація робочих місць у галузях економіки, розвиток середнього і малого підприємництва, спрямування інвестиційних процесів на розв'язання проблем зайнятості.</p> <p>3.3. Забезпечення політики активізації та стимулювання зайнятості населення через професійне навчання, працевлаштування на дотаційні робочі місця, сприяння підприємницькій діяльності.</p> <p>3.4. Підвищення трудової активності працездатного населення, забезпечення ефективного використання трудового потенціалу.</p>
4. Охорона праці та здоров'я	<p>4.1. Економічне стимулювання суб'єктів соціально-трудоких відносин до створення безпечних, сприятливих умов праці.</p> <p>4.2. Переорієнтація державної та регіональної політики у сфері охорони праці та виробничої гігієни на ліквідацію причин соціальних ризиків, загальний характер профілактичних заходів охорони здоров'я, життя і праці.</p> <p>4.3. Орієнтація діяльності служб охорони здоров'я на допомогу населенню у збереженні свого здоров'я і поліпшенні його якісних характеристик, на досягнення високого рівня культури самозбереження українців.</p> <p>4.4. Забезпечення рівних можливостей для підтримки здоров'я, збереження трудового потенціалу через зменшення соціально обумовлених відмінностей у фізичному стані різних груп населення.</p>

Наукове видання

Ковальов Анатолій Іванович
Балджи Марина Дмитрівна
Котова Інна Миколаївна
Сментина Наталія Валентинівна

**КОНСАЛТИНГОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
УПРАВЛІНСЬКИХ ЕКОНОМІКО-
ЕКОЛОГІЧНИХ РІШЕНЬ НА
РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ**

Монографія

За редакцією авторів

Підписано до друку 27.06.2017. Формат 60x84/16.
Друк цифровий. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум.-друк. Арк. 11,2. Наклад 100 прим. Замовлення 9983

Друкарня ФОП Гуляєва В.М.
Київська обл., Обухів, мкрн Сосновий, 2, офіс 2
(050) 497-89-01
drukaryk.com